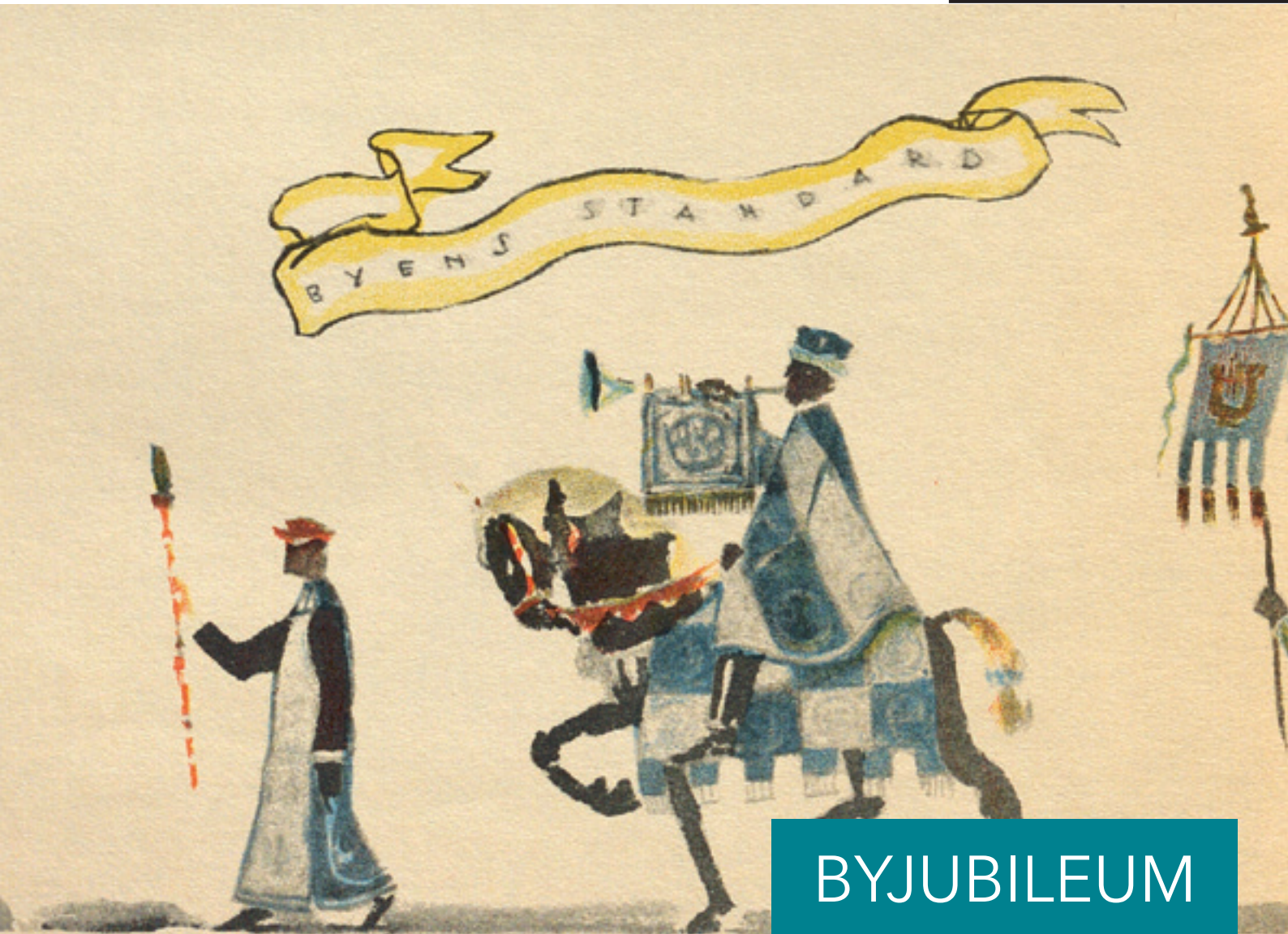

TOBIAS

Tidsskrift for oslohistorie

2024

BYJUBILEUM

TOBIAS er Oslo byarkivs eget fagtidsskrift om oslohistorie, arkiv og arkivdanning. Tidsskriftet presenterer viktige, nytenkende og spennende artikler, og løfter fram godbiter fra det rike kilde-materialet i Byarkivet. Navnet Tobias kommer fra den tiden da Byarkivet holdt til i ett av rådhusårnene, og fikk kallenavn etter Tobias i tårnet fra Torbjørn Egners barnebok *Kardemomme by*. Akkurat som Tobias er Byarkivet et sted hvor man kan få svar på det meste

Løssalg kr 50,-.

Publikasjonen kan lastes ned gratis fra www.oslo.kommune.no/byarkivet

TOBIAS – Tidsskrift for oslohistorie

UTGIVER: Oslo byarkiv

BESØKSADRESSE: Maridalsveien 3

POSTADRESSE: Kulturetaten, Byarkivet,

Pb 1453 Vika, 0116 Oslo

TELEFON: 21 80 21 80.

I Byarkivets åpningstider 23 46 03 50

E-POST redaksjon: postmottak@kul.oslo.kommune.no

E-POST bestillinger:

bestilling.byarkivet@kul.oslo.kommune.no

REDAKTØR: Johanne Bergkvist

REDAKSJON: Andrea Dietrichson, Caroline Juterud, Cecilie Lintoft, Edgar Bruun, Henriette Botterli Udnæs, Kirsti Gulowsen, Maria Storhaug-Meyer,

Unn Hovdhaugen og Qamar Ahmed Abdikar

KORREKTUR: Cecilie Lintoft

UTFORMING: Kristine Steen, Aksell – aksell.no

ISSN 0804-2454

OPPLAG: 3000

33. årgang

TRYKKERI: Aksell

Byjubileum

– Fra Christiania til Oslo 400 år

Tekst: Ranveig Låg Gausdal, byarkivar

I år markerer vi to jubileer i Oslo. Det er 400 år siden middelalderbyen Oslo brant ned i den største bybrannen i byens historie. Byen ble flyttet og grunnlagt på nytt som Kristiania i dagens Kvadraturen. Samtidig er det hundre år siden det ble bestemt at byen skulle bytte tilbake til sitt gamle navn, Oslo. Byjubileet gir Oslo en anledning til å feire byen, dens historie og menneskene som til enhver tid utvikler den og fylte den med liv. Både Oslo kommune og mange andre aktører markerer med arrangementer og andre tiltak som gir oss anledning til å lære om byens historie.

Også årets Tobias er viet til byjubileet. Derfor finner du blant annet artikler om Oslo i middelalderen, artikler som gir oversikt over den 400-årige historien etter brannen i lange sveip, men også dypdykk i tida etter 1624 og tida rundt 1924. Du kan lese om hus og folk i den nye byen, eller om Kristiania som hovedstad i tida etter 1814, for å nevne noe.

Men jubileet skal også sette fokus på dagens oslofolk og dagens og fremtidens by. Hva vil vi at Oslo skal være fremover, og hva skal vi gjøre for å komme dit? Derfor finner du også artikler om dokumentasjon av det flerkulturelle Oslo i 2024 og tanker fra byens ungdomspolitikere, om byen de er med på å styre.

Gjennom dette ønsker Byarkivet å bidra til interesse, kunnskap og begeistring for oslohistorien og byen vi bor i. Hvis du blir inspirert, anbefaler vi også en titt på jubileumsprogrammet på oslo2024.no

God lesning!

Omslagsbilder:

Skisser som viser første og andre del av den planlagte prosesjonen ved feiringen av byjubileet i 1924. Kilde: *Byfest. Programmer og beretning utgitt av Komiteen for den byhistoriske utstilling paa Akershus 1924 ved Thor Kielland Komiteens sekretær, Stenske forlag Oslo 1924*

INNHold

- 2** **Byjubileum – Fra Christiania til Oslo 400 år**
Ranveig Låg Gausdal

- 3** **Innholdsfortegnelse**

- 4** **Oslos jubileer i 2024**
Odd Einar Dørum og Petter B. Molaug

- 12** **Oslos 400-årige historie (1624–2024)**
Tallak Moland

- 32** **Oslo i verden i middelalderen**
Qamar Ahmed Abikar

- 42** **Christiania-hjemmet på 1700-tallet**
Svein Solhjell

- 52** **Tre omveltninger i livet på Oslo Hospital**
Kirsti Gulowsen

- 62** **Den tidlige hovedstaden Christiania**
Øystein Eike

- 70** **Byen i kart**
Andrea Dietrichson

- 82** **Christian IV: Kongen på pidestallen**
Maria Storhaug-Meyer

- 90** **Den store byfesten som ikke ble noe av**
Lars Emil Hansen

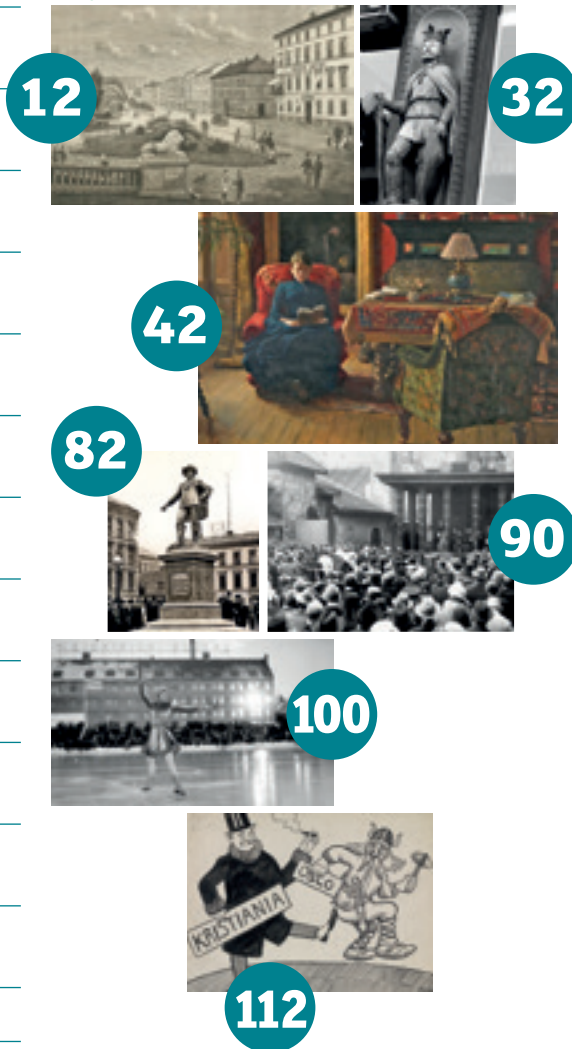
- 100** **Et tidsbilde av Kristiania 1924**
Knut Are Tvedt

- 112** **Navneskiftet Kristiania-Oslo**
Edgar Bruun

- 120** **Flerkulturelle kilder og stemmer til Oslos historie**
Michelle A. Tisdell,

- 128** **Mitt Oslo. Ungdomspolitikere om Oslo**
Henriette Botterli Udnæs

- 139** **Folketellingen for Kristiania og Aker 1923 på nett**

Oslos jubileer i 2024

Årets jubileer gir rom for ettertanke om vesentlige spørsmål også i vår tid.

Tekst: Odd Einar Dørum, leder foreningen Middelalder-Oslo og Petter B. Molaug, nestleder foreningen Middelalder-Oslo.

I OSLO MARKERES DET I 2024 FLERE

VIKTIGE JUBILEER. Det er 400 år siden 17. august 1624, da det historiske Oslo brant enda en gang. Og 28. september er det 400 år siden kong Christian IV grunnla en ny by, Christiania, ved murene på Akershus festning. 11. juli er det hundre år

siden kongen i statsråd stadfestet loven om at Kristiania fra 1. januar 1925 skulle hete Oslo. Alle disse jubileene gir mulighet for å tenke på både de lange og de korte linjene i byens historie. Et fjerde jubileum er 750 års-jubileet for Magnus Lagabøtes landslov. Den ble vedtatt

på Frostatinget i 1274 og deretter på de øvrige tingene. Dette siste jubileet rammer inn lange linjer i lovhistorie og i norsk mentalitetshistorie. Jubileene finner sted mot et bakteppe av alvor, med kamp mellom sannhets-søken og «fake news» på sosiale medier og en pågående krig i Ukraina

med Russlands overfall på dette landet. Det gir rom for ettertanke om viktigheten av faget historie, dets metode og kilder. Slik blir byjubileene og landslovsjubileet vesentlige også for store spørsmål i vår tid.

Jubileer og den vitale Oslohistorien

Nasjonale jubileer har det i Norge vært flere av i dette og forrige århundre. Det har vært 100-årsjubileum og 200-årsjubileum for grunnloven fra 1814. Det har vært 100-årsjubileum for unionsoppløsningen i 1905. I 2030 forberedes det til stort nasjonaljubileum for slaget på Stiklestad. Oslo har gjerne vært sentrum for slike nasjonale jubileer i kraft av å være landets hovedstad. Men 400-årsjubileet i 2024 er ikke et nasjonalt jubileum, men et byjubileum. I 1624 ble Christiania grunnlagt, etter den store brannen som ødela størsteparten av Oslo. Det var en ny by som tok over for den gamle som hadde ligget på samme sted i over 600 år, på østsiden av Bjørvika. Men innbyggerne var stort sett de samme som de som bodde i den gamle byen da brannen herjet 17. august og i dagene etterpå. De måtte på kong Christian 4.s befaling bosette seg i den nye byen, som han ifølge sin dagbok grunnla 28. september 1624. Byboernes protester hjalp ikke. Hensikten med den nye beliggenhet var at byen skulle beskyttes av borgen Akershus. Den hadde stått på Akersneset i over 300 år.

11. juli 1924 stadfestet kongen i statsråd Stortingets lovvedtak om at byen Kristiania skulle bytte navn til Oslo. Dette var for å knytte den til den lange historien før 1624, ikke minst til Norges storhetstid før vi kom i union med Danmark. Dette er også et jubileum, et hundreårsjubileum. I 1924 hadde Kristiania for lengst vokst i størrelse, slik at den også omfattet hele arealet for Oslo by i middelalderen i tillegg til arealet for Christiania i 1624.

Oslo har hatt to store jubileer de siste hundre årene, begge knyttet til bygrunnleggelsen, og begge har vært store begivenheter for byen og for byens innbyggere. I 1950 ble byens 900-årsjubileum feiret. Årstallet var knyttet til omtalen av kong Harald Hardråde i Snorres Heimskringla. I den står det at han grunnla byen (sette kaupstad). I år 2000 var det 1000-årsjubileum med stor folkefest i Gamlebyen. Sentrum for festen var ruinene av Clemenskirken. Den ble utpekt til Oslos tusenårssted.

I årene fram mot år 2000 skjedde det store endringer i Gamlebyen. Den store jernbanegodsterminalen ble nedlagt, og virksomheten her ble flyttet til Alnabru i Groruddalen. Dette gjorde det mulig med etablering av første del av en middelalderpark. Et stort vannspeil skulle illudere innerste del av Oslo havn rundt år 1300, med strandlinjen fra denne tiden. I god tid før jubileet var den store bilbroen Loenga bro blitt revet, bare noe over 30 år etter at den ble bygget.

Forsiden av Oslo – Kristiania. 1047 – 1624 – 1924. Katalog byhistorisk utstilling paa Akershus slot. Avholdt av Kristiania kommune. Kristiania i september 1924.

Dette 1000-årsjubileet for byens grunnlegging baserte seg på resultatene fra de arkeologiske utgravningene i tiden etter 1950. Det ble ut fra disse klart at det oppstod en bymessig bebyggelse rundt år 1000, lenge før kong Harald Hardrådes tid. De seneste arkeologiske utgravningene for etableringen av Follobanen støtter opp om disse tidlige dateringene.

Før 300-årsjubileet i 1924 var det arbeidet for at det skulle bli en stor folkefest dette året. Dette ble det ikke noe av, blant annet på grunn av sterke uenigheter i den pågående debatten om et navneskifte for hovedstaden. Svært mange av byens innbyggere så på Oslo som en ussel forstad til den flotte historiske byen Kristiania, som nå ble skrevet med K som ledd i tidens

fornorskingsprosess. Men takket være påtrykk fra flere fremtredende historikere ble det laget en stor byutstilling på Akershus festning. Den dekket byens samlede historie helt fra 1000-tallet til 1924.

Landslovsjubileet og den uvurderlige mentalitetshistorien

Markeringen i 2024 av Magnus Lagabøtes landslov fra 1274 er en markering av grunnleggende norsk lovhistorie. Det er markering av en lov som gjorde Norge europaledende i sin tid. Kongen bak landsloven var inspirert av Frans av Assisi med ordene: «før dommeren feller dom må han tenke seg godt om, han må huske at Gud alltid er mildere enn mennesker». Loven gav kvinner arverett. Retts- og språkhistorikere slår fast at kvinner hadde en selvstendig juridisk stilling etter landsloven, og at kvinnesynet i loven er mer moderne enn synet på kvinner på 1600-, 1700- og første halvdel av 1800-tallet. Og den gir fattige lov til å stjele mat hvis det er det eneste som kan berge dem. Slik blir landsloven et speil rett inn i vår tid og i sterk kontrast til de autoritære trekkene som også finnes i vår egen samtid. Historien rundt Landsloven underbygges av gode utstillinger på Historisk museum, Bymuseet og på Nasjonalbiblioteket i jubileumsåret.

Kong Magnus Lagabøtes landslov ble utgitt i år 1274 og gjengitt i avskrift mange ganger i middelalderen, slik som utgaven Codex Hardenbergianus skrevet i 2. fjerdedel av 1300-tallet. Foto: Gorm K. Gaare, Nasjonalbiblioteket

Bjørvika er havneby hele tiden, helt til Fjordbyen

Oslo og Christiania har vært havneby i over tusen år med sin beliggenhet helt innerst inne i Oslofjorden. Lenger nordover på Østlandet kan man ikke seile med båt. Her møter transport over land transport på vann. Dette ble særlig viktig fra 1500-tallet og fremover da eksporten av trelast vokste kraftig. Anlegget av Hovedbanen mellom Christiania og Eidsvold i 1854 gjorde at transport av gods til og fra Oslo havn over land ble meget enklere enn før, og motorkraft i skipene gjorde at sjøtransporten ble mindre sårbar. Oslo som havneby vokste.

Både middelalderbyen Oslo og den nye byen Christiania ligger ved Bjørvika (Byvika), på hver sin side av denne. Havnen var i den tidligste tiden ved utløpet av Alnaelva. Alt på 1100-tallet ble det anlagt utstikkerbrygger og laftekasser ut i Bjørvika. Disse tjente som brygger og som fundamenter for sjøboder. Slike ble med tiden anlagt stadig lenger og lenger ut fra land, både fordi det var svært langgrunt i Bjørvika, og fordi tilførsel av slam og etter hvert sagflis fra Akerselva stadig gjorde det enda grunnere. I tillegg har det hele tiden vært en landhevning i Osloområdet på mellom to og fire millimeter per år.

Kong Christian IV

grunnlegger Christiania ved murene av Akershus i 1624. Maleri av Adolph Tidemand fra 1876.

Foto: Jacques Lathion, Nasjonalmuseet NG.M.00799

Fram til ca.1700 strakte Bjørvika seg helt inn til dagens Grønland. Men den innerste delen ble stadig grunnere og problematisk for skipsfarten. For å bøte på dette ble munningen av Akerselva ledet lenger ut ved hjelp av kraftige treskjermer på sidene. Dette ville hjelpe på tilslammingen, trodde man. Men det hjalp ikke, og elvemunningen måtte flyttes stadig lenger ut. I 1855 var den kommet helt ut til der dagens sørspiss med «Sukkerbiten» er. På vestsiden av elvemunningen ble Nyland verksted etablert i 1869. Nå var Bjørvika blitt delt i to deler av påfylt land. I vest lå Christiania havn, i Bjørvigen. I øst ble den kalt Oslobukten, senere Bispevika og Oslo havn.

Erstatningen av vann med land fortsatte med utfyllinger inntil mesteparten av Bjørvika i løpet av 1800-tallet var blitt land. Og på 1900-tallet ble

etter hvert havnetrafikken erstattet av biltrafikk. På 1970-tallet ble den brede Bispegata med Bispelokket anlagt over gammelt havneområde. Oslobukten ble på 1800-tallet fylt igjen og ble byggegrunn for jernbanelinje. Med vedtaket om Fjordbyen, våren 2000, ble Bjørvika endret fra havn til kultursenter med Operaen og raskt deretter til hjem for Deichmanske hovedbibliotek og Munch-museet. Dronning Eufemias gate er blitt hovedferdselsåren som binder det historiske Christiania sammen med det historiske Oslo, middelalderbyen. Men vi blir fortsatt minnet om gamle Bjørvika med Vannspeilet i Middelalderparken. Det blir i jubileumsåret en stor park for byen og samtidig østkantens tilgang til fjorden. Og Bjørvika er blitt et viktig sted for en tidsreise i ulike deler av Oslos historie.

Om den levende historien

Fortiden kan vi lære om gjennom arkeologiske funn og skriftlige kilder, bilder og tradisjon, i moderne tid også muntlige kilder. Og kunnskapen om fortiden kan formidles og oppleves gjennom bystruktur, gateløp og bygninger og også gjennom gode museumsutstillinger, bilder, fortellinger, musikk, 3D-framstillinger og noen ganger gjennom gode gjenoppbygginger. Hva er bevart til i dag, og hva kan vi oppleve og lære av i jubileumsåret?

Oslo fram til 1624 og Christiania fra 1624 var to forskjellige byer, men i den første halvdel av 1600-tallet var husene der borgerne bodde og drev sin handels- og håndverksvirksomhet ikke så forskjellige. Det var jo i stor grad de samme menneskene som bodde i de to byene. Men det var kong Christian IV og dem han hadde satt til å styre for

Rådmannsgården. Rådhusgata 19 ved Christiania torv i Kvadraturen. Deler av bygningen er fra 1626, bygget for borgermester Lauritz Hansen. Den står mellom Rådhusgata og Øvre Slottsgate. Foto fra 1896. Foto: Gustav Jensen, Oslo Museum OB.F00855

▲ **St. Hallvardskatedralen i Minneparken.** Oslo, sett mot øst. Etter konservering i 2023. Foto: Petter B. Molaug.

seg som bestemte rammene for den nye byen og hvem som fikk bosette seg der. Den skulle anlegges inntil Akershusborgen, og det skulle bygges en jordvoll rundt den med bastioner, unntatt mot sjøen. Gatestrukturen var snorrette, brede, steinbrolagte gater. Slik var det ikke i den gamle byen, der streter og allmenninger fulgte terrenget og traséene de hadde hatt fra gammelt av. I Christiania skulle det være murhus. De som ikke hadde råd til dette kunne nøye seg med utmurte bindingsverkshus ble det bestemt. Men murtvangen ble langt fra gjennomført absolutt. Det stod mange trebygninger i den nye byen. Men omvendt var det mange steinhus i Oslo før 1624. Og var det ikke steinbygninger i flere etasjer, var det i de fleste bygårdene minst én steinkjeller med overetasje av tre, viser de arkeologiske utgravningene.

Byborgernes hus i Oslo ble stort sett revet, de som ikke brant i 1624. En spesiell bygning som er blitt bevart i middelalderbyen er østfløyen av Olavsklosteret, dominikanernes oratorium fra 1200–1300-tallet. Som de andre klostrene ble det oppløst ved reformasjonen i 1537. Bygningen ble overtatt av biskopen på midten av 1500-tallet og brukt som bolig. Biskopen ble boende her også etter 1624, selv etter at Hellig trefoldighets kirke ble reist ved Christiania torv på 1630-tallet og etter ferdigstillingen av Vår frelses kirke, dagens domkirke i 1697. Og Oslo bispedømmeråd holder fortsatt til på samme sted i Gamlebyen, etter utbyggingen på 1880-tallet. Historisk kontinuitet er viktig. Langs Bispeallmenningen ned til bryggen ut i Bjørvika ble det etter brannen reist nye trehus, for det var lenge båttrafikk herfra og over

til Christiania, selv etter at Vaterlands bro over Akerselva ble reist i 1654.

De fleste kirkene i Oslo ble revet etter reformasjonen. Unntaket var Hallvardskirken som først ble revet i 1660-årene. Den klarte seg gjennom bybrannen. Men kirkene ble ikke helt borte. De ble bevart som ruiner under åker og eng. På 1800- og 1900-tallet ble de så gravd fram og konserverte, til glede for dagens mennesker med blick for historien. Og på grunn av gode bevaringsforhold for tre og annet organisk materiale, er også rester av trebygninger, gjerder, brønner, båter, samt gjenstander, produksjonsavfall og jord med planterester og andre levninger blitt bevart til vår tid.

Ingen av de to borgene som ble reist i Oslo i middelalderen er bevart i sin helhet, bare som deler av ruiner eller deler av senere bygninger. Bispeborgen

mistet sin betydning som forsvarsanlegg etter reformasjonen og var i 1624 bolig for borgermesteren, det som ikke var revet og brukt som byggemateriale blant annet i Akershusborgen. Men i kjelleren under Oslo Ladegård finnes fortsatt bygningsrestene av bisp Nikolas sin hallbygning fra ca. år 1200.

Kongeborgen mistet sin betydning da den nye borgen ble bygget på Akersneset rundt år 1300, på en naturlig bergrygg på vestsiden av Bjørvika. Den gamle borgen i Oslo var ikke militært teknisk tilfredsstillende, på tross av etableringen av en stor voll og vollgrav på 1200-tallet tvers over neset mellom Bjørvika og Alna. Den nye borgen var meget lettere å forsvare. Og den ble vedlikeholdt og utbygget med bastioner og kurtiner på 1500- og 1600-tallet.

Minneparken i Gamlebyen ble anlagt og stod ferdig i 1932 og Middelalderparken ble påbegynt i 2000 og blir åpnet i jubileumsåret, selv om den ikke blir helt ferdig. Ute i Vannspeilet blir det anlagt brygge i forlengelsen

av Clemensallmenningen, og inntil denne skal det bygges fem sjøboder. Hallvardskatedralen er bevart som ruin, men besøker vi Gamle Aker kirke, bygget på midten av 1100-tallet, får vi et inntrykk av hvordan katedralen kan ha sett ut på 1100-tallet.

Akershusborgen ble gjennom århundrene utbygget og forsterket med kraftige bastioner og andre forsvarsanlegg, og det ble innredet et flott slott på 1600-tallet. Festningen tok mer og mer plass i byen inntil den mistet sin betydning som militært forsvarsverk på 1800-tallet. Men planen om at den nye byen Christiania skulle innlemmes i forsvarsverkene til Akershus, ble mislykket. Allerede etter den store bybrannen i 1686 kom det militære protester mot å bygge opp igjen byggårdene i kvartalene nærmest borgen. Her skulle det bygges nye militæranlegg med Contrescarpen og nye bastioner. Og jordvollene rundt Christiania ble revet. Det eneste som minner om dem er dagens gatenavn Øvre og Nedre Vollgate.

Kopi av middelalderbåt, døpt Norild, under stabelavløping juni 2019.

Bak til venstre noen av de over tusen skolebarna som hadde vært med på byggingen av båten i Middelalderparken. Lokomotivverkstedet i bakgrunnen. Foto: Petter B. Molaug.

1600-tallets by er godt bevart i Oslos bybilde. De brede gatene lagt ut vinkelrett på hverandre har gitt det navnet Kvadraturen. Flere av bygningene som ble reist her på 1600-tallet står fortsatt, men alle er med tiden endret noe. Det har vært og er en levende by. Ved Christiania torv står Rådhusgata 19. Fløyen mot Nedre Slottsgate er den eldste kjente bygningen i Christiania. På sørsiden av torvet står fortsatt byens første rådhus, bygget i 1641. Og i Rådhusgata 7 lå byens andre rådhus, fra 1734. De eldste delene av denne bygningen ble bygget alt i perioden ca. 1625–30. Men mange av de gamle bygningene er revet og erstattet av nyere. Byggfronten ut mot gater og fortau er imidlertid bevart, også på bygg reist på 1900-tallet.

▲ *Byjubileene i 2024 gir mulighet til å tenke på både de lange og de korte linjene i byens historie. Illustrasjon av Bendik Kaltenborn.*

Det er 400 år siden det historiske Oslo brant ned og kong Christian IV grunnla en ny by, Christiania, ved murene på Akershus festning. Plakat fra Oslo kommunes feiring i 2024. ►

Viktigheten av jubileene

Den nye Bjørvikabyen/Fjordbyen med Dronning Eufemias gate danner et historisk forbindelsesledd mellom middelalderbyen med Middelalderparken, Minneparken og alle dens historiske levninger i øst og i vest, mot Kvadraturen, Akershus festning og byaksen Karl Johans gate opp til slot-tet. Og det er bare 1624 meter, ifølge byplanmyndighetene, mellom middelalderens Oslo torg og Christiania torv.

Det er 400 år siden Christiania ble grunnlagt og bare hundre år siden byen skiftet navn. Men endringene i løpet av disse siste hundre årene har på mange måter vært like store som i de første 300, og til og med i de siste tusen årene. Dagens bybefolkning bør bruke muligheten som jubileene gir til å bli kjent med fortiden. Det skjer med utstillinger, byvandring, foredrag, bøker, musikk og dans. Mest gledelig er det når barn og unge kommer i

nærkontakt med fortiden slik det skjer når 600 skoleelever er med på å tømre sjøboder ved Vannspeilet eller er med på å synge i tidligere tiders kor.

Å oppleve fortiden i vår egen tid er spennende, men også viktig. Du skal kjenne deg selv, og også din og dine medmenneskers fortid. Etableringen av Bjørvikabyen mellom Christiania med Kvadraturen og Gamlebyen med middelalderens Oslo gjør at du kan foreta en tidsreise gjennom 1000 år. Jubileumsåret 2024 gir deg mulighet

til å oppleve og tenke deg tilbake til bybrannen 17. august 1624 og bli med på «protesttoget» 28. september mot tvangsflyttingen til den nye byen og høre kong Christian IVs befaling.

Jubileene gjør at du kan se på Oslo som resultat at mange hundre års utvikling. Kanskje du til og med kan tenke på at brann, krig og tvangsflytting, riving av hus og bygging av nye både skjer i dag og for mange hundre år siden. Kanskje en av dine forfedre opplevde det! Godt jubileumsår! ●

Litteratur og trykte kilder

Derrick, Michael (2021):
«Medieval Oslo: A Case for the Defence»,
I: *Collegium Mediaevale* Vol.34, Oslo.

Heimskringla. Harald Hårdrådes saga
kap. 58

Kjelstrup, Yngvar (1962): *Oslo Havns
historie for tidsrommet inntil 1954*.

Landslovsjubileet 2024.
www.nb.no/landslovsjubileet2024

Molaug, Petter B. (2002):
Oslo havn i middelalderen. NIKU
strategisk instituttprogram 1996–2001.
NIKU 122. Oslo.

Nedkvitne, Arnved og Per Norseng
(1991): *Byen under Eikaberg*.
Oslo bys Historie. Bind1. Oslo: Cappelen.

OSLO – KRISTIANIA. 1047 – 1624 – 1924.
*Katalog byhistorisk utstilling paa
Akershus slot. Avholdt av Kristiania
kommune. Kristiania i september 1924*.

Store Norske Leksikon/Oslo

Tvedt, Knut Are, red. *Oslo Byleksikon*

Roede, Lars (2001). *Byen bytter
byggeskikk – Christiania 1624–1814*.
Arkitektøgskolen i Oslo.

Wetås, Åse (1997): «Namneskiftet
Kristiania – Oslo – nokre
folkeetymoloiske forsøk på å forklara
namnet Oslo», I: *Språknytt* 4/1997

Jubileumsprogrammet finner du på

oslo2024.no/

Oslos 400-årige historie (1624–2024)

Byutviklingen skapes av krefter, ideer og impulser. Jeg har prøvd å finne fram til de ti mest sentrale epokene i byens historie, de epokene som har satt tydelige spor i byens landskap.

 Tekst: Tallak Moland, historiker og forfatter

EN GARNISONSBY BYGGES
Akershus festning var basen for en militær styrke. I en periode måtte byens gårdeiere innkvartere soldater. Det kostet. Senere bodde soldatene i brakker inne på festningen. Da måtte byens skattebetalere bidra til vedlikehold og reparasjon av brakkene. Også det kostet.

Bebyggelsen i det gamle Oslo hadde fått utfolde seg fritt, så å si uten innblanding fra myndighetene. Det ble bare stilt visse krav som skulle trygge byen mot storbrann, for eksempel i form av brede gater og allmenninger. Dette var likevel ikke nok til å hindre at bebyggelsen på østsiden av fjorden brant ned i 1624.

Den nye byen, Christiania, ble derimot planlagt i detalj. Den ble utformet i samsvar med renessansens ideer om hva en by var, med det regulære og velordnede gjennomført som prinsipp.

Byplanen ble tegnet etter et rutenett av rette gater som skar hverandre i rette vinkler.

Den nye byen lå på kongens grunn, det betydde at utstikking av gater og oppmåling av tomter kunne skje uten forhandlinger med private grunneiere. Kongen bestemte at de som slo seg ned i Christiania, skulle få gratis tomter på betingelse at de ble bebygget i løpet av fire år. Kongen ga også byen en bymark som fra begynnelsen av var en allmenning.

Det var ikke tilfeldig at den nye byen ble lagt inntil Akershus slott. Det var en gammel borg som var under ombygging til en moderne festning. Den unge Christian IV hadde allerede i 1593 gitt den hollandske byggmesteren Hans van Steenwinckel i oppdrag å lede arbeidene. Styrkingen av militæresenet var et resultat av trusselen fra øst. Sverige var i ferd med å bli en politisk og militær stormakt.

Den hollandske byggmesteren Cornelis Flindt ble engasjert til å bygge voller rundt festningen, etter tegninger utformet av kongen selv. Vollene var dekket av gress og ruvet ni meter over gatenivå. På utsiden fantes det vollgraver, på innsiden stakittverk som skulle gjøre det vanskelig å komme over vollene.

Christiania var en av de nye garnisonsbyene som ble bygget. Garnison var en betegnelse på troppestyrken som utgjorde den faste besetningen i en militærbase. De militære hadde sitt hovedkvarter inne på Akershus. De ferdedes i byens gater, og de besøkte vertshusene. Der skilte de seg ut ved bekledning og oppførsel, kanskje var de unge soldatene mer høyrostedet enn de vanlige byfolkene.

I 1634 ga kongen beskjed om at soldatene på Akershus skulle ha gratis innkvartering hos borgerskapet i byen. Slik var det også i andre byer som

◀ **Christiania var en garnisonsby.** Xylografi fra ca. 1860 viser soldater med Akershus festning i bakgrunnen. Litografi av Friedrich Wilhelm Alexander Nay. Foto: Rune Aakvik, Oslo museum JWC.307

Kvadraturen med folkeliv. Husene er fra 1600-tallet. Dronningens gate 13, Tollbugata 10 med Krigsskolen i midten eksisterer fortsatt. Til høyre Dronningens gate 15 med Kirkedepartementets gård. Akvarell av Anna Diriks. Foto: Rune Aakvik, Oslo Museum OB.01072 ▼

hadde en garnison. Dette var en betydelig økonomisk belastning for innbyggerne. Denne ordningen varte i omtrent hundre år.

Den eneste gangen garnisonsbyen Christiania ble utsatt for angrep, var under Den store nordiske krig. I 1716 rykket Karl 12 inn over grensen med omtrent 10.000 mann. De norske styrkene, bestående av 7000 soldater og bønder, ble fordelt på forskansningene ved innfartsveiene til Christiania. De svenske styrkene hadde likevel ingen problemer med å ta kontroll over byen. Så snart de svenske soldatene viste seg, ble de satt under ild fra festningen og det ble liggende døde soldater og hester i gatene. De svenske styrkene klarte ikke å erobre Akershus, de trakk seg ut av byen og begynte tilbaketog til Sverige. De mange sønderskutte husene var synlige spor etter beleiringen.

Innkvarteringen av soldater i borgerkapets hus medførte mange klager.

Derfor ble det tatt initiativ til å reise kaserner for garnisonen på selve festningsområdet. I 1744 bekostet borgerne å bygge tre brakker på festningsområdet. Ikke alle soldatene fikk til enhver tid plass i kasernene. Noen soldater fortsatte å bo i borgerkapets hus.

På begynnelsen av 1800-tallet kom det planer om å legge ned Akershus som festning. Først i 1856 ble festningen lagt ned for godt. Fra da av kunne festningsområdet fungere som rekreasjonsområde for byens befolkning. Her spaserte byens borgere på søndagene.

TRELASTBYEN CHRISTIANIA

Begrepet «trelastbyen» brukes om Christiania fordi så mange store trelasthandlere bodde der. Samtidig satte trelasten sitt preg på byen: ved havna lå de mange bordtomtene, og oppe langs Akerselva lå sagbrukene på rekke og rad.

På 1500-tallet kom oppgangssaga til Norge. Det var et sagblad som ble drevet opp og ned av et vannhjul. Denne typen sag gjorde det langt enklere å utnytte landets store tømmerressurser. Fra Vest-Europa var det stor etterspørsel etter trelast, særlig fra Holland og England. Christiania havn ble en av de store trelasthavnene der byens handelsmenn leverte trelast til de utenlandske skipperne. De riktige store trelasthandlerne nøyde seg ikke med å kjøpe opp bjelker og bord fra de som eide skoger og sagbruk, de engasjerte seg i hele produksjonsprosessen. De kjøpte skogområder og ansatte hoggere, de etablerte sager og ansatte sagbruksarbeidere.

Trelastnæringen satte sitt preg på byen. Bordtomtene lå innerst i Bjørvika, både på vestsiden av Akerselva og på østsiden. Der lå oppskårne bord og bjelker i påvente av å bli lastet på fraktestortøyene. Bordstaberne sørget for at plassene på bordtomtene ble godt utnyttet. Kanthoggerne fjernet råte og hogg bordene til slik at de så pene ut. Til lastingen av skipene trengtes stuere og folk med prammer og båter.

Sagbrukene langs Akerselva satte også sitt preg på byen. Akerselva var en elv med mange fosser, det var gjerne flere sagbruk ved hver foss. I fogderegnskapet for 1743 er det registrert 21 sager langs elva. Sagbruksmestrene bodde ofte i hus som lå like ved fossene, slik at han kunne tilkalles dersom noe skulle skje. De andre sagbruksarbeiderne kunne bo lenger unna. Sagene ble et sted der sagbruksarbeidere satte opp egne hus.

I 1750-årene ble sagbruksdriften i Christiania samlet på færre hender enn før, skriver Knut Sprauten i bind 2 av Oslo bys historie. Trelasteksportørene i Christiania utviklet seg til å bli en eksklusiv elite med store økonomiske ressurser som tillot et overdådig forbruk. Familiene Anker og Collett stod fram som de mest sentrale i byens trelastpatrisiat.

Trelasteksporten fra Christiania ble mer enn tredoblet fra omkring 1750 til begynnelsen av 1800-tallet. Trelasteksportørene bidro sterkt til statskassen gjennom skatter og utførselstoll på

▲ Christiania var en trelastby.

Utsnitt fra Milter Lunds prospekt fra 1745 viser bordstaber på Grønland. Kilde: Prospect of Aggershuus Festnings, Christiania Byes og Opsloe Fortads Østre Siide, optaget ved Egeberg udi Opsloe og forfærdiget udi Aaret 1745 af Milter Lund, reduceret Auditeur, Nasjonalbiblioteket

trelasten. Inntektene av trelasthandelen i Christiania sildret ut gjennom et stort antall personer som var engasjert i produksjon, transport, lagring og salg.

Napoleonskrigen mellom England og Frankrike rammet trelasteksporten. I 1806 innførte England forbud mot all handel med land som stod på Napoleons side i krigen. Dette førte til at det ble stille i Bjørvika, trelasten hopet seg opp på bordtomtene. Trelasteksporten tok seg aldri opp etter det. De gyldne årene var ugjenkallelig forbi. En spesielt dramatisk hendelse var brannen på trelastlageret i Bjørvika i 1819. At den største trelasteksportøren gikk konkurs, gjorde et sterkt inntrykk i samtiden.

Christiania med nærmeste Omgivelser.

Kartet fra 1830 viser Bjørvika med Christiania og Akershus festning i midten og Gamlebyen til høyre. Karttegner G. L. Fehr, Carl B. Roosen.
Kilde: Kartverket, Amtskartsamling

Sagbrukene langs Akerselva var i bruk fram til 1840-årene. Da overtok tekstilfabrikkene, som også trengte vannkraft for å drive maskinene. Sagbrukene ble revet, teglsteinsbygninger rykket inn. Det eneste sporet etter sagbruksperioden i dag, er fundamentene til Kamphaug sag i elva nedenfor Skjærsjødammen.

FORSTEDER RUNDT

«DEN EGENTLIGE BY»

Byer er aldri uten forsteder, de er uttrykk for dens styrke, selv når de er ussel randbebyggelse, klynger med ynkelige skur.

Tarvelige forsteder er bedre enn ingen forsteder. Denne generaliseringen om de førindustrielle byer stammer fra den franske historikeren Fernand Braudel.

Før grunnleggelsen av Christiania fantes det småbebyggelse ved Akerselva, på Vaterland og i Pipervika. Pipervika lå i vest, det var et lite strandsted med fiskere og dagarbeidere. Vaterland lå ved Akerselvas utløp, nær Vaterlandsbrua som ble bygget i 1654. Bydelen Sagene lå langs Akerselva, nær fossene der det var tettest med sager og møller. Etter at Kvadraturen var bygd opp, ble disse husklyngene for forsteder å regne. Husene var enetasjes trehus. Dette var den folkelige byggestilen i norske bygder. Det var en bygge- måte snekkerne var vant til.

Innbyggerne i forstedene drev ulike former for næringsvirksomhet. Høkere var det mange av, dette var kjøpmenn som hadde rett til å drive handel i forstedene. De kunne bare handle med små eller mellomstore varemengder og bare med bestemte varer. Mange høkere kombinerte høkeri med øltapping eller vertshusdrift.

Kjøpmennene som drev handel i Kvadraturen, mislikte høkerens virksomhet. Bøndene som kom kjørende utenfra, trengte ikke å dra inn til «Den egentlige by», men kunne handle med høkerne. Dermed mistet handelsborgerne en del av markedet.

Omkring 1740 var det kommet flere nye forsteder til: Grensen, Storgata, Fjerdingen og Sagbanken. Grensen dekket det meste av området fra nåværende Stortingsgata til Pilestredet. Fjerdingen lå nord for Vaterland. Sagbanken, som lå ved dagens Jernbanetorget, hadde fått sitt navn etter oppfyllingen med flis fra Akerselva. Allerede innen utgangen av 1700-tallet bodde det flere mennesker i forstedene enn i Kvadraturen.

Tidlig på 1800-tallet ble det bygd flere forsteder. En av dem var Ruseløkkekakken. I grunnen var det bare en utvidelse av bydelen Pipervika. Denne beliggenheten forsterket inntrykket av at forstedene lå i en ring rundt «den egentlige by». Byen hadde en radiell struktur. Kvadraturen var et tydelig sentrum, forstedene lå i en sirkel rundt.

Forstedene lå i en ring rundt «den egentlige by». Tegning av Olaf Krohn etter xylografi av Andreas Ludvig Søborg fra 1855 viser bebyggelsen i Ruseløkkekakken.

Kilde: Alf Collett, 1893

Christiania blir hovedstad. Xylografi fra 1874 viser Karl Johans gate med slottet i bakgrunnen. Kilde: Ny Illustreret Tidende 47/1874, 22.11.1874 ▼

CHRISTIANIA BLIR HOVEDSTAD
I 1814 ble Christiania nasjonens hovedstad. I løpet av de påfølgende tiårene prøvde staten å finne plass til sine nye institusjoner. Å få bygget en kongebolig var det største løftet. Det var også den bygningen som ble mest synlig i bylandskapet.

I 1807 fikk Norge en egen midlertidig regjering, «Den interimistiske Regjering». Det var gitt at denne Regjeringskommisjonen skulle ha sete i Christiania. Heller ikke i 1814 var det noen diskusjon om hvilken by Norge skulle styres fra. Christiania var et så selvsagt sete for regjeringen at et stedsvalg var unødvendig.

Som hovedstad ble Christiania sete for statsadministrasjonen. Før 1814 hadde det vært om lag 100 embetsmenn i byen. Alt året etter selvstendigheten var de 100 blitt dobbelt så mange, og i midten av 1840-årene var det 400 embetsmenn i Christiania, skriver Synnøve Veinan Hellerud og Jan Messel i oversiktsverket *Oslo: Tusen års historie*.

Embetsmennene ble en del av byens elite. Økonomisk kunne de ikke måle seg med det gamle patrisiatet. Viktigst for embetsmennenes status var den posisjonen de hadde i landets administrasjon og politiske ledelse. Etter hvert ble de også valgt som byens representanter på Stortinget. Også i byens organer fikk embetsmennene en dominerende posisjon. I 1838 ble den første embetsmannen ordfører i Christiania.

Statsadministrasjonen trengte bygninger der statens makt kunne utfolde seg og der statens menn kunne arbeide. Men statskassen var begrenset. De første årene måtte staten nøye seg med å kjøpe eldre gårder eller leie private lokaler. Departementenes kontorer var spredt på flere adresser. Kongens representant i Norge, statholderen, hadde lokaler i Paleet, når kongen ikke var i Christiania.

Vanskeligst var det å finne en egnet tomt for kongeboligen. Kvadraturen var fullstappet. Kongen engasjerte den danske arkitekten Hans Ditlev Franciscus Linstow til å tegne kongeboligen. Han var en mann med store ambisjoner. Han ville skape en helt ny bydel med utgangspunkt i det nye slottet. Kongeboligen skulle plasseres øverst på Bellevuehøyden, vest for den daværende bykjernen. Kongen selv skal ha plukket ut tomten under en ridetur sammen med Linstow. «Her må Slottet ligge», skal Kong Carl Johan ha uttalt.

Linstow nøyde seg ikke med å tegne kongeboligen, han tegnet også reguleringsplan for området. I dag ville en karakterisere det som en statlig reguleringsplan. For å knytte det nye slottet til «den egentlige byen», planla han en bred gate fra der Egertorget ligger i dag og opp til Slottet. Gata fikk navnet Slottsveien.

Slottsbygningen ble ferdigstilt etter Karl Johans død i 1844. Først i 1848 kunne daværende Kong Oscar innvie den nye kongeboligen. Universitets-

bygningen ble bygd i Slottsveien som planlagt og ble tatt i bruk i årene 1851–1854. Stortingsbygningen var planlagt bygd vis a vis Universitetsbygningen, men ble i stedet bygd lenger nede i gata.

Dette byutviklingsprosjektet ble ikke så storslagent som Linstow hadde ønsket. Slottsparken ble også langt mindre enn det han hadde planlagt. Slottsveien ble ikke så bred som han hadde tegnet i reguleringsplanen. Mens han var på en studiereise, var bredden på gata blitt redusert fra 40 til 30 alen. Linstows plan om en representativ bydel nord for Slottsveien ble bare delvis gjennomført. Offentlig økonomi og privat eiendomsrett sto i veien. Derimot fikk Linstow oppfylt ønsket om en staselig privat boligbebyggelse langs Karl Johans gate, som Slottsveien ble omdøpt til i 1852. Byens borgere så at området ville bli en storslagen bydel, og flere av dem kjøpte tomter på solsiden av gata der de bygde standsmessige byvillaer. De samme borgerne kjøpte også tomtene på sørsiden av gata og sammen med Oscar I sørget de for at dette området ikke ble utbygd, men i stedet ble opparbeidet til park. I dag heter området Eidsvolls plass og Studenterlunden.

Det var ikke bare den lille gruppen av borgere med adresse Karl Johans gate som fikk glede av den nye gata. Det gikk ikke lenge før dette ble den viktigste promenadegaten i Christiania. Byens befolkning hadde fått nye plasser og parker i gave.

EN KOMPAKT STORBY

Siste halvdel av 1800-tallet var en gullalder for private eiendomsutviklere. Store områder i byen ble regulert etter et kvadratisk rutenett, og tomter ble parsellert ut. Disse bydelene er i ettertid blitt kalt leiegårdsbyen eller murbyen.

Industrien rykket inn i Kristiania på midten av 1800-tallet. Mange av de som hadde kapital å investere, satte penger i denne nye virksomheten. Bankvesenet var ennå ikke utviklet.

Industrien trengte arbeidere, både kvinner og menn. Mange kvinner fikk jobb på tekstilfabrikkene, menn på de mekaniske verkstedene. Noen fagfolk kom fra England, ellers var de fleste innflyttere fra Østlandsområdet. Det var ikke vanskelig å finne arbeidskraft til virksomheter med helårsdrift. Men det skulle mye til for å skaffe husrom for industriarbeiderne, deres familier og alle de andre som kom flyttende. Noen av bedriftseierne bygget boliger for sine arbeidere, med det var ikke nok til å dekke etterspørselen.

Kommunen hadde knapt noe en kunne kalle for boligpolitikk, men den hadde ordninger som til en viss grad styrte den private boligbyggingen. Stortinget vedtok egne bygningslover for Kristiania. De ga detaljerte regler om ildsteder, konstruksjon, tak, gatebredde, rette kvartaler, byggehøyde og avstand mellom bygningene, brutte hjørner, karnapper med mer. Samtidig med den første bygningsloven fikk

Kristiania kommune en bygningskommisjon. Den hadde til oppgave å behandle saker om bygninger for å sikre at bygningsloven ble overholdt. Det ble også etablert et stadskonduktørembete med oppgave å regulere gater og plasser.

De folkevalgte engasjerte seg lite i boligbyggingen. Boligbygging på 1800-tallet var en markedsstyrt næring. Thorvald Meyer var den største eiendomsutvikleren på 1800-tallet. I 1856 arvet han søndre del av Meyerløkka etter sin far, og noen år senere gikk han sammen med svogeren Thomas Heftye om en plan for utbygging av eiendommen. De fikk arkitekt Georg A. Bull til å utarbeide en reguleringsplan, han overtok få år senere stillingen som stadskonduktør i Christiania.

Thorvald Meyer nøyde seg ikke med det. Sammen med politimester Carl Michelet kjøpte han det nesten ubebodde Grünerløkka i 1862. Også der ble en reguleringsplan utarbeidet

Leiegårder i teglstein. Fotografiet fra 1904 viser bebyggelsen i Schweigaards gate. Foto: Anders B. Wilse, Oslo Museum OB.Y1372

av Bull. Meyer bygde ikke selv noen boliger. Han begrenset seg til å regulere eiendommer og stykke ut tomter som han senere solgte.

I løpet av de siste tiårene på 1800-tallet ble både Meyerløkka, Grünerløkka og mange andre løkker bygd ut med kvadratiske gatenett. Med teglstein kunne det bygges i flere etasjer enn i trehusene. Utenlandske murmestere bidro med kompetanse. Hver murgård ble bygget for seg, ofte av en entreprenør som både eide tomten og sto for byggingen. Inspirasjonen til denne byggemåten kom fra Berlin. Bull var en av dem som brakte denne kunnskapen til Kristiania. Han hadde gått på den polytekniske høgskolen i Hannover, senere studerte han til å bli arkitekt ved Berliner Bauakademie.

1) **Kommunalt fullfinansierte arbeiderboliger i Tøyengata 47 fra 1913.** Foto: Anders B. Wilse, Oslo byarkiv A-20031/Ua/0013/034

2) **AS Holmenkollbanen åpnet som byens første, og Nordens andre, elektriske forstadsbane i 1898.** 3. februar 1898 fikk kong Oscar II en privat prøvetur på den nesten ferdige strekningen til Slemdal. 16. mars åpnet banen til Slemdal og 31. mai til Holmenkollen, eller det som i dag er Besserud stasjon. Foto: Oslo byarkiv A-40203/Ua/0010/007

Demonstrasjonstog på vei over Youngstorget med Folkets hus i bakgrunnen. Tegning av Otto Hjort i Social-Demokraten 2. mai 1912. ►

De lukkede kvartalene var en av grunnene i de nye boligstrøkene, med forgårder mot gaten og kjøreport til gårdsrommet (det indre kvartalet) med bakgårder, staller, verksteder og andre næringsbygg – og funksjoner som ikke skulle synes: utedoer, søppeldunker og tøytrøkk. Kvartalet skapte et tydelig skille mellom på den ene side det som bare angår beboerne og de næringsdrivende i gårdsrommet og på den annen side den tette byens fellesrom: gater, plasser, parker, kafeer, lokaler for politikk og kulturliv.

Ved århundreskiftet var størstedelen av innbyggerne i Kristiania leieboere i teglsteinhus i tre eller fire etasjer. Denne bebyggelsen ble bygd på løkkene både på vestkanten og østkanten. Leiegården ble boformen for både arbeiderklasse, den nye middelklassen og borgerskapet. Den likeartede murbebyggelsen i vest og øst kunne likevel ikke hindre at det vokste fram et sosialt skille mellom en vestkant og en østkant.

Ved år 1900 var Kristiania en europeisk storby med regulert gatenett, kommunikasjonsmidler for rask transport, og plasser, parker og offentlige bygninger som mønster- og skapende elementer. Byen var det året blant de femti største byene i Europa, etter å ha vært Europas raskest voksende by i sin størrelsesklasse i perioden 1855–1900.

ARBEIDERBEVEGELSEN KOMMER MED EN BOLIGPOLITIKK

En arbeiderbevegelse bølget gjennom byen. Ved århundreskiftet fikk Arbeiderpartiet sine første representanter i bystyret. Byen fikk en sterkere politisk styring. Det gikk ikke lenge før kommunen fikk en boligpolitikk.

I 1880-årene kom en ny bevegelse til Kristiania. En arbeiderbevegelse. Den ble synlig i byen gjennom sine demonstrasjonstog gjennom gatene, agitatorenes tordentale på talerstolene og forkynnelse av det sosialistiske budskap i avisen Social-Demokraten.

Det ble en sterkere politisk styring av byen etter at først Venstre, deretter Arbeiderpartiet, fikk representanter inn i bystyret. De kommunale skattene ble økt. Kommunen kunne selv fastsette størrelsen på inntektsskatten.

Boligsaken var viktig for arbeiderbevegelsens talsmenn. Selv om leiegårdene på dette tidspunkt var nye og burde være gode boliger, ble de satt under hard kritikk. Kasernesystemet ble det kalt. Dette hadde sammenheng med at det bodde mange i leilighetene. Det var kjærkomment å få leieinntekter fra slektninger eller fremmede som trengte et sted å bo.

Boligrakket i 1899 medførte at det ble bygget færre boliger noen år. I 1910 ble boligsaken igjen satt opp på Arbeiderpartiets kommunevalgprogram. Det var blitt bolignød i Kristiania! Også ved kommunevalgkampen i 1913 var boligsaken en viktig sak. Nå fikk Arbeiderpartiet og Venstre til sammen flertall både i formannskap og bystyret. Dermed kunne de ved stemmesamarbeid vedta å opprette et

boligtilsyn, der arkitekt Harald Hals ble ansatt. Dette var begynnelsen på en stor kommunal boligadministrasjon. To år senere la boligtilsynet, med Arbeiderpartiets Gustav Heiberg som leder, fram forslag om å bevilge tre millioner til kommunal boligbygging. Dette ble vedtatt i bystyret med stemmene fra Arbeiderpartiet og Venstre.

I valgprogrammet for kommunevalget i 1916 formulerte Arbeiderpartiet målet for boligpolitikken slik: «Kommunen maa organisere en byggevirksomhet, som er saa omfattende, at boligmangel opphører.» Intet mindre. For Arbeiderpartiet var løsningen å etablere en integrert boligproduksjon. I løpet av bystyreperioden 1917 til 1919 ervervet kommunen et sandtak, et teglverk og en trelastforretning for å sikre tilgangen på byggevarer.

Noen boligområder ble i sin helhet finansiert av kommunen: Tøyen arbeiderboliger og Rosenhoff, Vøyenvollkompleksene, Lille Tøyen hageby, Lindern hageby, Torshov-kvartalene og Søndre Åsen. Noen av boligprosjektene fikk Høyres støtte fordi de private utbyggerne var lite villige til å satse penger i et svingende marked.

Den kommunale boligpolitikken fikk sin fortsettelse i slutten av 1930-årene, gjennom et samarbeid med Oslo bolig og sparelag (OBOS).

STOR-OSLO OG OSLOMARKA

I mellomkrigstiden søkte innbyggerne seg ut av den kompakte byen. I Aker ble det lagt ut tomter for villabebyggelse. På fritiden ønsket skogene og strendene velkommen.

Etter den voldsomme boligbyggingen på slutten av 1800-tallet, var Oslo blitt en kompakt by. Det fikk Aker til å forberede seg på ønsker om å bygge villaer. Det ble vedtatt bygningsforskrifter som inneholdt regler om åpen bebyggelse, avstand fra nabo og forbud mot industrianlegg. Forskriftene varierte innenfor kommunen. I Bygdøys villastrøk skulle det være minst ti meter mellom husene, i Østre Aker villastrøk kunne de ligge med seks

meters avstand. På østkanten kunne altså tomtene være mindre. Grønne hager var det begge steder.

Skinnegående framkomstmidler la grunnlaget for villabyene i Aker. Dette var tiden da forstadsbanene ble bygd vestover og østover: Smedstadbanen (1912), Ekebergbanen (1917), Lilleakerbanen (1919) og Østensjøbanen (1923). Senere kom Sognsvannsbanen (1935). Forstadsvekst og forstadsbaneutbygging fremmet hverandre gjensidig.

Rundt 1920 hadde Oslos politikere prøvd å få til en ny byutvidelse, men Akers politikere sa nei. Dermed ble kommunene tvunget til å samarbeide gjennom felles planlegging. Harald Hals, som var regulerings sjef i Oslo, og August Nielsen, som var regulerings sjef i Aker, ledet an i arbeidet med en

generalplan for Stor-Oslo, utgitt i 1934. Generalplanen var først og fremst en trafikkplan. Bilene hadde gjort sitt inntog, og det var behov for å bygge veier og banenett.

I Oslo besto boligbyggingen først og fremst av fortetting. August Nielsen reflekterte over forholdet mellom den kompakte byen og villastrøkene omkring: «Innen grensene for hvad der allerede er by, skjer en gradvis utvikling – høider økes, gater gjøres bredere, strøk omformes og hvad der ligger igjen av ubebyggede arealer, bebygges – men utenfor grensene vokser byen, det som før var land, blir by, det er de nye boligstrøk.» Det er i omegnen byen vokser, mente Nielsen.

Dette var kanskje kjernen i utviklingen i mellomkrigstiden. Villabyene ble liggende i en ring rundt det urbane sentrum, på samme måte som forstedene i sin tid hadde ligget rundt Kvadraturen. Siden villaene var ganske likeartet uansett hvor i ringen de var plassert, bidro villabebyggelsen til å dempe preget av vestkant og østkant.

Holmenkollbanen hadde en litt annen historie enn de andre forstadsbanene. Allerede i 1891 kom den første utredningen om en bane opp til Holmenkollen. Hensikten var å bringe byens befolkning ut av byen og inn i skogen. Den var tenkt som fritidens transportvei.

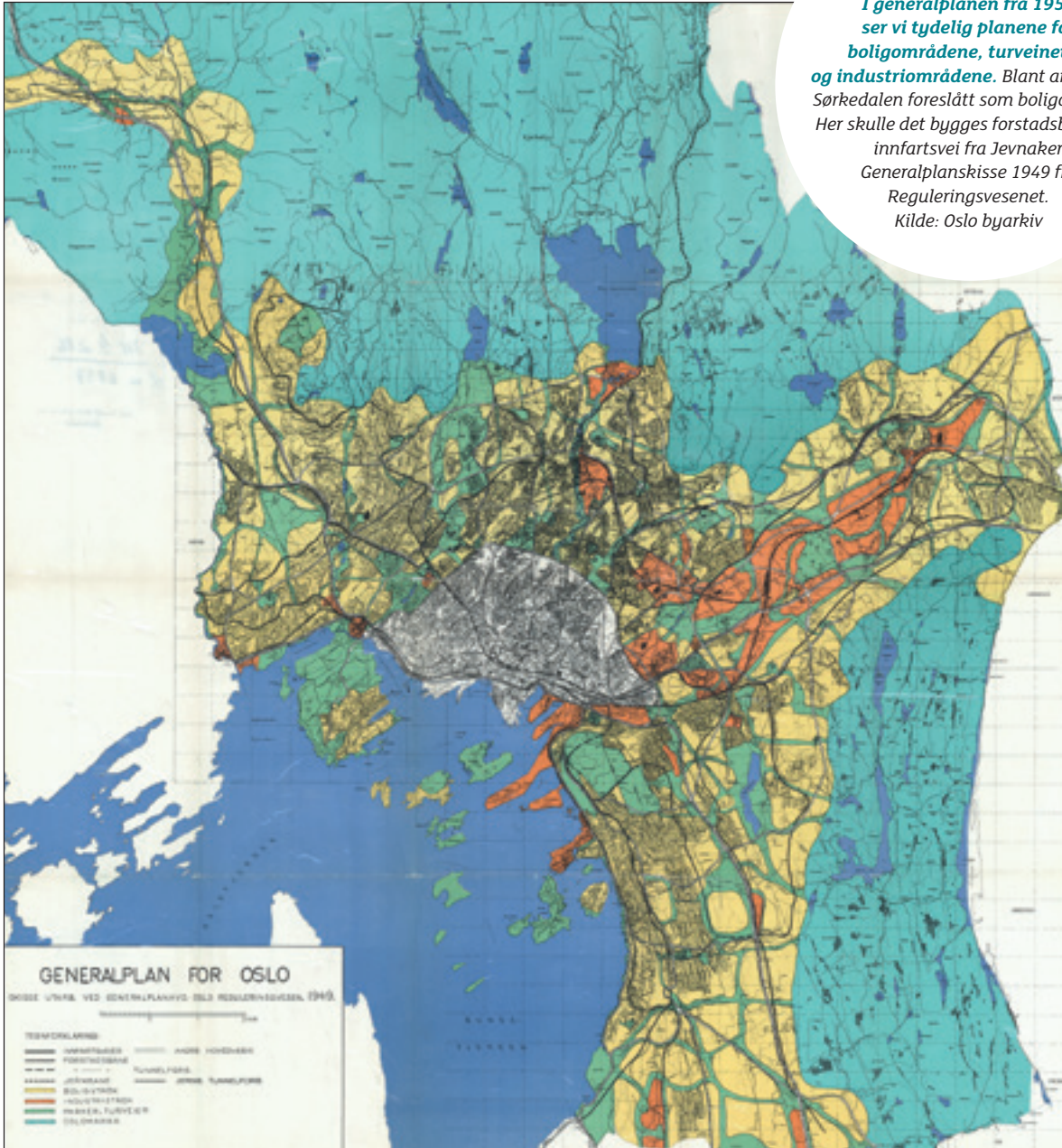
I 1918 ble åttetimersdagen innført. Det ble starten på en sterk tilstrømning av folk til skogen og fjorden på fritiden. Oslomarka er et begrep som ble skapt

Dette kartet med tykk sort strek er det første forsøk på å lage en markagrense.

Publisert i bokverket Oslomarka, bind 2, 1939, Blix forlag, side 218

I generalplanen fra 1950 ser vi tydelig planene for boligområdene, turveinettet og industriområdene. Blant annet var Sørkedalen foreslått som boligområde. Her skulle det bygges forstadsbane og innfartsvei fra Jevnaker. Generalplanskisse 1949 fra Reguleringsvesenet. Kilde: Oslo byarkiv

Allerede i sporveisplanen fra 1919 ses konturene av dagens sporveisnett, med planlagte traséer for forstadsbaner ut fra bykjernen. De kulørte feltene viser eiendommer i offentlig eie. Jernbanelinjer er markert med sort, forstadsbaner og boulevardbaner i rødt. Kilde: Aktstykker Aker kommune

i 1930-årene som en topografisk sammenslåing av flere skogsområder rundt byen. Bokverket om Oslomarka og Oslofjorden, utgitt i 1938–39, bidro til denne sammenslåingen. Der hadde Oslos ordfører Trygve Nilsen denne refleksjonen om bevegelsen ut av byen: «Etter hvert som byen vokser til, etter hvert som storbyens hektiske jag og støien mere og mere preger vårt daglige liv, sammen med det stadig mere intense tempo i et mere og mere mekanisert arbeid, vil utferdstrangen

vokse. Det blir i fremtidens Oslo et enda sterkere og mere bevisst friluftsliv enn i dag. Idretts- og friluftslivet blir det nødvendige korrektiv for menneskene, der vil de søke den nødvendige hvile for kropp og sjel – og vårt arbeid må legges slik an at behovene også kan bli tilfredsstillet i dagens Oslo.»

Fritiden var en bekymringsløs tid, enten den ble tilbrakt i byen eller i områdene utenfor byen. «Fritid var ikke lenger bare et klassefenomen, men et massefenomen i de to tiåra

etter første verdenskrig», skriver Knut Kjeldstadli i bind 4 av Oslo bys historie. Både langs Oslofjorden og i Oslomarka var det rom for alle. Det var ingen dyr inngangsbillett for å slippe inn. Bading kunne skje på enkleste måte på strendene. Overnattingen i marka kunne skje i et telt. Stiene og skiløypene var gratis for alle. Oslofjorden og Oslomarka var uterom der folk fra alle lag kunne møtes.

Generalplanen for Stor-Oslo inneholdt forslag om å bygge to veier gjennom skogsområdene nord for byen. Den ene skulle gå gjennom Sørkedalen over Krokskogen til Hønefoss. Den andre skulle gå opp Maridalen gjennom de østlige delene av Nordmarka til Harestua. I september 1935 skrev friluftsentusiasten Nils Houge en bredt anlagt kronikk i Aftenposten. Han var bekymret for bysamfunnets mulige ekspansjon innover i skogen. Ikke lenge etter ble Oslomarkas friluftsgenorganisasjon stiftet.

I boken om Oslomarka ble det for første gang publisert et kart som viste «grensen for de skogsområder som befolkningen i Oslo og omliggende kommuner bruker som friluftsterreng». Kartet var utarbeidet av Nils Houge og var det første forsøket på å etablere en grense mot byens ekspansjon, kalt «Den sorte strek» og senere gitt navnet «markagrensa». Markagrensa som barriere for bebyggelsen har vært en viktig premisse for alle Oslos kommuneplaner i etterkrigstiden.

DRABANTBYENE

Drabantbyene er det største boligprosjektet som Oslo kommune har gjennomført. Bak dette lå stor kreativitet hos arkitekter og planleggere, koblet med sterk politisk vilje. Boligblokkene satte spor i jordbrukslandskapet som tidligere hadde tilhørt Aker.

Boligmangelen i Oslo var prekær etter krigen. Så å si all boligbygging hadde stoppet opp i de fem okkupasjonsårene. Behovet for byggegrunn var det viktigste argumentet for kommunesammenslåingen i 1948. Oslo kommune så det som nødvendig å søke staten om tillatelse til å ekspropriere bebygde og ubebygde områder på Kalbakken, Rødtvet, Ammerud, Fjeldhus, Tveita, Hellerud, Bøler, Bogerud, Søndre Skøyen og Abildsø. Ekspropriasjonsvedtaket la forholdene til rette for storstilt planlegging og utbygging, men allerede ti år senere ble det nødvendig å søke om tillatelse til å ekspropriere nye områder: Stovner, Fossum, Tokerud, Lindeberg, Furuset, Haugen, Ulsrud-Østensjø og Søndre Nordstrand.

Boligrådmann Trygve Nilsen la ned stor innsats for å få et høyt tempo i boligbyggingen. Prisen på leilighetene skulle være overkommelig, det man kalte sosial boligbygging. Allerede før krigen hadde kommunen inngått avtale med OBOS, som ble kommunens viktigste organ for boligbygging. Etableringen av Den Norske Stats Husbank bidro til å sikre finansiering av

den sosiale boligbyggingen i de første årene etter krigen.

Tomteforhold og finansiering lå godt til rette for å få til et krafttak innenfor boligsektoren. Men ambisjonene var større enn å bygge mange kvadratmeter boligmasse. Boligen skulle være en del av grunnlaget for oppfostring av det sunne mennesket, den skulle skape et nytt og bedre samfunn. Dette var tanker som først og fremst fantes på byplankontoret. Hovedgrepet om byplanleggingen etter krigen hadde Erik Rolfsen, som var byplansjef fra 1947 til 1973. Med erfaringer fra England og Sverige formulerte han en idé om å bygge et bysamfunn basert på felleskap og naboskapstankegang. Husmoren skulle kunne se lekeplassen for de minste fra kjøkkenvinduet. Litt lenger unna skulle det være barnehage, nærbutikk og lekeareal for større barn. Bydelssestret skulle plasseres sentralt i hver bydel.

I de første etterkrigstidårene ble boligbyggingen styrt av planer, ikke marked. Leilighetene som ble bygd av OBOS, ble organisert som borettslag og solgt til faste priser. Tildeling av leiligheter skjedde på grunnlag av behov og ansiennitet i OBOS. Dette fordelingsprinsippet ble avviklet til fordel for markedsmekanismen i løpet av 1980-årene. Da kom eiendomsmeglerne inn som mellommann mellom selger og kjøper.

Boligpolitikken ble bestemt i bystyret. Arbeiderpartiet og Høyre var de dominerende partiene i bystyret i de

første årene etter krigen. Sammen hadde de til enhver tid minst 75 av de 85 representantene. I begge partiene var det en sterk vilje til å skaffe folk boliger. Når partiene ofte fant sammen ved behandlingen av boligsaker i formannskap og bystyre, var det fordi det ikke bare var OBOS som fikk bygge på kommunens arealer. I 1963 ble det politisk enighet om å la den private boligutbyggeren Selvaag få store arealer øverst i Groruddalen.

Likevel var det Arbeiderpartiet som var på offensiven i boligpolitikken. Det skyldtes at de dominerende personene i kommuneadministrasjonen tilhørte venstresiden i politikken. Boligrådmann Trygve Nilsen hadde vært ordfører for Arbeiderpartiet i mellomkrigstiden, mens Erik Rolfsen hadde vært med i den sosialistiske gruppen Mot Dag. Også arkitekt Frode Rinnan som tegnet drabantbyen på Lambertseter, var arbeiderpartimann. Dette var sosialdemokratiets gullalder.

Drabantbyene løste langt på vei Oslos boligproblemer. Høyblokkene ble et landemerke i bylandskapet, spesielt i Groruddalen. Også T-banelinjene satte spor i landskapet. Epoken med bygging av drabantbyer fortsatte i retning Oslo syd. Gjennom tiårene 1980, 1990 og 2000 ble Holmlia, Mortensrud og Bjørndal bygd med mer blandet bebyggelse enn i de tidlige drabantbyene. I disse bydelene, dominert av lavblokker og småhus, var det mange innvandrere som fant seg til rette.

**Drabantbyene satte
spor i bylandskapet.**

Boligblokker på Tveita,
fotografert av Leif Krohn
Ørnelund, 1968. Foto:
Oslo Museum OB.
Ø68/1103

**Flyfoto av Stovner og
Vestli.** Øvre Fossum gård
og Stovner videregående skole
i forgrunn, blokkbebyggelse,
Rommen skole og Romsås bak til
venstre. Foto: Fjellanger Widerøe,
Oslo byarkiv A-10002/
Ua/0017/039

BOLIGFORNYELSE OG BYROMSFORNYELSE I INDRE BY

De første tiårene etter verdenskrigen var tiden for megaplaner over hele byen. I indre by ble det planlagt store veiprojekter og totalsanering av bydeler. 1970-årene ble et vendepunkt. Det ble begynnelsen på en storstilt oppussing av bygninger og byrom i indre by.

Sentrum var et område med gater bygd i hestens tid. Disse gatene var for trange og uhensiktsmessige for den økende bilbruken, mente byplanleggerne. De ville ha brede gjennomfartsveier gjennom sentrum. I 1960-årene ble det bygd en motorvei gjennom havneområdet i Bjørvika. Inkludert i veianlegget, som ble kalt Grunnlinjen, var en treplans trafikkmaskin som fikk navnet Bispelokket. Motorveitilhengerne stoppet ikke med dette. I 1965 la de fram planer for en motorvei som skulle skjære gjennom de sentrale delene av Oslo. Forbildet var amerikanske storbyer.

Kommunen gikk i gang med tilsvarende megaplaner for den gamle bebyggelsen i indre by. I tre bydeler ble totalsanering gjennomført. Rivningen av bebyggelsen i Vestre Vika begynte i 1953, den ble erstattet av massiv kontorbebyggelse. På Vaterland tok rivningen til i 1959, der ble det bygget høyhus, kontor- og forretningsgårder, byhall og park. På samme tid ble trehusene på Enerhaugen revet og lamellblokker bygd.

Langgata på Rodeløkka. Fra en av de rehabiliterte bydelene. Foto: Helge Høifødt, 2011.

Indre by kunne blitt et sted dominert av motorveier, parkeringsplasser og lamellblokker. Slik ble det ikke. 1970-årene ble et vendepunkt for indre by. Rodeløkka ble stedet der saneringsplanene møtte sterkest motstand. Grunneiere, leieboere og radikale studenter gikk sammen og viste hvordan rehabilitering av husene kunne være et alternativ til riving. Ikonisk er fotografiet der beboere står på stiger og maler fasader som neppe hadde sett maling på mange tiår. Politikere lot seg overbevise om verdien av dette trehuslandskapet. Nesten alle husene som lå langs hovedgatene ble bevart og rehabilitert av eierne. Dette var en form for mikroplanlegging: Hvert enkelt hus

skulle vurderes for seg. Byantikvaren var selvfølgelig fornøyd. Utviklingen på Rodeløkka fikk konsekvenser for de andre trehusområdene, spesielt på Kampen og Vålerenga. Også disse ble bevart.

Den største mengden saneringsprosjekter omfattet leiegårdene bygd i tegl. Tiår med manglende tyngre vedlikehold hadde gjort at mange leiegårder hadde store mangler som gjaldt bygnings- og brannsikkerhet, strømkapasitet som gjorde at leilighetene ikke kunne ha elektrisk oppvarming, vannrør som sprang lekk om vinteren eller at vannet frøs. Noen få leiligheter var fortsatt uten bad og wc.

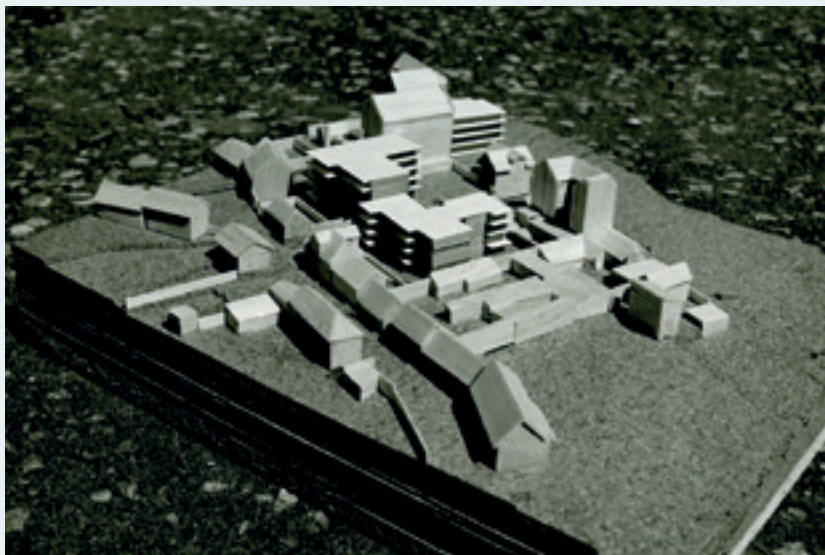
1980-årene var tiåret da mange av teglstingsgårdene ble utbedret til såkalt 30-årsstandard, i regi av Oslo byfornyelse AS. En stor andel hadde vært private leiegårder. Nå ble mange av leiegårdene omdannet til en eller annen form for eie. Dette skjedde både i øst og vest. Slike bygårder var helt dominerende på Grünerløkka og Sofienberg og utgjorde en stor del av bebyggelsen i Gamlebyen, på Grønland og Tøyen, i Hausmannskvartalene, på Fredensborg, Meyerløkka, St. Hanshaugen, Bolteløkka, Adamstuen, Hegdehaugen, Majorstuen, i Homansbyen og bak Slottet, og på Uranienborg, Frogner, Ruseløkka og Skillebekk.

Hele bystrøk ble rustet opp, gater, parker og friområder ble oppgradert. De første gatetunene med beplantning, lekeområder og hindringer for bilkjøring ble etablert i 1979. Karl Johans gate og tilstøtende gater ble ombygd til gågater. Parkeringsplasser ble fjernet, langt om lenge ble det også rullet ut kilometervis med rødfargede sykkelfelt. I 2010 fikk kommunen fikk en egen etat med ansvar for byrommene (Bymiljø-etaten).

De store veiplanene gjennom indre by ble aldri gjennomført i sin helhet. Biltrafikken ble i stedet ledet ned i tunneler. Nylandsveien på Grønland er i dag den eneste gjenlevende delen av de planlagte motorveiene.

Kampen om Kampen. Forslaget til regulerings- og bebyggelsesplan for Normannsgata på Kampen ble aldri iverksatt. Modellen ble værende på planbordet og gatebildet i dag ser mye likt ut som fotoet over saneringsområdet i 1974. Foto, modell og kart fra Saneringssjefen, Oslo byarkiv

RIKDOMMENS BYDELER

Byens sjøfront har en lang historie som havn. Ved årtusenskiftet ble politikerne spurt om sjøfronten fortsatt skulle være en havneby eller om det skulle bli en fjordby. Fjordby var svaret, det ble begynnelsen på et stort byutviklingsprosjekt.

Mesteparten av områdene langs sjøfronten var eid av offentlige etater: Oslo havnevesen eide havnearealene, Jernbaneverket eide jernbanestasjonene i tillegg til store sporarealer og det statlige veivesenet eide motorveiene innenfor Bjørvika og langs Frognerkilen. Tomta til Akers mekaniske verksted i Pipervika var det eneste området som var privat.

I 1982 ble Akers mek. Verksted lagt ned. Omtrent samtidig opprettet Aker-eieren datterselskapet Aker Eiendom, og den ledige tomta i Pipervika fikk navnet Aker Brygge. Noe av det første som ble gjort, var å arrangere en arkitektkonkurranse for Aker Brygge-området. Det var klart for transformasjon fra verft til publikumsrettet virksomhet. Juryen omtalte vinneren som «modig og leket». Det var likevel arkitektkontoret som ble nummer to i konkurransen, som ble engasjert av Aker Eiendom. Deres fleksible og markedsorienterte tilnærming til oppgaven appellerte mer til eiendomsselskapet. Forslaget inneholde varierte funksjoner med butikker, restauranter og boliger i et rutenett av små kvartaler.

Utbyggingen på Aker Brygge ble etterfulgt av en tilsvarende eiendomsutvikling på Tjuvholmen. Grunneier her var Oslo Havn KF som i 2003 solgte området til private utbyggerne. Det ferdige resultatet ble noen hakk mer luksuriøst enn på Aker Brygge, den største leiligheten her er på 620 kvadratmeter. Eierne satset mye på å gi bydelen en kulturell profil og klarte å få inn det nye bygget til Astrup Fearnley Museet for Moderne Kunst, tegnet av arkitekt Renzo Piano. Dette ble en solid attraksjon, som vel egentlig ble bekostet av offentlige midler.

Det riktige store byutviklingsprosjektet langs sjøfronten ble satt i gang år 2000. Da gjorde bystyret det såkalte Fjordbyvedtaket. I flere tiår hadde havnevirksomheten vært i endring. Fram til 1960-årene var det konvensjonelle skip som dominerte fraktmarkedet. Lasten ble håndtert av kraner og havnearbeidere langs kaiene. Senere overtok containertransporten. Containerne kunne stables tett og i høyden, dermed kunne arealbruken reduseres.

Før kommunevalget i 1999 fikk politikerne seg forelagt spørsmål om arealene langs sjøfronten skulle være en fjordby eller en havneby. Fjordbyprosjekt ville frigjøre de gamle havnearealene og legge til rette for en byutvikling med bolig, rekreasjon og næring på en slik måte at byen ble åpnet mot fjorden. Forbildet var tilsvarende prosjekter som var gjennom-

ført i europeiske og amerikanske havneområder. Høyre støttet fullt og helt Fjordby-prosjektet og ønsket å flytte havna ut av kommunen. Arbeiderpartiet mente at det eneste realistiske alternativet var å la Havnevesenet beholde mer av arealene langs sjøfronten. Partiet døpte sitt forslag for «Sjøbyen». Etter valget dannet Høyre byråd, og like etter dette ble Fjordbyprosjektet vedtatt. Men havnefunksjonene flyttet aldri ut av byen, det var nok mye makt i havnevesenets ulike organer. Og dermed var de to store partiene enige om rammen for Fjordby-prosjektet.

Fjordbyen er navnet på byutviklingsprosjektet som omfatter de ti kilometerne fra Frognerkilen i vest til Ormsund i øst. Reguleringsplanen for Bjørvika har vært utarbeidet i regi av Plan- og bygningsetaten. Men det er vel eiendomsbesitterne som har hatt mest å si om den fysiske utformingen.

I 2001 ble eiendoms- og utviklingselskapet Oslo S Utvikling AS etablert, basert på jernbanearealene. Bak dette selskapet sto Entra Eiendom AS, Linstow AS og Bane Nor Eiendom AS. Det var dette selskapet som sto bak bygging av husrekken kalt Barcode.

I 2003 ble HAV Eiendom AS etablert, de overtok havnevesenets gamle arealer og ble dermed den største grunneieren i Bjørvika. Forutsetningen for dannelsen av Hav Eiendom var at alle økonomiske verdier selskapet skapte skulle overføres til moderselskapet Oslo Havn som aksjeutbytte, og der-

Rikdommens bydel. Fra byggingen av Barcode i Bjørvika, 2012. Foto: Helge Høifødt/Wikimedia Commons

med inngå i utbyggingen av den nye Sydhavna.

Så snart det ble klart at havneaktiviteten kunne flyttes til østsiden av fjorden, fikk tomtearealene i Bjørvika en høy verdi. Verdien på tomtene økte da det ble klart at flere kulturinstitusjoner ville fraflytte sine gamle bygninger og bygge nytt i Bjørvika: Staten bekostet ny opera, tegnet av Snøhetta. Kommunen bekostet nytt hovedbibliotek, tegnet av Lund Hagem Arkitekter og Atelier Oslo. Mens Juan Herreros sto bak det nye Munch-museet, skredder-

sydd for de store kunstoplevelser, som museet skriver på sin hjemmeside. Også det nye Nasjonalmuseet fikk sin plassering nær sjøfronten.

Selv om alle tomtearealene i Bjørvika i utgangspunktet var i offentlig eie, har utbyggingen foregått etter markedsmessige prinsipper. Resultatet av eiendomsutviklingen er et designet bylandskap, der framtidig salgsverdi ble prioritert.

Det er en del av det oljerike Norge som er i ferd med å vokse fram langs sjøfronten i Oslo. Aker Brygge og

Tjuvholmen er ferdigbygd, Aker Brygge har til og med vært gjennom en fornyingsprosess. Området innenfor Bjørvika kommer til å bli den sentrale bydelen i Fjordby-prosjektet.

Prosjekt Fjordbyen er den største bytransformasjonen i Oslo og i Norge, i moderne tid. På mange måter reflekterer utbyggingen den epoken vi er inne i. Slik måtte det kanskje bli. ●

Litteratur og trykte kilder

Aspen, Jonny (2005): *By og byliv i endring: Studier av byrom og handlingsrom i Oslo*. Oslo: Scandinavian Academic Press.

Benum, Edgeir (1994): *Byråkratenes by: Fra 1948 til våre dager*. Oslos bys historie, bind 5. Oslo: Cappelen forlag

de Vibe, Ellen (2007): *Fjordbyens visjoner, aktører og prosesser*, Plan Nr. 1

Ellefsen, Halvor Weider (2017): *Urban environments of the entrepreneurial city: from Aker Brygge to Tjuvholmen*. Doktoravhandling, Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo

Hansen, Thorbjørn og Jon Guttu (2000); *Oslo kommunes boligpolitikk 1960–1989: Fra Storskalabygging til frislipp*. Samarbeidsrapport NIBR/NBI.

Hellerud, Synnøve Veinan og Jan Messel (2000): *Oslo: Tusen års historie*. Oslo: Aschehoug forlag

Holm, Arne og Trine Myrvold og Marit Ekne Ruud (2018): *Beretning om Oslo kommune for årene 1987-2011*. Oslo: Kommuneforlaget

Holm, Erling Dokk (2014): *Fra passiva til aktiva: en fortelling om næringseiendom fra 1984 til 2014*. Utgitt av Union-gruppen AS

Jensen, Rolf H. (2007): *Kampen om Bjørvika: Hvor er byplanmyndigheten?* I Plan nr. 1

Kjeldstadli, Knut (1990): *Den delte byen: Fra 1900 til 1948*. Oslo bys historie, bind 4. Oslo: Cappelen forlag

Krogstad, Morten (1996): *Kristiania i sentrum*. Utgitt av Fortidsminneforeningen. Artikler av Henrik O. Andersson

Lund, Bernt H. (2000): *Beretning om Oslo kommune for årene 1948 – 1986*. Oslo: ProArk

Sprauten, Knut (1992): *Byen ved festningen: Fra 1536 til 1814*. Oslo bys historie, bind 2. Oslo: Cappelen forlag

Moland, Tallak (2011): *Historien om Akerselva gjennom de siste 400 år*. Oslo: Christiania forlag

Moland, Tallak (2014): *Oslos byrom gjennom 200 år*. Oslo: Press forlag

Moland, Tallak (2022): *Carl Jeppesen: En politisk biografi*. Oslo: Christiania forlag

Myhre, Jan Eivind (1990): *Hovedstaden Christiania: Fra 1814 til 1900*. Oslo bys historie, bind 3. Oslo: Cappelen forlag

Pryser, Reidar W. (1944): *Oslo gjennom tusen år*. Oslo: John Griegs forlag

Tschudi-Madsen, Stephan og Harald Moberg (1999): *Akershus: vårt riksklenodium 700 år*. Oslo: Aschehoug forlag

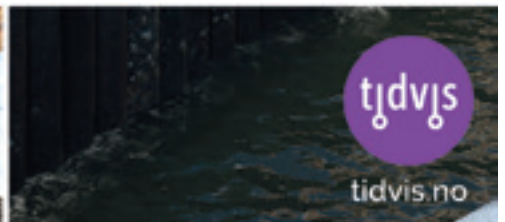
Wicken, Olav (1991): *Den norske garnisonsbyen*. Utgitt av Institutt for forsvarsstudier

Oslokrøniken

Utforsk Oslo og Christiania gjennom historien!

Oslo i verden i middelalderen

Selv om det kan virke uvanlig å sammenligne Mogadishu og Oslo i middelalderen, gir dette verdifull innsikt i den parallelle utviklingen til de to samfunnene i samme tidsperiode. Begge byene var havnebyer, men Mogadishu skiller seg ut som en mangfoldig handelsmetropol, en egenskap som Oslo ikke delte like stort i middelalderen.

 Tekst: Qamar Ahmed Abikar, historiker og omviser ved Middelalderbyen

Det har vært en vanlig oppfatning at fortiden var preget av isolasjon, mens vi i dag lever i en globalisert verden. For å bevare vår unike identitet, klammer vi oss fast til det som er «vårt». Men reflekterer dette perspektivet nødvendigvis virkeligheten? Var våre samfunn virkelig mer isolerte i fortiden, eller ble vi påvirket av eksterne kulturer og innflytelser?

Oslo – en del av den globale middelalderen

I europeisk historie refererer middelalderen til perioden fra 500 til 1500 e.Kr. I europeisk historiografi har middelalderen tradisjonelt blitt karakterisert som en «mørk» periode, ofte nedprioritert eller undervurdert i forhold til de tidligere og påfølgende epokene. Dette fenomenet kan til-

skrives den politiske fragmenteringen som oppsto etter Romerrikets sammenbrudd, ledsaget av mangel på sentralisert autoritet og økonomisk stabilitet. Et element som forsterker den dystre oppfatningen av middelalderen er den skremmende skyggen av pesten, velkjent som Svartedauden, som herjet over Europa og Nord- og Sør-Afrika på 1300-tallet og førte til massive dødstall og sosial uro. Dette var en tid med mange forandringer, inkludert politiske, økonomiske og kulturelle endringer, som formet samfunnet i Europa. Mens middelalderen er et begrep hovedsakelig brukt om Europa, er det viktig å merke seg at andre deler av verden, spesielt Midtøsten, også opplevde perioder med fremgang og blomstring i den samme tidsperioden. Dette kan særlig ses i perioden kjent som «Den muslimske gullalderen».

Til tross for relative harde levekår, var middelalderen i Europa også en tid med kulturell og intellektuell blomstring som la grunnlaget for den senere europeiske renessansen. Epoken var preget av fremvekst av kunstneriske, arkitektoniske og filosofiske bevegelser som stimulerte til vekst og innovasjon. Videre var det en periode med økt utforskning og handel, noe som førte til en utveksling av kunnskap og ideer på tvers av ulike kulturer og sivilisasjoner. Hvordan var Oslo forbundet til resten av verden i middelalderen, og hvordan så verden ut sett fra nord-øst-Afrika?

Oslo før 1624

Før flyttingen i 1624 hadde Oslo en befolkning på rundt 3000 mennesker. Byen hadde seks kirker, tre klostre, et hospital, samt en kongsgård og en bispegård. Den urbane strukturen

Ortelius verdenskart Typvs Orbis Terrarvm fra 1570. Kilde: The British Library / Wikipedia Commons

inkluderte også gateløp og bolighus som hovedsakelig var bygd av tre. Byens velstand kunne ses gjennom hvitkalkede steinhus, en byggemåte som vanligvis ble benyttet for å oppføre monumentalarkitektur som kirker.

Under arkeologiske utgravninger har det blitt funnet et rikt utvalg av gjenstander, som gir innsikt i det daglige livet til befolkningen i Oslo og

dens omkringliggende områder i middelalderen. Blant disse funnene har arkeologer oppdaget en rekke personlige gjenstander, inkludert sko, kammer, kniver og keramiske kar. Disse funnene indikerer en bosetning med et variert utvalg av håndverk og produksjon, og understreker det høye nivået av selvforsyning som eksisterte i samfunnet. I middelalderens Oslo

bestod det vanlige kostholdet hovedsakelig av enkle og næringsrike retter, som brød og grøt. I tillegg til disse lokale matvarene var det også en etterspørsel etter importerte varer, slik som tørket frukt, nøtter og krydder, som ble importert fra land som Italia, Spania, Tyrkia og Persia, det vil si dagens Iran. Disse varene var i hovedsak tilgjengelige for de velstående

Før flyttingen i 1624 hadde Oslo en befolkning på rundt 3000 mennesker. Byen var hovedsakelig bygd av tre, mens byens velstand kunne ses gjennom enkelte hvitkalkede steinhus og monumentalbygg som kirker.
Kilde: Oslo 1324, Tidvis

innbyggerne. Tilsvarende var det for vinhandelen, hvor de samme importerte varene var forbeholdt de økonomisk privilegerte.

Oslos opprinnelse har tradisjonelt blitt assosiert med kong Harald Hardråde, som ifølge Snorre grunnla Oslo ca. 1050. Imidlertid har nyere arkeologiske funn skapt tvil om dette, og det er nå anerkjent at det var bydannelse i området allerede rundt år 1000. Selv om Harald Hardråde ikke kan betraktes som grunnleggeren av Oslo, spilte han en rolle i byens utvikling fra en beskjeden bosetning til en voksende by. Hans ankomst til Oslo kan ses som en del av en større politisk og kulturell endringstid i Norge. Økt sentralisering og innføringen av kristendommen spilte en sentral rolle i formingen av det norske samfunnet og dets urbane preg midt på 1000-tallet.

Harald Hardråde bidro til fremveksten av den nye religionen kristendommen og byggingen av kirker. Den første kirken som ble oppført for å tjene den nye kristne troen i Norge var Mariakirken. Opprinnelig oppført i tre, ble den senere gjenoppbygget i stein etter at Nikolaikirken ble oppført. Denne overgangen fra tre til stein markerte ikke bare et teknologisk fremskritt, men også en symbolsk transformasjon som understreket kirkens permanens og viktighet i samfunnet. I tillegg var Harald Hardråde sentral i etableringen av politiske institusjoner under rikssamlingen.

Somalia i middelalderen

Den somaliske halvøya opplevde en flerkulturell blomstring under den islamske gullalderen, hvor mange av de største byene, som Mogadishu,

Berbera og Zeila, ble sentre for handel og kulturutveksling. Mennesker og utforskere fra Kina, den arabiske verden, Portugal, India og Hellas samlet seg her, og kildene etter dem gir innsikt i de lokale innbyggernes liv, byene og handelsrutene.

En av de mest kjente skribentene fra denne tiden var Tuan Ch'eng-Sbib, en kinesisk utforsker fra det 9. århundre. Han beskrev et område han kalte «Po-Pa-Li», som refererer til byen Berbera. Men han var ikke den eneste, også Chou Ju Kua og Zheng reiste til de tre betydningsfulle byene i Somalia mellom 1225 og 1229 e.Kr.

Den asiatiske befolkningen på halvøya fortsatte å vokse, noe som førte til at Al-Hamawi, som ankom Somalia i 1229, beskrev den somaliske befolkningen som en minoritet

1

2

1) **St. Magnus Katedralen i Kirkwall på Orknøyene ble grunnlagt av vikinger i 1137.** Glassmaleriet på et av vinduene viser Harald Hardråde, som døde i slaget ved Stamford Bridge i 1066. Harald er framstilt med symboler som reflekterer hans vikingsarv, inkludert skjold, hjelm og sverd.
Foto: Colin Smith/ Worldhistory

2) **Harald Hardrådes bauta på Harald Hardrådes plass i 1905.** Monumentet viser Harald Hardråde (1015–1066) til hest i en heroisk positur, som reflekterer hans status som en av de siste store vikingkongene.
Billedhugger Gustav Lærum.
Foto: Anders B. Wilse, Oslo Museum OB.Y1552

og Mogadishu som «predominantly populated by foreigners and not blacks». Han brukte begrepet «svart» for å skille dem fra den asiatiske befolkningen.

Imam Said Al-Muqdishawi, en islamsk lærd, reiste rundt i verden og begynte sin reise i Mekka, hvor han studerte islam i 28 år. Deretter dro han til India, som var Somalias viktigste handelspartner på den tiden. Det var her han møtte Ibn Battuta, og sammen bestemte de seg for å dra til Kina rundt 1368. På reisen tok de med seg sebraer, sjiraffer og hester, men på veien tilbake til Somalia, mellom India og Kina, brakte de med seg varer som te, krydder, keramik.

Tuan Ch'eng-Sbib skrev detaljert om befolkningen i byen og handelsrutene. Han begynte med å beskrive matvanene, som vanligvis bestod av

kjøtt og melk. For noen var det også vanlig å tilberede maten med blod fra kveget. Om handel uttalte han følgende:

«The inhabitants make their own countrymen prisoners, whom they sell to the foreign merchants at prices several times [more than what they would fetch at home]. The country produces only elephants' teeth and a-mo [ambergris]. If the Persian merchants wish to go to this country they form parties of several thousand men and make gifts of strips of cloth, and then everyone of them, including the very oldest men and tender youths, have to draw their blood wherewith to swear an oath, before they can dispose of their good».

Bygninger langs kysten til Mogadishu, Somalia, ble ødelagt av borgerkrigen i landet. Byens infrastruktur og historiske kulturminner ble sterkt ødelagt. Foto: Michael Runkel, imageBroker

▲ **Ibn Battuta (1304–1369)** var en marokkansk oppdagelsesreisende som reiste gjennom Asia, Midtøsten og Afrika. I 1331 dro han til Mogadishu som han beskrev som en rik og lærd by. På bildet er han i Egypt. Kunstner: Paul Dumouza. Kilde: Jules Verne (1879): Jordens Opdagelseshistorie, P. T. Malling

Vi kan sammenligne dette med en av de tidligste kildene om norrøne hverdagsskikker og spisevaner. I Norge finner vi spor etter internasjonal handel med persiske kjøpmenn gjennom funn av tekstiler. I 834 ble de velstående Oseberg-kvinnene gravlagt i en skipshaug, og fikk med seg store rikdommer. Blant gjenstandene finner vi også strimler av silkestoff med mønstre som forbinder dem til Samarkand langs Silkeveien. Dette var en vare som også ble brukt i Kaukasus i handelen. Ved møter mellom arabere og vikinger, for eksempel ved Volga der Ibn Fadlan bevitnet en skipsbegrelse i 922, kan slike silkestrimler ha vært brukt som betaling. Vi vet ikke om det faktisk

skjedde ved Volga, for vikingene foretrakk helst sølv, men at slike strimler ble verdsatt også i Skandinavia, er Osebergfunnet et bevis på.

Handel i Oslo

Middelalderen var en tid preget av handel og utveksling av varer. Bryggene i Oslo var livlige steder hvor skip fra hele Europa ankom for å handle. Sjøboder ble brukt som lagringsplass for varer som ble fraktet til og fra byen. De vanlige handelsnettverket til Oslo var England, Belgia (Flandern) og hele Nord-Europa.

Handelsaktiviteten i middelalderens Oslo var sentrert rundt havnen, hvor varer ble losset og lastet mellom ulike

båter og handelsmenn. Det er interessant å merke seg at mange av de som bodde i nærheten av havnen tilhørte de fattigere samfunnsklassene, og deres levekår var ofte knyttet til deres tilgang til handelsmuligheter og arbeid.

I tillegg til selvforsynte bønder og håndverkere var en rekke andre yrkesgrupper aktive i middelalderens Oslo, slik som arbeidere som var ansvarlige for å sikre at skipene ankom og forlot havnen på en trygg og effektiv måte, og håndverkere som produserte alt fra ankre og tauverk til øsekar og båtshaker.

Handel fulgte to hovedsesonger. Den første handelsperioden fant sted mellom april og mai, etter at mye av

▲ **Kart over Silkeveien**, med handelsrutene som ble brukt fra rundt det 1. århundre e.Kr. Somalia var sentral i handelen i Indiahavet. Kilde: World History Encyclopedia

◀ **Oslo var en havneby** med sesongbasert handel med den tyske byen Rostock ved Østersjøen. Bildet viser Oslo Museums modell av middelalderbyen. Foto: Rune Aakvik, Oslo Museum OB.A5347

isen hadde smeltet og seilingsforholdene hadde blitt bedre, den andre mellom oktober og november, før vinteren satte inn. Under disse periodene kom det et variert utvalg av utenlandske handelsskip til Oslo, med varer som hvete, vin, tysk øl, salt og fisk. Samtidig ble det også eksportert lokale varer, som trelast, smør, huder og skinn, til andre regioner og land. Denne utvekslingen av varer var avgjørende for å opprettholde Oslo som et sentrum for handel og aktivitet i middelalderen. En av de viktige handelsforbindelsene på denne tiden var ruten mellom Oslo, hovedstaden i Norge, og Rostock, en betydningsfull handelsby i det nordlige Tyskland.

Handelsaktiviteten mellom Oslo og Rostock foregikk vanligvis i perioden fra mars til november. Denne sesongmessige handelsperioden skyldtes at vannet langs ruten ble til is etter november, noe som hindret skipstrafikken. De fartøyene som ble benyttet til å transportere handelsvarene ble referert til som skuter, og deres størrelse varierte vanligvis fra tolv til tjue lester. Sammenlignet med hanseatene, som kunne operere skip med en lastekapasitet på opptil førti lester, var skutene relativt små.

Ved ankomst til Oslo ble handelen mellom de to byene administrert av to kjøpmenn fra Rostock. For å sikre en rettferdig vurdering av varene og en

korrekt fordeling av fortjenesten, førte de vanligvis to separate regnskapsbøker. Den ene boken var for eget bruk mens den andre tilhørte deres kolleger i Oslo. Denne praksisen var et forsøk på å opprettholde tilliten og transparensten i handelsforholdene.

For å justere prisene i tråd med markedet og sikre en konkurranedyktig posisjon, korresponderte de regelmessig ved å sende brev til Rostock angående prisnivået på ulike varer. Disse brevene fungerte som et viktig verktøy for å opprettholde et dynamisk og effektivt handelssystem mellom Oslo og Rostock.

▲
Fingerring i forgylt messing fra 1200–1300-tallet, funnet ved utgraving i Loelvas nedre løp i Gamlebyen. Ringens forside består av en nesten kvadratisk plate hvis overside er prydet med ekte steiner. I midten en rubin omgitt av fire smaragder, av hvilke hver enkelt igjen er omfattet av to halvmåneformete lapislazuli. Foto: Åse Kari Hammer, Kulturhistorisk museum, Fotoarkiv

Somalia og Kina hadde et tett handelsnettverk gjennom historien. Et eksempel på handelsprodukter fra Kina som ble funnet i Mogadishu, er en kinesisk celadon-vase fra Yuan-dynastiet, opprinnelig fra Fakr ad-Din-moskeen i Mogadishu. Vasen måler 31 cm i høyden og har en diameter på 23 cm. Den veier 6,28 kg. Foto: Marie-Lan Nguyen / Wikimedia Commons

De utenlandske kjøpmennene kom ikke bare med viktig varer, som korn og øl, men også med eksotiske varer fra fjerne strøk. Skrivepapir hadde sin opprinnelse i Kina, og ble introdusert i Europa på 1200-tallet gjennom arabiske handelsruter. I Oslo ble det fra Frankrike og Venezia importert smykkesteiner, som fingerringe, som er funnet i arkeologiske utgravninger i Oslo. Silke og krydder kom enten via silkeveien til Midtøsten, eller med skip via India og rundt den arabiske halvøya på vei mot Rødehavet og Middelhavet. Skipene seilte omkring Afrikas horn, som i dag er Somalia. I likhet med Oslo var den somaliske byen Mogadishu også et knutepunkt i det samme handels- og kulturnettverket som var spunnet mellom østlige Asia og det nordlige hjørnet av Europa. Hvordan så Mogadishu ut i middelalderen?

Handel i Somalia

I samme periode, men på et annet kontinent, var Somalia arenaen for vekst av en ny kulturell stat, delvis som et resultat av islams økende innflytelse i landet. En av de tidligste byene som ble etablert i denne perioden var Ajuran Sultanatet, grunnlagt på 1300-tallet. Sultanatet styrte store deler av Afrikas horn i middelalderen, med sitt hovedkvarter i byen Merca, og sitt territorium som strakte seg fra Mareeg i nord til Kismayo i sør. Sultanatet hadde stor innflytelse på handelsruter som strakte seg over hele

verden, inkludert forbindelser til Egypt, den arabiske verden, India, Venezia, Persia og helt til Kina. Det viser seg dermed at Mogadishu ikke var den eneste byen som hadde relasjoner med både arabiske og kinesiske handelspartnere.

Den arabiske geografen og poeten Ibn Said al-Maghribi (1286) nevnte Somalia under den islamske middelalderen. Han delte Somalia inn i to regioner, der han beskrev Sør-Somalia som et område med en sunnimuslimsk befolkning og refererte til Mogadishu som «islams by» (Dar al-Islam). Den andre regionen hadde en blanding av alle de tre store abrahamittiske religionene og deres hovedretninger, jødedom, kristendom og islam. I perioden mellom 1100 og 1166 skrev Al-Idrisi om hvordan Merca, Barawa og Mogadishu hadde de beste handelsrutene i landet, som strakte seg over hele verden.

I 1331 dro Ibn Battuta til Mogadishu og beskrev byen som en stor by med en høy sosial klasse, med mange rike kjøpmenn og varer av høy kvalitet, spesielt tekstiler som ble solgt til Egypt. Han bemerket også at Mogadishu hadde et avansert stats- og juridisk islamsk system, samt en betydelig islamsk lærdom som tiltrakk seg lærde fra store deler av Somalia og Asia.

Mogadishus handel var sesongbasert, etter monsunene. Hvis det var nord-monsun, var det vanlig å reise mellom november–februar, for sørmonsunen ble det reist mellom april–september.

Nederlandske Jan Huygen Van Linschotens detaljerte kart *Itinerario*, latin for reisepan, fra 1596. Kartet viser handelsrutene i Indiahavet, mellom Øst-Afrika, den arabiske halvøy og India. Somalia og Mogadishu (*Magadoxo*), Doara og Adel til venstre i karet. Kilde: Wikipedia Commons

Middelalderens religion

I Middelalderen var de to fremste og voksende religionene kristendommen og islam, som begge har dype røtter i Abrahams trostradisjon. Med disse to mektige religionene fra Midtøsten, var

det bare et spørsmål om hvordan de skulle spre seg til resten av verden. Handelsmenn brakte den nye religionen i Jerusalem, kristendommen, med seg hjem fra reisene sine. Kristendommen representerte en ny æra for

Europa etter Romerrikets fall, og åpnet opp for nye muligheter innen politikk, økonomi og utdanning. Politisk sett gjorde kristendommen det lettere for kongedømmene å styrke sin sentraliserte makt. Ved å samle alle under sin

Masjid al-Qibatayn, er en av de tidligste moskeene bygget i Somaliland, Zeila. Navnet referer til de to nisjer som markerte retningen til mekka, men også mot Jerusalem. Foto: Walter Callens /Wikipedia Commons

Olav Haraldsson, eller Olav den hellige, var sentral i å innføre kristendommen i Norge. Skulptur av Olav den hellige på fasaden på en byggård i Storgata 28. Foto: Sverre Heiberg, Oslo Museum OB. AH1041

autoritet, som ansettelse av Guds utvalgte til å styre over religion i landet, kunne kongene få økt kontroll over befolkningen. Dette var spesielt tydelig i tilfellet med Olav Haraldsson, som anses å ha kristnet Norge og som dermed fikk tilnavnet «den hellige».

Olav Haraldssons vei til å kristne Norge startet da han reiste til England, sammen med Svein Tjugeskjegg, hvor de kjempet mot danske styrker sammen med Ethelred 2. I årene frem til 1012 reiste Olav rundt og deltok i flere kamper. De mest kjente er slagene ved London Bridge og Sandwich i England. Han deltok også i slag mot sarasenerne i Middelhavet og i kamper mot bysantinske styrker i Sør-Italia. Under denne reisen antas det at han ble dypt påvirket av kristendommen

og i begynnelsen av 1014 valgte han å døpe seg i Rouen. I 1015 vendte han tilbake til Norge.

Sammen med politiske, militære og økonomiske ambisjoner, hadde Olav Haraldsson som mål å kristne landet. Mange byer, spesielt i kystområdene, hadde allerede hørt om kristendommen, men Olav ønsket å sikre at alle fulgte den nye troen. Dette oppnådde han ved å bygge flere kirker og utnevne prester. Olav fastsatte også nye høytider, som fasten, og kravet om at begravelser måtte foretas i vigslet jord. Han gjorde det ulovlig å praktisere andre religioner enn kristendommen og tvang alle høvdinger til å døpe alle innbyggerne i sine områder.

Det finnes ikke bevis på at skandinaver reiste så langt som til Somalia,

men allerede på 1200-tallet finner vi diplomater og handelsfolk fra Skandinavia som besøkte Tunisia og Egypt, samt dagens Irak under mongolsk og senere arabisk styre. Kjennskapet til disse områdene må også ha vært større enn vi vanligvis tenker, ettersom det var mange skandinaver som deltok i pilegrimsreiser til middelhavsområdet og Palestina.

Pilegrimsreisen

I alle de store verdensreligioner har det vokst fram en tradisjon for pilegrimsreiser. Enkeltindivider foretar en reise for å gjøre bot, oppnå åndelige opplevelser, lære om sin religion, seg selv og verden. Det største målet for en pilegrim var uten tvil Jerusalem, stedet der Jesus døde og derfor betraktet som

det helligste området. Likevel var også andre reisemål populære blant pilegrimer som ønsket å lære mer om viktige religiøse skikkelser. Et slikt sted var Nord-Spania, nærmere bestemt byen Santiago de Compostela, hvor Jakobs grav befant seg. En annen destinasjon som tiltrakk seg kristne pilegrimer fra hele verden var faktisk i Norge, nærmere bestemt Nidaros, i dag Trondheim. Grunnen til at Nidaros ble ansett som et hellig reisemål var Olav den helliges grav, som ble oppbevart her. Olav ble betraktet som en viktig religiøs helgen på grunn av sin rolle med å kristne landet.

Selv om Mekka var et primært pilegrimssted for muslimer, hadde også Jerusalem stor betydning som pilegrimsreisemål for dem. På tilsvarende vis reiste mennesker til Norge, spesielt til Nidaros, for å fordype seg i religiøse aspekter. Pilegrimsreisene representerte også perioder med høy turisttrafikk i Norge, særlig til Oslo som et knutepunkt på vei til Trondheim, hvor Olav den hellige ble gravlagt.

Mens Olav den hellige ofte ble betraktet som den som brakte kristendommen til Norge, er det ikke like klart hvem som introduserte islam til Somalia. To teorier er fremtredende. Den første er at menn fra Yemen, som opprinnelig hadde til hensikt å besøke Mohammed, endte opp i Somalia på grunn av farlige farvann og sterk vind. Noen av disse mennene valgte å bli igjen i Somalia for å spre det islamske budskapet. Den andre teorien foreslår at

islam kom til Somalia via Etiopia. I en by kjent som Abyssinia, finnes det indisier på at Profeten på sine muslimske følgesvenner å dra dit for å sikre sine rettigheter og beskyttelse. Selv om denne påstanden har blitt tatt til troende av mange, er det likevel begrenset med konkrete bevis. Det er mulig at noen av de som konverterte til islam i Abyssinia senere dro videre til den somaliske byen Zeila, som ligger omtrent tusen kilometer unna. Det vi vet med sikkerhet er at de første som ble introdusert til islam, var innbyggerne i enten Zeila eller Berbera i Nord-Somalia, og i sør var det Mogadishu.

Sammenligning av Oslo og Mogadishu setter lys på byenes tilknytning til den globale verden innen handel, religion og samfunnsstruktur. Begge byene hadde nøkkelroller i sine regioner, med Mogadishu som en viktig handelsaktør med utgangspunkt fra Øst-Afrika og Oslo langs europeiske handelsrutene.

Middelalderen var en betydningsfull periode som formet dagens kultur innen klær, religion, handel og på mange andre områder. Men dens innflytelse strakte seg også til samfunnets tilnærming til hverandre. Uten den kulturelle og handelsmessige tilnærmingen som fant sted i middelalderen, ville ikke den moderne globaliseringen vi kjenner til i dag vært mulig. ●

Litteratur og trykte kilder

Abdullahi (Baadiyow), Abdurahman M. (2015–2016): «The History of the Somali Peninsula: From Ancient Times to the Medieval Islamic period», I: *Islamic History*

Bandlien, Bjørn (2024): «Olav den hellige» I: *Store Norske Leksikon*

David, Brégaint (2023): «Middelalder», I: *Store Norske Leksikon*

Eriksen, Tore Linné (2022): *Afrika: Fra de første menneske til i dag*, Cappelen Damm

Frølich, Wenche (u.å): «Middelaldermat», I: *Middelalder-Oslo «Trondheim», I: Camino Pilgrim. The Confraternity of St. James*

History Dose (2022): «Harald Hardrada: Viking Mercenary (part 1-2)», I: *YouTube*

Nedkvitne, Arnvid og Per G. Norseng (2000): *Middelalderbyen ved Bjørvika: Oslo 1000-1536*, Cappelen

Pollard, Dominic, Rosanna, Jeffrey og Alice Mulhearn (2023): *Harald Hardrada: The Last Great Viking Ruler*, History Learning

Schia, Erik (1994): *Middelalderbyen i Oslo – en rekonstruksjon*, William Dall, Prosjekthuset produksjon AS

«Trondheim», I: *Camino Pilgrim. The Confraternity of St. James*

Wasberg, Gunnar Christie (1985): *Oslo handel gjennom tusen år*, Norsk handelsmuseum og norsk reklamemuseum.

▲ **Byborgeres hjem** kunne på slutten av 1800-tallet være temmelig overlesset med mange myke tekstiler på møbler, gulv, vegger samt tykke gardiner. Møblene hadde kraftig, myk stopping for det skulle være koselig og komfortabelt. Omtrent slik bodde de som leste Ludvig Daaes og Alf Colletts bøker om det gamle Christiania. Maleri av Poul Fischer 1887. Foto: Børre Høstland, Nasjonalmuseet NG.M.00448

Christiania-hjemmet på 1700-tallet

Det må ikke overdrives hvor enkelt og nøkternt byborgere flest bodde i det eldste Christiania, selv om noen selvsagt var fattige. Byens borgere hadde møbler og elsket friske farger og mønstre. Slikt ønsket de fleste å ha det i sine hjem, om de kunne.

Tekst: Svein Solhjell, mangeårig aktiv i Fortidsminneforeningen Oslo og Akershus

◀ *Byborgernes hjem i det gamle Christiania har hatt mye til felles med hvorledes nederlandske byborgere innredet sine hjem. Det kunne være mange møbler, som gjerne stod oppstilt langs veggene og ikke løst i rommet som to hundre år senere. Gardiner var det ikke så mye av, og stolene hadde ofte enkel stopping. Byborgerne satt helst på løse stolputer, såkalte hynder. Daae og Collett fortalte sine lesere at byborgerne i det eldste Christiania bodde meget enkelt, og da sammenliknet de med sin egen tids interiører. Maleri av Pieter de Hooch, midten av 1600-tallet. Kilde: National Gallery, Washington DC*

På Digitalarkivet er det lagt ut serier med skifteprotokoller som begynner på 1650-tallet i Aker og i 1692 i Christiania. Takseringen av løsøret i forbindelse med dødsfall skal i prinsippet omfatte alt som ikke var «naglefast innredning», så det meste i hjemmene er notert. I tillegg står det ofte husets verdi og hvor mange jernovner det var. Skifteprotokollene dekker ikke alle dødsfall. Siden en skifteforretning kostet minst verdien av to-tre kuer, har i alle fall de lite velstående droppet slikt. Det var ikke så mye å takserer hos dem heller. Auksjoner er også en god kilde til å se

hva folk hadde hjemme. Men auksjoner var ikke sjelden frivillige og omfatter da bare deler av dødsbo. Auksjonsprotokollene må man foreløpig lese på Arkivverket.

Det er skrevet en god del om de velstående kjøpmennene på 1700-tallet, gjerne kalt handelspatrisiatet. De var storkjøpmenn innen trelast og med mye kontakt med utlandet. Resten av byens borgere var selvsagt ikke fattige, men bestod i stor grad av embetsmenn samt kjøpmenn og ulike typer håndverkere. I sin *Reise-Iagttagelser* gjengav presten og opplysningsmannen Jacob Nicolai Wilse en statistikk som sier at byen med forsteder

omkring 1770 hadde minst 10.000 innbyggere. Borgerskapet hadde 580 *Familie-Hoveder* og derav, i en slags rangorden: åtte store trelasthandlere, 110 kjøpmenn, 242 håndverksmestere, 220 høkere (småkjøpmenn) og noen flere, deriblant vognmenn. Håndverkere har dels vært ganske velstående. Allerede omkring 1730 viser skifteforretninger at smeder har lagt seg til motedrikken te, så tedriking var slett ikke bare for fiffen i byen.

Hva har vært skrevet om hjemmenes innredning?

Ikke få kulturhistoriske forfattere har siden slutten av 1800-tallet omtalt hjemmene på 1600-tallet og første del av 1700-tallet som temmelig enkle og ganske spartansk utstyrt. Delvis har dette vært basert på hva de to første «Christiania-historikere» skrev, nemlig Ludvig Daae (1871 og 1891) og Alf Collett (1883 og 1893). Mange leste

deres bøker selv så sent som ved byjubileet i 1924. Daae og Collett skrev at møblering og utstyr i en byborgers hjem var «ytterst tarvelig og simpel» altså veldig nøkternt og enkelt. Slik var forholdene, bare med unntak av hjemmene til de aller mest velstående. Men disse bøkene ble skrevet for sin egen samtid. Daae og Collett har nok villet beskrive forskjellen til datidens bedre hjem i Kristiania. Deres bøker har imidlertid blitt sitert og fulgt opp i senere bøker og artikler.

En god del forfattere av kulturhistorie har dessuten sitert det Wilse skrev på slutten av 1700-tallet. Han hadde tilsynelatende beskrevet hvordan Christianias borgerhjem på hans egen tid var blitt kraftig modernisert og utstyrt sammenlignet med forholdene i byen hundre år tidligere:

«I den Stue, hvor smaa Ruder i lave Vinduer i Forening med den brune Træefarve paa Loftet (himlingen) og Væggene gjorde Aftens Tusmørket allerede til Nat, hvor gamle Bestefader sat i sin store Lenestol for et eller to tykke Tællelys paa Bordet ved en stor enkelt Kakkellovn eller Kamin, og med Piben i den ene Haand og den store Sølv Ølkande i den anden drak den fremmede Ven til, som trinede nærmere paa det med Sand og friske Granbær bestrøede Gulv, – I den Stue, siger jeg, oppebier nu til selvsamme Tid paa Dagen, hans Sønnesøns Sønnesøn fremmede

moderne Venner paa en før kaldet Canopee, nu Sofa, Ottoman, eller hvad Navnet bliver på nye med det første, derfra seer han over det i Marmor-Ruder bemalede Salsgulv, sig selv i de lange kostbare Speile, hvis Forgylninger ophører end meer Væggenes lyse Farve; Marmor-Consoler seer man paradere under Speilene, og paa dem Buster eller Statuer vel af Gibs, men at see til som Guld eller Marmor. ... dog, under den skinnende hvide Gips-himmel i Stuen hænger en Lysekroner af Glas som Chrystal hvis mange Voxlys lover Dag i den mørkeste Aften».

Med henvisning til hvorledes en velstående borger i Christiania bodde omkring 1780, beskrev Wilse med disse ordene hvorledes denne borgere tipoldefar hadde bodd. De færreste har lagt merke til at Wilse selv skrev at dette var satt i parentes (noe boktrykkeren ikke gjorde) og altså ikke var helt alvorlig ment. I motsetning til hva han skrev, ser velstående byborgere ut til å ha hatt fargerike stuer på 1600-tallet og helst med gipstak i fine stuer. Om siste del av 1700-tallet forteller Wilse helt riktig at de mer velstående byborgere moderniserte sine hjem med større, høye vinduer (det vil si uten blyglass). Han skrev at disse nye vinduene fikk store gardiner, og dette likte han dårlig siden gardiner hindret dagslyset. Lysekroner, som han skrev høystemt om, var ingen

nyhet på slutten av 1700-tallet. Peder Nielsen Leuch eide hele tre lysekroner ved sin død i 1693. Men de var av messing, lik dem som henger i Domkirken.

Selv om vi ikke skal ta Wilses velkjente beskrivelse av 1600-tallets hjeminnredning alvorlig, er det klart at hjemmene i det gamle Christiania kunne være temmelig mørke på vinteren. Dette selv om gipstak fantes, og selv om de bedrestiltes vegger ikke var mørkebrune, men tapetsert med tekstiler eller ofte dekormalt på lys bunn. Voxlys var ingen nyhet på 1700-tallet, men var fremdeles veldig kostbare. Det var først etter midten av 1800-tallet at det virkelig skjedde noe nytt med hjemmenes belysning på kveldstid, for da ble parafinlampen alminnelig.

Wilse nevnte at en moderne, ung mann i Christiania på hans tid, hadde en vakker «pyramide» i stuen, det vil si en slags etasjeovn, i stedet for tidligere tiders enkle jernkakkellovn eller åpen peis (kamin). Selv om jernovnene ble utviklet og forbedret på 1700-tallet, så var det stadig kaldt i datidens hjem vinterstid. Kalde kvelder og netter medførte at himmelsenger med omheng lenge var veldig vanlige i byborgernes hjem, gjerne også i stua. Ifølge byens første skifteprotokoll fra omkring 1700, hadde nesten alle byborgere himmelseng, også de som var langt fra velstående. Skikken fortsatte, og så sent som i 1847 ble himmelsenger omtalt i stuene på Vøienvolden på Sagene.

▲
 En flott toppseng fra siste halvdel av 1700-tallet slik den er rekonstruert i Chrystiegården fra Brevik, nå på Norsk Folkemuseum. En så kostbar seng har nok ikke bare vært til å sove i. Den skulle vises fram for besøkende. Foto: Svein Solhjell

Bilde over til høyre:
 Et borgerlig interiør i Nederland som viser at det var himmelseng med sengegardiner i stua. Dette var også vanlig i Christiania, selv hos borgere som ikke hadde så mye å rutte med. Kunstner: Gesina ter Burch 1669.
 Kilde: Rijksmuseum Amsterdam

Fargerikt dekorerte hjem

Byantikvar Arno Berg skrev at i nesten alle borgerhus fra den eldste tiden har man funnet spor av dekorerte vegger. Helst var det malte draperier nederst, og over disse ofte livlige, frie ornamenter. For prisen av en jernovn kunne man få dekorert to-tre stuer, så denne moten har ganske mange byborgere kunnet følge. Men de minst velstående byborgere, hvorav de fleste bodde i forstedene, har sikkert ikke kunnet utstyre sine hjem med slike dekorasjoner. Ikke så få av dem hadde likevel litt kunst på stueveggen, det vil si noen enkle trykk.

De velstående hadde gjerne tekstiler på veggene, en gammel tradisjon. Noen ganger beskrives det i skifter og auksjoner om slik veggbekledning fordi

det ble regnet som løsøre eller var den avdødes eiendom dersom han bodde til leie. For eksempel i Rådhusgt. 7, hvor det i første halvdel av 1700-tallet ble beskrevet veggtekstiler både av silke og bomull, ved siden av gyllenlær. Mest vanlig veggtekstil har vært machey, et ullstoff som visstnok var ensfarget. Siden det omtales slik veggtekstil i to farger, for eksempel blått og gult eller rødt og grønt, må dette ha vært sammensydde lengder av machey-stoff med ulik farge. Dette har gitt en voldsom, kraftig stripeeffekt i interiøret.

Noen få av de rikeste hadde også vevde gobeliner på veggene, slik som i Rådhusgaten 7 der Karen Krabbe og visestattholder Just Høeg hadde bodd, og senere visestattholder Frederik von Gabel og stiftsamtmann Wilhelm de

1

2

3

Tonsberg. I deres dødsbo var det ulike veggtepper, dels vevd med silke, og uansett svært kostbare.

Himmelsenger hadde omheng, ofte kalt «Sparlagen», og gjerne med spreke farger og mønstre. Når det var selskap, har man trukket et par vakre sengegardiner til side så sengeteppe ble vist fram sammen med puter, over- og underdyner. Byens kanskje mest verdifulle seng helt på slutten av 1600-tallet, kan ha tilhørt Alhed Johansdatter Krefting som var gift med Peder Nielsen Leuch. I skifte-taksten nevnes enkens sengetøy spesielt. Selve sengen var kanskje bare verdt et par riksdaler, men sengetøy og sparlaken summerte seg til 69 riksdaler, omtrent verdien av 23 vanlige kuer. Hennes seng hadde syv røde sparlaken og har sannsynligvis vært

frittstående med to gardiner på hver av langsidene, én på hver av kort-sidene pluss en himmel. Kappe og frynser hadde sengen også, og den må ha vært et meget dominerende møbel. Sikkert et skrytemøbel, men forhåpentligvis også god å sove i. Vilhelm de Tonsberg hadde to senger på salen i Rådhusgt. 7, og den ene var verd nesten det dobbelte av Alheds, hele 120 riksdaler!

Tekstiler var nok det vanligste innslaget av farger og mønstre i datidens hjem. Bord- og sengeklær var et godt stykke ut på 1700-tallet en egen kategori av løsøre i skiftene. Med harde benker, både faste og løse, samt med stoler uten eller med lite stopping, var sitteputer (hynder) og benkedyner viktig i datidens borgerhjem.

- 1) Kanskje de fleste borgerhus i det eldste Christiania hadde malt veggdekor, men knapt noe finnes nå bevart. I Rådhusgata 19 er bevart rester av en frise under gipstaket i hovedstua. Her en scene fra bibelens gamle testamente, Josef i brønnen. Religion og tro var viktig for datidens byborgere. Under frisen kan det ha hengt tekstiler. Foto: Svein Solhjell
- 2) En alminnelig form for malt veggdekor hadde motiv av løst hengende draperi nederst og barokke ranker over. I gamle kirker finnes mer slik dekor bevart enn i profane bygninger. Nore stavkirke i Numedal, Fortidsminneforeningen. Foto: Svein Solhjell
- 3) Bolstadsbygningen, nå på Anno Museum i Hamar, ble bygget av en prest som kjente det gamle Oslo godt. Han hadde vært huslærer i flere år på Akershus før han i 1612 ble sogneprest i Ringsaker. Huset kan vise oss hvorledes de bedrestilte byborgernes hus og stuer så ut i det Oslo som brant i 1624, og i det eldste Christiania som reiste seg i årene etterpå. Foto: Svein Solhjell

Møbler og innbo

Møbler er per definisjon flyttbare, men mange møbler stod da som nå ofte på en temmelig fast plass. Skap hang eller stod langs veggen og har alltid en grovt utført bakside. Kister har som regel en enkel og nøktern bakside fordi de også stod inntil veggen. Slik var det lenge også for stoler som ofte var prydet med utskåret dekor på forsiden, eventuelt kombinert med vakre, fargerike trekk. Mens baksiden av slike stoler oftest var temmelig enkel. Så også stoler har byborgerne normalt hatt stående inntil veggen. Med mye møbler og med en eller to senger som ofte stod i et hjørne, har det knapt vært en ledig plass langs veggene i mange værelser. Speil har hengt på veggene i mange Christiania-hus, og noen velstående hadde lampetter. Dessuten var det overraskende vanlig å ha bilder hengende på veggen, dels trykk og dels malerier. Noen av dem som ikke hadde bilder på veggen, kan ha hatt fastlimte trykk, men det får vi ikke vite.

Hva slags møbler hadde byborgere flest? Alt på 1650-tallet forteller en skifteforretning fra Aker at en kleinsmed som bodde i byen, men arbeidet på Akershus, hadde skap, bord og kister samt to stoler som allerede var blitt gamle. Pluss en flott utskåret himmelseng av eik. To mindre velstående, enslige kvinner, som på samme tid bodde på Hovedtangen i hvert sitt tømmerhus, hadde også stoler, men bare én stol hver. De velstående hadde mange stoler, men de bodde også i større hus med mange værelser. Riksmannen Peder Nielsen Leuch hadde 87 stoler da han døde i 1693. Claus Worm, som bodde i Dronningens gt. 11, hadde 30 stoler ved sin død i 1703, pluss fire stoler på avlsgården Sæter. Han eide forresten også både et «Claver» og en «Spenet» samt en liten flamskvev som døtrene vel hadde brukt.

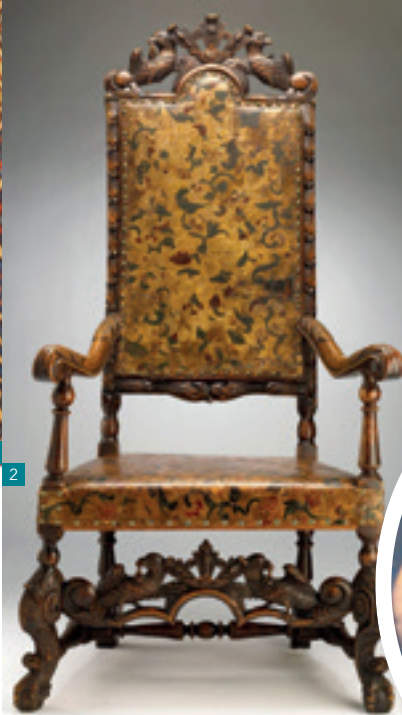
Bord kalles i takstene dels bord og dels skive. Noen har tenkt at skive var en fastmontert bordskive som kunne slås ned, men en slik ville vært naglefast og ikke løsøre. Dessuten nevnes dels bordben både for bord og skive, så det virker som om dette var to ord for det samme. En helt spesiell type bord betegnes Nürnbergerbord. Claus Worm hadde to slike bord og mest sannsynlig var dette bordplater av stein med etsete figurer og ornamentert importert fra dagens Tyskland. En lokal snekker har så laget understellet og helst en treramme omkring bordskiven, eller han har felt steinskiven inn i treverk. Småbord, såkalte gueridons (men

skrevet på ulikt vis), har blitt populært fra slutten av 1600-tallet. Slike små bord passet godt til å sette lysestaker på når man spiste ved bordet, kanskje særlig ved selskap. For som kjent var det mørkt vinterstid, bordene skulle gjerne ha stor oppdekking og dessuten ble det drukket heftig. Levende lys som kan velte, var man meget engstelig for.

I 1712 døde biskop Hans Munch og etterlot seg et rikheldig bo. Hans to koner hadde bidradd til hans velstand, og den siste, *Bispinden*, kjøpte en del ved dødsboauksjonen. Blant annet en kostbar gullmedalje og en gullbeslått kam av elfenben. Fint har det vært hos Munch i Gamlebyen, og biskopen eide faktisk en sølvbeslått lenestol av ibenholt som må ha vært et enestående skrytemøbel. Flere bord, skap og stoler hadde han selvsagt. Deriblant to lenestoler og tolv små stoler uten armlener, og som alle var trukket med *guld-læder* (gyllenlær). Mye fint folk var til stede på en slik auksjon, men det var også en håndverker, *Hans Sadelmager*, som fikk tilslaget på biskopens tunge ølkanne av sølv. Dette biskophjemmet var selvsagt helt spesielt i Oslo, som vi i dag kaller Gamlebyen, men også i forstaden Vaterland fantes håndverkere som satt ganske bra i det. Munchs etterfølger, Bartholomæus Deichman (faren til grunnleggeren av biblioteket), ville ikke bo i den gamle bispegården, men i Storgaten 36 i Vaterland. Dette var også et uvanlig velutstyrt hjem, og der ble det holdt en svær auksjon etter hans død i 1731.

1
2

3
4

I 1722 var det auksjon etter vognmann Peder Andersen som bodde i en gård med hele fire jernovner. Enken Sibylla kjøpte gården med løkke på bymarka, så hun skulle vel fortsette å bo der og kanskje få seg en ny mann, slik som vanlig var. Peder må ha gått staselig kledd, for det ble solgt over hundre sølvknapper på auksjonen. Han hadde bord, skap og elleve stoler hvorav fire lenestoler og syv trestoler. Dessuten kistebenk, slagbenk og senger hvorav én himmelseng. Alt i hans hjem var på det jevne verdimesig, men ikke «ytterst tarveligt og simpelt». Det dyreste møbelet var en kiste med tre grønne jernbånd, som enken kjøpte sammen med mange andre møbler og gjenstander. På veggene i huset hadde vognmannen 16 «nørenberger tafler», altså importerte bilder kanskje etset i stein. Hans vogn og to sleder var til sammen de dyreste gjenstander av tre, men dem kjøpte enken ikke.

1) Tekstiler var en viktig del av det løsøret som byborgerne eide i det eldste Christiania. Benkedyner og sitteputer (hynder) ble brukt på trebenker og trestoler, men også på bedre stoler. For slikt var nødvendig med datidens dårlige stopping eller for stoler med sete av rotting som de velstående kunne ha. Dette putetrekket skal være vevd i Gudbrandsdalen i første del av 1700-tallet, og sannsynligvis ble slike solgt på det årlige Christianiamarkedet i februar. Foto: Dag Andre Ivarsøy, Nasjonalmuseet.

2) De mer velstående byborgere hadde mange fine stoler, som denne fra omkring 1700. Ofte trukket med skinn og ikke så sjelden med gyllenlær. Fint stoltrekk kunne også være plysj eller mønstervevd ullstoff, eventuelt av silke og brodert. Alminnelige byborgere hadde oftere trestoler uten stopping, eller de satt på løse eller faste benker. Foto: Andreas Harvik, Nasjonalmuseet.

3) Biskop Hans Munch døde i 1712 og her er et bilde fra hans dødsboauksjon i Gamlebyen.

Vi ser at en salmaker ved navn Peder kjøpte den gjevreste gjenstanden i sølv, en ølkanne. Peder måtte betale 68 riksdaler for kannen, tilsvarende verdien av mer enn 20 kuer. Kilde: Arkivverket, Oslo byfogd avd. II, Fba, Auksjonsprotokoll 3, folio 267

4) Det var overraskende vanlig med bilder på veggene i det eldste Christiania. Men hos Margrethe Lund i Rådhusgata 7 var det ved hennes død i 1699 utrolig mange bilder som ble solgt på auksjon. Daværende eier av Bogstad, Morten Leuch d.e., kjøpte flere bilder, deriblant et med motiv «Nøgent Quindfolck». Kanskje det samme bildet som fremdeles befinner seg på Bogstad? Foto: Ida Lützw-Holm.

2-1-16
-12,68-
-5

◀ Byborgerne hadde kjøkken hvor maten ble tilberedt i peisen, og slik var det til langt ut på 1800-tallet. Det var vanlig med minst to, men gjerne flere jerngryter i ulik størrelse. Man kunne grille på en stekerist eller steke i panne, eventuelt på et stekespidd. Kjeler og former av kobber var vanlig, men de velstående eide selvsagt mye mer av slikt. Byborgerne ønsket variasjon i maten og spiste slett ikke bare grøt. Chrystiegården fra Brevik, nå på Norsk Folkemuseum.
Foto: Svein Solhjell

Kjøkken

Byborgerne hadde kjøkken og laget ikke mat i en peis i stua, hvor det sto en jernovn som ikke egnert seg til matlaging. Men en jernovn kostet omtrent det samme som tre alminnelige kuer, så noen av de minst velstående i byens forsteder hadde selv mot slutten av 1700-tallet bare ett værelse og da vel peis der. Ellers var kjøkkenpeisen det sentrale i et hvert kjøkken i byen, og slik var det til langt ut på 1800-tallet.

Alle byborgere som er omtalt i byens eldste skifteprotokoll fra omkring 1700, hadde minst to jerngryter, en stor og en liten. Selv i enkle hjem var det i tillegg en kjele eller to av kobber samt kanskje en takke til å steke flatbrød på. De fleste hadde også stekerist som kunne brukes til det vi i dag kaller grilling. Stekepanne var dessuten ganske vanlig samt stekespidd. Fisk og kjøtt kunne de derfor tilberede på ulike måter, og maten har vært variert. Det kunne knipe med hva

handelsmennene hadde til salgs og derfor var det ikke uvanlig å både ha korn og annen mat lagret på tønner. Tørket kjøtt har vært handelsvare, men det ser ut til at nedlagt sild eller makrell, eventuelt tørrfisk, var mye mer vanlig.

De velstående hadde mer av det samme kjøkkenutstyret som folk flest, pluss at de hadde utstyr for finere matretter. Postei- og tertepanner viser at de bedrestilte borgerne spiste mer bearbejdede retter, og de kunne gjerne også ha epleskivepanne (munkejern), kakeformer, goro- eller vaffeljern med mer for å lage søte retter. Men interessant er de mange eggostformene. Slik dessert var det tydeligvis ikke bare de velstående som spiste. Mange helt vanlige byborgere hadde dessuten konfektskåler, men materialet avhang av økonomien. Skålene kunne være av tre, av keramikk, tinn eller sølv.

Ut fra hva skifter og auksjoner sier om kjøkkentøy, er det lett å konstruere

morsomme, varierte og smakfulle retter, slike som gamle kokebøker beskriver. Men lenge skulle fin mat være sterkt krydret, så vi ville nok rynket på nesen av slik servering. Med sitt ofte velutstyrte kjøkken, har byborgeren åpenbart ikke bare spist grøt og velling. Byens borgere har ønsket å variere menyen, men det var ikke alltid så greit å skaffe den maten man ønsket. Derfor har de skaffet en del av maten sin selv. Ved siden av å kjøpe fisk fra lokale fiskere eller fiske selv i fjorden for dem som eide lite, hadde mange byborgere løkke på bymarka. Der kunne de dyrke korn samt urter og kål, ha husdyr og skaffe vinterfôr. Ku og spesielt gris har vært vanlig i byen. Melkeprodukter har vært populært i sommerhalvåret, men saltet smør ble nok lagret til vinteren. Til jul slaktet man ofte grisen, og da fikk de både kjøtt og blodmat samt fett til å støpe lys.

▲ Over land reiste man gjerne om vinteren siden datidens veier var få og dårlige. Til gjengjeld kunne sledene være påkostet, for slik kunne man vise seg fram for alle. Byens bedre borgere kunne også kjøre i fine vogner, for eksempel når de skulle til kirken søndag eller ut til byløkka på sommeren. Gesina ter Borch, siste halvdel av 1600-tallet, Rijksmuseum Amsterdam.

Sleder var viktige framkomstmidler helt fram til tidlig 1900-tall. De som er bevart er helst de fineste og mest påkostede, som denne som skal være dekorert av Peder Aadnes mot slutten av 1700-tallet. Foto: Frode Larsen, Nasjonalmuseet. ►

Hagebruk

Sommerværet var kritisk for jordbruket, og enkelte år var det *misvækst*. «Den lille istid» skapte kaldere klima og uår, ikke minst på 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet. Perioden 1739-1741 var verst, for da var det tre uår på rad. Folk sultet, og hagebruket, som mange byborgere da var blitt

opptatt av, fikk seg en skikkelig smell. For i disse årene var også vinteren lang og iskald slik at frukttrærne frøs. Stiftsprost Otto Holmboe, som eide Vinderen gård, noterte i sin dagbok 1751-1773 nærmest hvert år hvorledes sommerværet og grøden hadde vært. Det var betydelige variasjoner fra år til år i hvor godt eller dårlig været hadde

vært for jordbruket. Byborgerne brydde seg om været, da som nå. Men den gangen kunne en dårlig sommer ha direkte følger for økonomien og hvor mye mat de fikk i huset til vinteren og til vårknipa før sommersesongen. I vanskelige år ble det lite fôr til kua hele vinteren, og kanskje vanskelig å ha nok såkorn igjen til våren. ●

Accacia de Mompellieri	2	—	—	2	1
Myrtilus Latifol.	2	—	—	2	2
Granadilla	2	—	—	2	2
2 maj kinsten i Balys	2	—	—	3	2
Citron Lue	2	—	—	2	1
3 Lamber Luan	2	—	—	2	—
6 Kermia arabica	3	—	—	3	—
6 Joca Sola gloriosa 3 1/2 1/2 i Soid fottr	2	—	—	2	—
1 Vinca per vinca i Rød fottr	—	—	—	12	—
1 Laurus Alexandrina i Rød fottr	—	—	—	10	—
3 fottr med Uvitria	—	—	—	—	—

▲ På byens løkker dyrket borgerne mat samt fôr til husdyr. Hagebruk ble stadig mer populært, men fikk seg en knekk under de tre kalde nødsårene 1739–1741. Karen Krabbe og hennes mann, visestattholder Just Høeg, disponerte det som nå er Kongsgården på Bygdøy, og anla en lystgård med stor hage og et mønsterbruk der ute. Etter hennes død som enke i 1702 ble det holdt auksjon. Protokollen viser at det på Bygdøy ble solgt blant annet et sitrontre og tolv fikentrær i kister. Ti av de tolv fikentrærne kjøpte visestattholder Frederik von Gabel for én riksdaler per stykk. Kilde: Arkivverket, Oslo byfogd avd. II, Fba, Auksjonsprotokoll 2b, folio 146

Kilder

Arkivverket, *Aker sorenskriveri, skifteprotokoll nr. 1, 1656–1670*

Arkivverket, *Oslo byfogd avd. II, Fba Auksjonsprotokoller, Rekke I: De eldste 1694–1878, Christiania Auksjonsprotokoll nummer 3 og 4*

Arkivverket, *Oslo skifterett, skifteprotokoll nr. 1, 1692-1701 og skifteprotokoll nr. 2, 1701–1707*

Litteratur og trykte kilder

Berg, Arno (1965): *Det gamle Christiania*. Oslo

Daae, Ludvig (1880): «Stiftsprost Otto Holmboes dagbok 1751–1773», I: *Historisk Tidsskrift* 2/1880

Dietze, A. «Demonstrativt konsum i hageanlegg for Christianias handelspatrisiat mellom 1750 og 1850», I: Collett, John Peter og Bård Frydenlund, red. (2008): *Christianias handelspatrisiat*. Oslo

Røgeberg, K., M (2003): *Norge i 1743*. Bind I, Oslo

Solhjell, Svein (2017): *Vøienvolden på Sagene*, Oslo

Solhjell, Svein (2023): *Det eldste Christiania*. Oslo

Wilse, Jacob Nicolai (1790): *Reise-Iagttagelser*, Kiøbenhavn

En konge, en biskop og en banebrytende lege

TRE OMVELTNINGER I OSLO HOSPITALS HISTORIE

 Tekst: Kirsti Gulowsen, kunsthistoriker ved Oslo byarkiv

TRE MARKANTE SKIKKELSER FRA TRE FORSKJELLIGE ÅRHUNDRE HAR SATT SITT PREG PÅ UTVIKLINGEN AV OSLO HOSPITAL I GAMLEBYEN.

Det er Kong Christian IV gjennom hele sin regjeringstid (1598–1648), Biskop Peder Hersleb i sin periode som biskop i Christiania (1730–1737) og cand.med. Herman Wedel Major som lege ved Dollhuset i Oslo Hospital (1846–1854).

Christian IV og Jordeboken fra 1648

Oslo Hospitals jordebok fra 1648 rommer en hel tidsalder, nemlig kong Christian IV's regjeringstid. Samtidig er jordeboken et håndfast bevis på middelalderens rike kulturelle og religiøse liv i fransiskanerklosteret i Oslo. Jordeboken fra 1648 har en vakker tittelside, skrevet i tidens omstendelige språk og ført i pennen av en skriver. Jordeboken er en fortegnelse

over alle gårdene og fosserettighetene på Østlandet som Hospitalet eide, over 250 gårder sammen med alle sagrettighetene i Moss. De svarte bygsel til Hospitalet i form av naturalia, eller leie i klingende mynt. Selv om jordeboken var fra 1648, er dette en oppdatert versjon av den første bevarte jordeboken fra 1602, der økninger og andre forandringer er innført. Dermed omfavnes mesteparten av Christian IV's kongetid i denne jordeboken.

Den driftige kong Christian IV (1588–1648) gjorde mye for å rydde i forvaltningen av Hospitalet. Han foretok mange reiser til Norge, og i mars 1602 var han på Akershus festning. Sannsynligvis har han i den sammenhengen blitt kjent med Hospitalet. Det fantes ingen jordebok, samlet dokumentasjon over Hospitalets eiendommer og inntømster var hverken bevart ved Hospitalet eller andre

steder. Samme høst sendte kongen et brev der han beordret at det skulle forfattes en slik fullstendig jordebok.

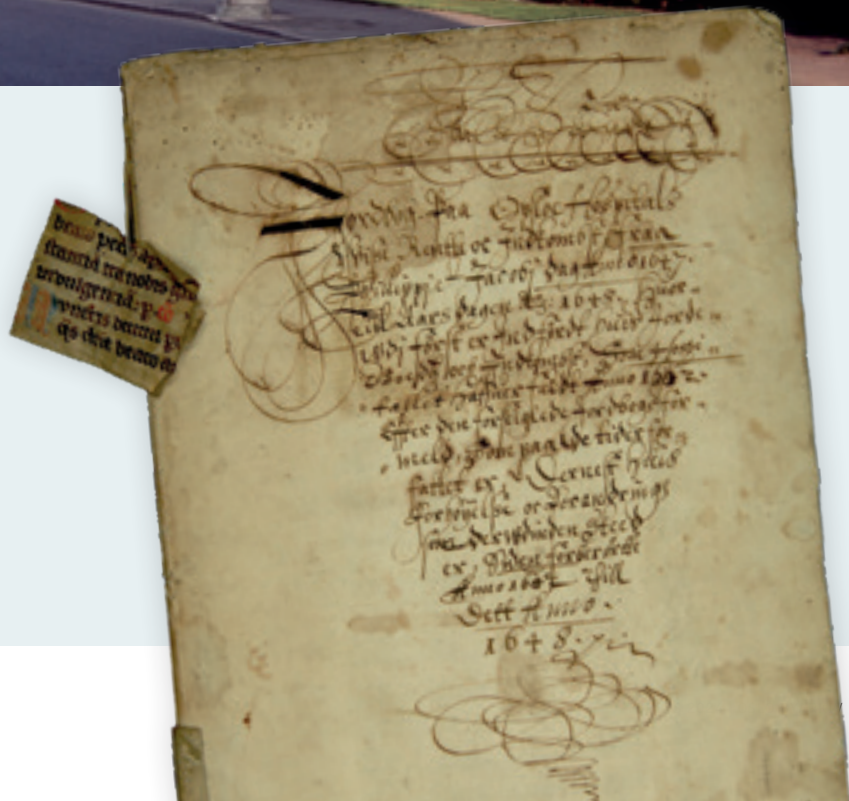
Oslo Hospital

Med reformasjonen i 1537 var alle klostre blitt lagt ned og kirkegodsene inndratt til kronen. Staten og kongen fikk med det et velferdsproblem i fanget. Han måtte sørge for å opprette hospitaler til å ta seg av fattige eldre og syke som ikke hadde familie til å sørge for seg og dermed videreføre klostrenes virksomhet fra middelalderen. Oslo Hospital ble innstiftet ved en kongelig forordning i 1538, året etter reformasjonen. Kongen ga byen fransiskanernes gamle kloster og kirke fra 1290-tallet til å innrede som institusjon. For å finansiere driften, fikk Hospitalet overta jordegods over hele Østlandet. Denne første kongelige forordningen for

▲ *Gamlebyen kirke ble først reist på 1290-tallet. Gråstensbygningen er fra 1737.* Foto: Harriet Flaatten, Oslo Museum OMu.A16381

Jordeboken fra 1648 med missalefragment fra annen halvdel av 1100-tallet, kanskje norsk. Innhold: Ad vinculi Petri (bønn 1. august). Oslo byarkiv, Oslo Hospitals arkiv, Da L0001 ►

Hospitalet tilsa også at det skulle utpekes to borgere til å sørge for driften. Historien begynner heller ikke her, den begynner mye tidligere, mot slutten av 1200-tallet.

Gråbrødre klosteret fra 1290-tall

Fransiskanerordenen ønsket å legge et kloster til Oslo, og fikk tildelt tomt av Håkon V, som på denne tiden var hertug over Oslo og mye av Sør-Norge. Klostertomten lå tett inntil Oslo, bare over Alna-elva. Fransiskanerne la alltid sine klostre til byene, de var en åndelig forkynnerorden som virket der folk var. De tok nok imot veifarende og trengende, men gråbrødrene, som de gjerne ble kalt, drev ikke hospitaler. Mot slutten av 1290-tallet vet vi at de var vel installert i Oslo. Gråbrødrene i Oslo tok imot gaver og arv, men eide ikke selv noe særlig jordegods. Det var St. Laurentiusklosteret lengst øst i byen som var hospital i Oslo i middelalderen. De hadde jordegods til å sørge for inntekter, som korn, hud, smør, fisk, salt og mye mer.

Ved reformasjonen ble det ikke videreført noe hospital ved St. Laurentiusklosteret. Gråbrødre klosteret ble nå innrettet til hospital for trengende borgere i byen, og jordegodsene ble gitt til Oslo Hospital. Ruiner av klosterkirken ligger her i dag, innlemmet i Gamlebyen kirke. Kirkegården har ligget der den ligger i dag helt siden middelalderen. Slik begynner historien.

Fragmenter av et missale, en bønnebok fra før reformasjonen i 1537, er blitt del av innbindingen til jordeboken fra 1648. Bønneboken har vært i bruk i det katolske Oslo, sannsynligvis nettopp i gråbrødre klosteret. Dette fragmentet er datert til mellom 1150 og 1200, og har da vært en bønnebok som har vært brakt inn i klosteret fra tidligere bruk. Slike fragmenter fra Hospitalet er også bevart i Nasjonalbiblioteket og i Riksarkivet. Etter reformasjonen ble katolske liturgiske bøker og skrifter gjerne brukt til innbinding og forsterkning, siden de var av godt, tynt kalveskinn. Så jordeboken fra 1648 bærer spor i seg tilbake til fransiskanerne.

Endelig en egen fundas

Den driftige kong Christian IV (1588–1648) gjorde mer for å rydde i forvaltningen av Hospitalet enn å beordre en jordebok. I 1620 signerte kongen en fundas, altså forordning og reglement for driften og livet på gården. Akkurat som for jordeboken, skrev kongen at det ikke fantes en forordning for å sikre at inntektene ble brukt som de skulle. Hospitalet hadde frem til da vært styrt av den generelle dansk-norske kirkeordinansen fra reformasjonen, med et norsk tillegg. Der var forstanderens plikter i svært liten grad regulert. Den nye fundasen beskrev nøye forstanderens og prestens plikter og lønn. Den sa også at det skulle være tolv ansatte. Utenom forstanderen og presten var det arbeidskarer, kokke og

kokkepике, gjeter og stuekvinne, blant annet. Videre beskrev den forutsetningene for å bli tatt opp som hospital-slem, at man var trengende, hadde levet ærlig og skikkelig i Oslo, og betalt skatt til byen. Et slags beboerreglement var også antydnet. Hospital-slemmene skulle holde seg ved Hospitalet, ikke ta seg til «Drik eller Nattergang, Letferdighed eller andet saadant, som rette Hospitals-Lemmer ikke sømmer», og spise den maten de fikk i takknemlighet. Til og med lemmenes rasjoner av de enkelte fødevarer er kvantifisert, med blant annet flesk, smør, grøt og sild.

Livet på landet

Bortsett fra forvaltningen av bygningsmassen, måtte forstanderen og hans tjener sørge for at lemmene fikk den maten de skulle. Det var en stor oppgave, for inntektene kom for en stor del som landskyld. Det går frem av regnskapene at de har fått inn store mengder forskjellig korn, smør, malt til ølbrygging og levende husdyr. Det kunne være krevende å forvalte alt dette. Noe var det for mye av, og noe var det for lite av. Forstanderen skulle kjøpe, selge og bytte varer for å få det i hop. Økonomien var til dels avhengig av at forstanderen var en dyktig handelsmann. Kontanter kom gjennom leie av fosser med kvern og sag, og en mengde tomter i Oslo og andre steder. Særlig i Moss hadde Hospitalet store inntekter fra tomter og fosserrettigheter.

Noen ganger betalte simpelthen også bøndene kontant istedenfor å sende varer helt til Oslo.

Fundasen fikk håndfaste følger for driften. I 1642 går det frem av en fortegnelse over ukekosten, at ved siden av forstanderen, var det ansatt en tjener, altså assistent, for forstanderen, to arbeidsdrenger, en fateburskvinne,

en kokke og en kokkepике, en brygger- og bakepике, en fepике til dyrene og en stuekvinne, akkurat slik fundasen forutsatte. Fateburskvinnen, som forvaltet alle fødevarer som ble oppbevart på gården, hadde like høy lønn som forstanderens tjener. Han var selvfølgelig mann. Så hun var en viktig, og sikkert mektig, kvinne. Også var

**Jacob Coning:
Oslo Hospital, 1698.**

Maleriet er det eldste kjente prospektet av Hospitalet.

Foto: Rune Aakvik, Oslo Museum OB.01004

det hospitalslemmene, 28 fattige jevnt fordelt mellom kvinner og menn. Til sammen bodde det 38 mennesker på gården. Presten var ikke i matregnskapet fra 1642, det har betydd at han da bodde utenfor gården og mottok kostpenger.

I tillegg hadde Hospitalet nesten alltid leilighetsarbeidere i kosten, i 1642 utgjorde de 110 kostdager. Vi ser av regnskapsfortegnelsene at de bakte flatbrød, slaktet, reparerte gjerder, hugget ved og kjørte vedlass fra Bøler og Bogerud, gårder som tilhørte Hospitalet. Ellers var smeden ofte innom for å sko hestene, det ble betalt slåttekarer og rakefolk i sesongen og andre småreparasjoner forekom stadig. Til navnene ble det ofte knyttet hjemsted, som Vaterland eller Christiania. Der det ikke står noe må vi gå ut fra at de bodde i Oslo, i Gamlebyen. I 1642 var rettigheten til å drive handel og håndverk blitt overflyttet til den nye byen og Oslo hadde mistet mange innbyggere og mesteparten av sitt borgerskap til kjøpstaden Christiania.

Det regelmessige livet på Hospitalet kan ha vært monotont for mange, selv etter datidens standard, for regnskapene viser at det ikke skjedde stort utenom selve gårdsdriften. Å ta seg ut i byen må ha vært langt mindre fristende etter at mye av byen forsvant over til Christiania.

Christian IV døde i 1648, samme år som jordeboken ble ferdigstilt. Han hadde sørget for orden i driften

og kontroll over eiendommene. Så snart kongen var død foretok statholder Hannibal Sehested et make-sifte mellom sine egne og Hospitalets gårder i to omganger. Derfor måtte det lages en ny jordebok i 1650, bare to år senere. Og i 1654 satte kong Frederik III sitt stempel på en ny fundas. Da var kosten mer variert, og det står spesifisert at lemmene skal ha en rasjon på en pott øl om dagen, som er i underkant av en liter. Det er også innført at lemmer skal ha en kvart gås til den hellige Martini dag den 11. november. Samtidig bekreftet kongen både tidligere jordebøker, makeskifter og andre rettigheter Hospitalet hadde i ett, samlet dokument. Men opprydningen av driften og forvaltningen kunne Hospitalet takke Christian IV for.

Biskop Peder Hersleb og auksjonsprotokollen fra 1736

Den 29. juni 1736 ble det avholdt auksjon over Oslo Hospitals jordegods i Hole, Hadeland, Toten, Aurdal og Biri på Toten klokkegård. Dette var en av elleve auksjoner som ble holdt mellom mars og juli dette året. Alle gårdene og andre rettigheter og tomter som Oslo Hospital eide, skulle selges, selve inntektsgrunnlaget til Hospitalet skulle omgjøres til klingende mynt. Hva var foranledningen for denne drastiske handlingen? Vi må gå noen få år tilbake i tid.

Kong Frederik IV døde 12. oktober 1730. Den offisielle landesorgen innebar blant annet at Hospitalet ringte med kirkeklokkene fire timer hver dag fra 24. oktober til 29. desember, og tauet ble utslitt så det måtte kjøpes nytt tau til to klokkestrenger. Noe av det aller første etterfølgeren, Kong Christian VI, gjorde var å skifte biskopen i Christiania ganske brutalt ut med sin egen yndling, Peder Hersleb. Han var bare biskop i syv år, fra 1730 til 1737. Han rakk likevel å sørge for store omveltninger både i Norge og i driften av Oslo Hospital.

Hersleb skrev til kongen i København. Han forklarte hvor tungvint den gamle naturalhusholdningen var, og hvorledes for få bønder betalte med klingende mynt istedenfor å sende tønner med korn eller flere løp smør, huder eller hva det skulle være. Andre endringer i administrasjonen gjorde at Hospitalet nå hadde store kontantutgifter. Med de inntektene Hospitalet hadde, var det rett og slett ikke mulig å ta imot flere lemmer enn på 1600-tallet. Men med en god renteinntekt isteden, kunne Hospitalet ta inn langt flere lemmer, argumenterte han.

Hersleb fikk det som han ville, og i 1736 ble auksjoner holdt over Hospitalets 256 gårder over hele Østlandet. Biskopen var selv til stede på alle elleve auksjonene. Hospitalet beholdt bare Bøler, Bogerud og Mortensrud til høy og ved. Ved denne omveltningen ble Hospitalet brått en rik finansinstitusjon som kunne låne ut store summer.

Formuen var på over 60 000 riksdaler, og grev Wedel Jarlsberg alene lånte 30 000 for å utvikle et sølvholdig blyverk. Knud Elchen på Toten lånte derimot 25 riksdaler med sikkerhet i en ødegård med en liten have. Hospitalet levde godt på rentene, og gikk med overskudd hvert år. Biskopen fikk rett, og nå ble det rom for utvidelser i Hospitalet.

Hospitalet vokser

Gråstensbygningen ble lagt til Hospitalet som en forlengelse mot vest. Den behøvdes for å kunne ta inn så mange flere lemmer som biskopen regnet med. Bygningen beskrives i alle dokumenter og regnskaper som Det nye hospital. I første etasje ble det lagt inn sengesteder til 22 lemmer og i andre etasje var det leilighet til presten. I det gamle Hospitalet var det plass til 20 lemmer, og forstanderen bodde stadig i etasjen over dem.

Hersleb rakk også å lage utkast til en ny fundas. Denne ble utstedt av kongen i København i 1737, og var svært detaljert og pietistisk anlagt. Heretter kunne bare ærbare folk som hadde betalt skatt til byen og som ikke hadde befattet seg med korporlig arbeid, bli hospitalslemmer. Hospitalet ble et sted for verdig trengende borgere av Christiania og deres enker. Det var nedfelt at et sengested skulle ha plass til seng, rokk, krakk, kiste og omheng. Lemmene skulle ikke gå ut, ikke drikke og ikke ha besøk. De skulle arbeide etter evne, gå til messe, og

Byggmester Bätzmans prospekt for ny hospitalsbygning fra 1736.

Kilde: Arkivverket, Oslo Stiftsdireksjon, SAO/A-11085/K/Kb/L0002/0007

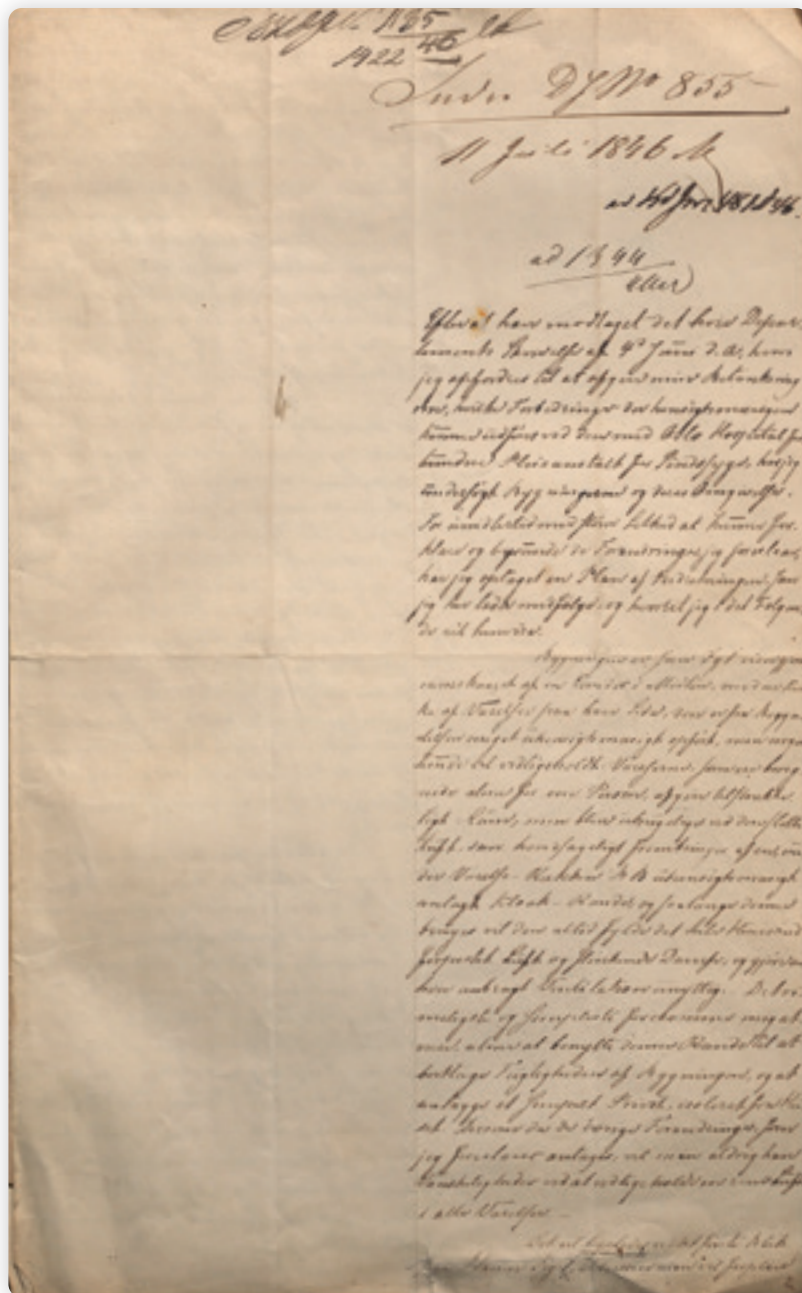
spare av ukepengene til sin egen begravelse. Når de så døde ble deres eiendeler auksjonert ut til inntekt for Hospitalet. Ensformigheten fortsatte altså som før.

Like før dette, i 1734, hadde hospitalsmenigheten og Oslo menighet blitt slått sammen. Det betydde at en nyinnredet kirke i den gamle hospitalsbygningen også skulle tjene som kirke for befolkningen i Oslo og de omliggende gårdene. Hele den gamle bygningen ble ominnredet. Lemmene ble flyttet ut i det gamle buede korområdet mot øst i kirken, og ny, elegant menighetskirke ble innredet i vest.

I fundasen av 1737 hadde Hersleb fått lagt inn at Hospitalet skulle holde seg med klokker. Han ble ansatt fra august 1737 og pliktet å «informere

i Christendom, Læsen og Skriven alle de fattige Børn i Opsloe, uden betaling.» Biskopen hadde vært sterkt medvirkende til innføringen av konfirmasjon i Norge i 1736. I 1738 fikk klokkeren egen bolig rett ved bispegården, der han holdt skole. Allmueskole ble først innført i Norge i 1739.

Velstanden bar frukter. I 1760 fikk forstanderen bygget sitt eget våningshus på tunet, og det ble innredet sengesteder i overetasjen der hans leilighet hadde vært. Vi finner nå Det øvre, Det nedre og Det nye Hospital i dokumentene. Ved folketellingen i 1769 var det 109 lemmer som mottok sine ukepenger i Hospitalet, 97 av dem bodde i disse tre salene og resten fikk ukepenger, men bodde utenfor Hospitalet. Det er mange gamle og

skrøpelige mennesker tett klempt sammen på ett sted. Hvordan de levde kan vi til en viss grad se av fundasen fra 1737 og av regnskapene. De som kunne, skulle bidra med arbeid. Lemmene skulle ikke lenger få mat, men ukepenger utbetalt hver lørdag. For dette skulle de kjøpe hva de trengte og koke selv på salene. Vi ser av regnskapene at antall ansatte ble redusert betraktelig, og det sto igjen bare bakste- og bryggkone. Mange av uthusene ble solgt, det var ikke lenger behov for så mye plass i stabbur og på låve. Biskop Hersleb hadde avstedkommet en revolusjon i Hospitalets liv.

Doktor Herman Wedel Major og hans kravliste fra 1846

I 1846 fikk cand. med. Herman Wedel Major tilbud om å overta legetilsynet med de «sindslidende» ved Oslo Hospital. Det tok han ikke uten videre. I et brev til Departementet for det Indre stilte han betingelser om forbedringer ved det såkalte «Dollhuset». Brevet ble videresendt til Christiania Stiftsdireksjon, som sendte det videre til Oslo Hospital med pålegg om å utføre forbedringer. Igjen må vi tilbake i tid for å forstå hva dette handler om.

◀ Majors kravbrev fra 1846

var meget detaljert. Kilde: Oslo byarkiv, Oslo Hospital, Da L0019

▲ En del foto ble tatt av Dollhuset rett før det ble revet i 1938.

Foto: Teigen, Oslo Hospital, Oslo byarkiv A-10422/Ub/0001/007 og A-10422/Ub/0001/011.

I 1735 hadde Hospitalet blitt beordret å ta imot en «afsindig» tjenestepike som hadde tatt livet av husbondens spebarn. Året etter utstedte kongen et reskript som beordret alle hospital i de store byene å sette av plass til to «dårekister», avlukker til forvaring av såkalt avsindige. I dag snakker vi om psykiatriske pasienter. Men det handlet om å oppbevare «rasende» og utagerende mennesker som familien ikke kunne ha hos seg. En dårekiste kunne være et eget avlåst rom, men kunne også være et gitter satt over en seng. I 1778 sto det ferdig en selvstendig bygning, et Dollhus ved Hospitalet, som kunne holde seksten personer innelukket, med gitter for vinduene, fotjern og lenker. Det var brutalt.

Det var først inn på 1800-tallet at det ble stilt spørsmål ved behandlingen av syke mennesker. I 1822 publiserte stadsfysikus i Christiania, dr. Fredrik Holst, en innberetning om forholdene ved Dollhuset. Her beskrev han forholdene som mildest talt uverdige. Han omtalte de innlagte som syke, i tidligere skrifter sto det oftest «afsindige». Han trakk konklusjonen at det handlet om syke mennesker med mulighet for bedring ved god, i det minste anstendig, behandling. Dette var en revolusjon. Sinnssykeasylet, som det nå ble hetende, var stadig overfullt og 46 år etter at det var blitt bygget, var åpenbart forholdene under enhver kritikk. Pasientene var innelåst i eneceller, uten annen lyskilde enn et

lite vindu. Det var ordnet en kloakkrenne i midtgangen, og stanken var stort sett uutholdelig.

I sitt brev krevet Major ombygging av flere mørke celler til en åpen dagstue og en sovesal for de rolige pasientene om natten. Fullstendig isolasjon førte kun til forverret sinnstilstand og ødeleggelse, fastslo han. Han forventet at «de syge mennesker» skulle kunne bruke utearealene, og han krevet at de to siste mannlige pasientene ble flyttet ut slik at det heretter bare var «fruentimmer», som da kunne gå ubesværet omkring både ute og inne. Han beordret stengning av kloakkrennen i midtkorridoren og at det ble innrettet priveter, utedo, separat fra hovedbygningen. Årsregnskapet for 1847 viser at det ble gjort omfattende arbeider, og også snekret nytt interiør, kjøpt inn nytt sengetøy og nye klær til pasientene. Det ble også ansatt flere pleiere.

Major hadde kastet seg over studiene av det nyeste innen psykiatri ute i Europa. Han ble engasjert ved kongelig resolusjon i 1845 av Departementet for det Indre for å få en oversikt over tilstanden i landet, og å gi forslag til forbedringer. Hva var bedre enn å bruke Oslo Hospital til å begynne en slik revolusjon? Samtidig la han planer for et sinnssykeasyl etter de mest moderne kriterier sammen med svogeren, arkitekt Heinrich Ernst Schirmer. Gaustad sykehus åpnet i 1855, og Major var påtenkt stillingen som overlege.

▲ Foto fra omkring år 1900 fra Oslo Hospitals arkiv.

Foto: Oslo byarkiv A-10422/Ua/0001/002

Moderne psykiatris far

Major gikk løs på lovgivningen rundt behandlingen, og var drivkraft og hovedforfatter av «Lov om Sindsyges Behandling og Forpleining» av 1848. Det ble nå påbudt å undersøke pasientene, stille diagnose og føre journal over behandlingen. Det skulle også protokollføres bruk av tvang, og hva pasientene hadde vært beskjeftiget med der det var mulig. Det skulle opprettes kontrollkommisjoner, som kontrollerte at driften var ansvarlig. Forholdene bedret seg betraktelig i Norge. Denne loven ble stående så godt som uendret til 1961.

Selv tiltrådte Major aldri stillingen på Gaustad sykehus. Han valgte å emigrere til USA, men han og hele familien gikk ned i et skipsforlis på overfarten i 1854.

En ny sykehusbygning ble først føyet til det gamle Dollhuset i 1865, og innebar en stor forbedring. Men igjen var det behov for utvidelser, og i 1910 ble det bygget en ny fløy. Forutsetningen var at det gamle Dollhuset skulle rives. Men plassmangelen og behovet var så stort at Dollhuset ble stående. Først i 1938 ble det revet og et nytt og for sin tid moderne psykiatrisk sykehus ble bygget.

Selve Hospitalet, damehjemmet som det nå ble kalt, ble utvidet mot Oslogate med en ny bygning i 1886. Bygningene står der i dag, men den siste hospitalsdamen og den siste psykiatriske pasienten forsvant for noen få år siden. ●

Kilder

Arkivverket,
Statsrådssekretariatet, RA/S-1001/A/Ab/L0063.

Arkivverket, *Oslo Stiftsdireksjon*, SAO/A-11085/K/Kb/L0001; L0002; L0003.

Oslo byarkiv, *Oslo Hospital*, OBA/A-10422/D/Da/L0001; Da L0019; Raa L0001; Rac L0001.

Litteratur og trykte kilder

Gulowsen, Kirsti (2015): «Gamlebyen kirke», I: *Tobias*, Oslo byarkiv

Gulowsen, Kirsti (2022): «Med døden som følgesvenn», I: *Tobias*, Oslo byarkiv

Karlsen, Espen (2021): «Bøker og arkiver i middelalderens Oslo», I: *Klassisk Forum*

Semmingsen, Ingrid (1939): *Oslo Hospitals historie*

Øiesvold, Terje red. (2007): *Engasjement og kunnskap. Tekster i norsk psykiatri*

Norske Riksregistrarer V (1874), 74–78

Den tidlige hovedstaden Christiania

Mange ser for seg Slottet, stortingsbygningen og Karl Johans gate når de tenker på «hovedstaden», i betydningen byen hvor Norge styres fra. Karl Johans gate ble opparbeidet på 1840-tallet, Slottet sto ferdig i 1848 og stortingsbygningen i 1866. Regjeringsbygning og høyesterettsbygning kom langt senere. Hovedstaden slik den ble opplevd fra 1814 og i store deler av 1800-tallet, var med andre ord helt annerledes.

 Tekst: Øystein Eike, historiker ved Stortingsarkivet

DA CHRISTIANIA BLE HOVEDSTAD I 1814, HADDE BYEN ALLEREDE VÆRT HOVEDBYEN I NORGE I LANGE TIDER.

Det var ingen diskusjon om hvor hovedstaden skulle være, selv om både Bergen og Kongsberg i folketall var større byer. Byen og byens borgere var vant med å være vertskap for kongelige og for administrative funksjoner.

Christiania som vertskap for hovedstaden

Vertskapet innebar en viktig representasjonsrolle. Et synlig uttrykk for byens vertskap var æresportalene, som ble reist ved bygrensen eller havna ved kongelige inntog. Portalene var bekostet av borgerne selv. Byens myndigheter og en folkemengde ønsket kongen velkommen ved æresportalen. Langs de kongeliges vei inn til byen og videre til kongeboligen var husene opplyst, illuminert, som det het.

Borgerbevæpningen, det frivillige korpset av infanterister og kavalerister, sto vakt sammen med garnisonen på Akershus festning.

Byens opplevelse av å være hovedstad var nok særlig knyttet til Stortingets sesjoner hvert tredje år, og når kongelige var på besøk i byen. Den nye staten Norge fikk sine symbolske uttrykk, etter modell fra utlandet, men i langt enklere former. Åpningen og avslutningen av Stortinget og åpningen av Høyesteretts sesjoner var begivenheter hvor hovedstadsfunksjonene var synlige. Borgerbevæpningen sto oppstilt langs gatene også ved disse anledningene.

Både Stortingets og Høyesteretts åpninger ble frem til 1870 kunngjort på gaten av herolder som med militær eskorte red rundt til byens torg og leste opp kunngjøringer. Kongelige fødsler og dødsfall ble også kunngjort

av heroldene. Herold var en ordens-tittel, og ikke et embete. Men de to heroldene var utpekt blant de ansatte i departementene. I tillegg fantes en riksherold som deltok ved Stortingets åpning og ved kongekroninger.

Staten var avhengig av et samarbeid med borgerne for å kunne utføre hovedstadsfunksjonene. En stor praktisk oppgave som måtte løses i fellesskap de første tiårene var innkvartering av stortingsrepresentantene når de var samlet, og de kongelige med deres «suite» når de kom til byen. Det skjedde ofte samtidig.

Magistraten, statens øverste sivile organ i byen, fikk oppgaven med å ordne innkvartering for alle de offisielle besøkende. Byens borgere åpnet sine hjem, men mot betaling etter faste takster. Stortingsrepresentantene fikk til dels henvist losji av magistraten. Andre skaffet leie selv, mens noen

antakelig bodde som gjester hos venner og slektninger. Godtgjørelse for opphold i Christiania var derimot den samme summen, to spesidaler per døgn samt rett på et møblert rom. De som hadde med en tjener fikk en halv spesidaler ekstra, og rett til en ekstra seng.

Under den første diskusjonen på Stortinget i 1815, om godtgjørelse for oppholds- og reiseutgifter for stortingsrepresentantene, ville embetsmennene ha ulike satser. Argumentet var at det som var tilstrekkelig for en representant fra bondestanden, ville være helt utilstrekkelig for «den conditionerede

Byens borgere fikk oppført en æresportal ved byggherrens når kongelige var på besøk.

Xylografi fra Skilling-Magazin gjengitt i Johanne Vogt: Statsraad Colletts hus og hans samtid, s. 73. Oslo: Aschehoug, 1925

mand». Selv om det endte med samme godtgjørelse for alle, ser det likevel ut til at representantene bodde standsmessig, det vil si slik deres stand skulle tilsi. Stortingsrepresentantene valgt inn fra bondestanden bodde enklere, og gjerne i en av byens forsteder. Mange satt dermed igjen med et fint overskudd av vervet. Embetsmenn bodde i finere gårder, og måtte antakelig betale noe av egen lomme.

Hvor holdt statsmaktene til?

Det ble ikke bygget noe hovedstadsanlegg i Christiania. Statsmaktene fikk heller ikke noen nye bygg oppført for formålet før sent på 1800-tallet og fremover. Statsmaktene og sentraladministrasjonen befant seg i bygninger som staten eide fra før eller leide. De fleste av bygningene var bygget som privatboliger for det velstående handelsborgerskapet i Christiania, lenge før 1814. Boligene var bygget for å være representative for de tidligere eierne. Dermed kunne de også et stykke på vei fungere som rom for den representative rollen til statsmaktene, det vil si som lokaler for middager og ball. Som arbeidsværelser, kontorer og møterom var de imidlertid jevnt over

lite egnet. Statsmaktene og sentral-administrasjonen delte lokaler, flyttet ofte, bodde jevnt over for trangt og i uegnede rom. Det ble planlagt bygg for dem, men gang på gang ble planene endret, utsatt eller forkastet. Kongeboligen var Paleet. Den styrtrike Bernt Anker hadde i 1805 testamenter sin store bygård nede ved Bjørvika til staten, til bruk som residens for de kongelige når de var i byen. Christian Frederik hadde bodd i Paleet som stattholder i nøyaktig ett år, da han gjorde inntog i Christiania 22. mai 1814 som nyvalgt norsk konge. Dermed ble Paleet den første kongeboligen. Kong Oscar I var den siste kongen som residerte i Paleet. I 1849 flyttet han inn i det nye slottet.

Regjeringen hadde sitt hovedsete gjennom nesten hele 1800-tallet i Stiftsgården i Rådhusgata 13. Her ble statsrådsmøtene holdt når kongen ikke var i landet. Det var også stattholderens bolig og kontor, senere statsministerens. I tillegg var det regjeringens representasjonslokale.

Stortinget hadde sine lokaler i Katedralskolen i Dronningens gate 15, helt fra det overordentlige Storting i 1814 til 1854. Fra da ble møtene holdt i universitetets festsal, nå «Gamle festsal», inntil dagens stortingsbygning sto ferdig i 1866.

Høyesterett hadde også sine første møter, fra 1815, i Dronningens gate 15, i Katedralskolens bibliotek. Senere hadde de møter i Stiftsgården. Fra 1821 ble rettsmøtene holdt i andre

etasje i byens gamle rådhus på Christiania torv. I 1846 ble en privat bygning i Dronningens gate 18 innredet spesielt for å leies ut til staten for bruk til Høyesterett. Her ble de værende til 1898, da gården skulle rives. Deretter bar det til Paleet i noen år, før en ny rettsbygning sto ferdig i Akersgata i 1903.

Samtlige departementer ble i 1814 innlosjert i en gård fra 1714 som lå i krysset mellom Prinsens gate og Dronningens gate. I praksis ble ulike kontorer spredt på ulike adresser, i lokaler som staten måtte leie. Statsråd Diriks i Justis- og politidepartementet søkte i 1828 om godtgjørelse for at han i perioden 1814–1824 måtte ha departementets kontorer i sin egen, leide privatbolig.

Den såkalte Departementsgården lå vegg i vegg med Stortingsgården. Men Stortingsgården var vel så mye departementslokaler. Kirkedepartementet flyttet inn da staten overtok Katedralskolens gård i 1823 og disponerte alle rommene i gården når ikke Stortinget var samlet, og etter at Stortinget var flyttet ut. Departementsgården ble betegnelsen på hele bygningskomplekset mellom Tollbugata, Dronningens gate og Prinsens gate. Finansdepartementet holdt til her i over nitti år, og Kirkedepartementet i hundre.

I 1834 ble den såkalte Militære kontorbygning oppført på Bankplassen. Armédepartementet flyttet dit på 1850-tallet. Mariboegården i Prinsens gate 20 var kjøpt av staten til bruk for

universitetet. Da universitetets nye bygninger ved Karl Johans gate sto ferdige i 1852, ble gården benyttet til departementskontoret. Revisjonsdepartementet, som var opprettet i 1822, flyttet fra Departementsgården og overtok den største delen av Mariboegården. Her ble de værende til 1916. Utover på 1800-tallet kunne en finne flere departementer og andre statlige virksomheter på ulike adresser i den nyere delen av sentrum, i kvartalene mellom Karl Johans gate og Pilestredet. Utover de bygningene som er nevnt her, fantes det departementskontorer på en hel del andre adresser.

Planer for hovedstaden

Det er vanskelig å si noe om hva slags hovedstad nordmennene så for seg i 1814, etter at selvstendigheten var sikret og en norsk stat etablert på papiret. På den ene side var det selvstendige Norge tuftet på idealer i motsats til den dansk-norske staten. Helstaten Danmark-Norge var sterkt sentralisert. I den eneveldige staten var statsadministrasjonen tett knyttet til kongen og hovedstaden. I riksforsamlingen og grunnloven fra Eidsvoll og på de første stortingene finner vi andre idealer, som liberalisme, nøy-somhet, prinsipper om maktfordeling og en mistenksomhet mot en sterk kongemakt. Ingenting av dette pekte i retning av noen større ambisjoner om en storslagen hovedstad.

På den annen side var det av avgjørende betydning i 1814 og de neste årene at landet også fremsto som et selvstendig, fullverdig rike, og var i stand til å utøve konstitusjonelle funksjoner og hevde sin selvstendighet.

Det tok ikke mange år før bygninger for statsmaktene ble et tema. Lokalene

som ble tatt i bruk ble stort sett ansett for å være uhensiktsmessige, trange og heller uverdige for en selvstendig stat. Først på prioriteringslista var en ny kongeligbolig, eller et «Locale i Christiania for det kongelige Huus» og «en passende Bolig» som det het i den kongelige proposisjonen for Stortinget

«Heroldernes Proklamation af Stortingets Aabning. 8. Febr. 1857», xylografi 1857. Foto: Oslo Museum OB.02908

1) Departementsgården på hjørnet av Prinsens gate og Dronningens gate.

Her holdt alle departementene til fra 1814, men etter hvert holdt de til på ulike adresser. Finansdepartementet holdt til i bygningen helt frem til 1906. Foto Anders B. Wilse, Oslo Museum OB.Y1216

2) Stiftsgården, ca. 1910.

Statsrådssalen lå i bygningens høyre hjørne i første etasje. Stattholderens kontorer og boligværelser lå til venstre, samt i nabogården i Kongens gate 6. I andre etasje var det festsal. Foto: Olaf Væring, Oslo Museum OB.F00860

i 1822. Bevilgning ble gitt, og byggearbeidene påbegynt i 1824. Slottet sto ferdig i 1848.

Fra bevilgningen til Slottet i 1822 og helt til 1860, ble det ikke vedtatt bygging av noe formålsbygg for statsmaktene og sentraladministrasjonen. Det betyr ikke at spørsmålet var uaktuelt. Tvert imot var behovet for større og mer hensiktsmessige bygg gjeldende fra første øyeblikk. Ikke minst savnet man bygninger til statsmaktene, som var «stemmende med Rigets Værdighed», som det het i en regjeringsproposisjon.

Hvis byggevirksomheten ikke sto i forhold til hverken ambisjoner eller behov, så kan det forklares på flere måter. For de første tiårene er den svake statsøkonomien en forklaring. Statens økonomiske bæreevne var elendig. Det var først på midten av 1830-tallet at det ble orden på pengevesenet, og landets økonomi bedret seg.

På 1820- og 1830-tallet fantes planer for å bygge en bygning for Høyesterett på Bankplassen. Staten hadde skaffet seg mer byggeareal like ved Akershus festning ved at de ytre forsvarsverkene var blitt revet. Slottsarkitekten Linstow ble bedt om å utarbeide forslag til en bygning som skulle huse Høyesterett, Stiftsretten og kontorer for Justisdepartementet. Forslaget kom aldri til behandling i Stortinget. I stedet ble Christian Heinrich Grosch, i egenskap av å være statens bygningsinspektør for

◀ «Fra et møte i den gamle Stortingssalen i Christiania Katedralskole». Maleri av Matthias Stoltenberg, 1830-tallet. Foto: Nasjonalmuseet/Lathion, Jacques

▲ Høyesterett holdt sine møter i denne salen i andre etasje i Gamle rådhus fra 1821 til 1846. Foto: Øystein Eike / Stortinget

Akershus stift, bedt om å foreslå en bygning for Stortinget, Høyesterett, Stiftsretten, Riksrevisjonen og Riksarkivet. Han la fram et forslag til en bygning og en plassering på Grev Wedels plass.

Idet forslaget ble fremlagt for Stortinget var plutselig arealet ikke lenger aktuelt, fordi det igjen ble båndlagt til mulige fremtidige militære formål. Stortinget var nølende til å bevilge penger så lenge det var uklart hvor det skulle bygges. Planer om bygninger for statsmaktene ble ikke dermed skrinlagt. Stortinget fulgte i 1839 raskt opp med å be om en oversikt over aktuelle tomter og mulighetene som lå der.

To innstillinger fra regjeringen i henholdsvis 1839 og 1841 pekte også på et annet moment som trolig veide tungt: byggingen av Slottet og univer-

sitet, samt flere kommunale byggeprosjekter, la beslag på det som fantes av bygningsarbeidere og materialer. Hvis det i det hele tatt var mulig å sette i gang flere prosjekter, ville de være inflasjonsdrivende. Det var altså ikke nødvendigvis statens evne til å finansiere byggene som var til hinder, det var også kapasiteten innen byggenæringen.

Ettersom Akershus festning akkurat var blitt båndlagt, var det nærliggende for staten og Stortinget å følge opp Linstows tanke. Linstows første forslag i 1838 var å legge en stortingsbygning, en høyesterettsbygning og en regjeringsbygning vis à vis universitetet, i det som nå er Studenterlunden. Senere foreslo han å legge bygningene på rekke, nærmere der hvor stortingsbygningen ligger i dag.

Linstows planer for både stortingsbygning, regjeringsbygning og høyesterettsbygning langs Slottsveien, ble det ikke noe av. Planene var for omfattende, og dessuten ønsket ikke kong Oscar I at det skulle ligge bygninger på vestsiden av Slottsveien. Men behandlingen av forslaget munnet ut i en klarere prioritering. Det måtte bygges en stortingsbygning først. Det var lettere å leie ytterligere lokaler til departementskontorer enn til Stortinget. Høyesterett måtte vente, og kunne trolig ta i bruk enten Stortingets gamle lokaler når de flyttet, Paleet eller et annet statlig bygg som måtte bli ledig. For Høyesteretts del ble det uansett en annen løsning i 1846, da de flyttet inn i enkefru Bøllings spesialbygde hus i Dronningens gate 18.

Linstows forslag til høyesterettsbygning på Bankplassen, 1826–27. Kilde: Oslo byarkiv

Minnene om den tidlige hovedstaden

Omsider fikk alle statsmaktene sine egne bygg, oppført etter formålet. Man kan gjerne sette 1914 som slutt-punkt. Da pakket de ansatte i Kirke- og undervisningsdepartementet sine flytteesker og dro til Victoria terrasse som staten hadde kjøpt i stedet for å fullføre bygging av et regjerings-kvartal i Akersgata. Paleet var fortsatt i bruk som statlige kontorer. Det samme var et mindretall andre gårder som hadde vært i kontinuerlig bruk i statens tjeneste siden 1814. Ved hundreårsjubileet for selvstendig-heten og starten på norsk statsbyg-ging, var statsmaktene flyttet ut av 1600- og 1700-tallsbyen som hadde huset dem.

Den tidlige hovedstaden ble ikke bare glemt. Mesteparten av de synlige tegnene ble også revet. Etter noen år som lager og bananmodneri for Banan-Mathiessen, ble regjeringens hovedsete gjennom åtti år, Stifts-gården, revet i 1913.

Den første stortingsbygningen i Dronningens gate 15 forsvant i 1914, men selve salen ble bevart og gjenopp-ført på Norsk Folkemuseum. Resten av departmentsgården ble også revet, men gjenoppført på Norsk Folke-museum. Der har den fått navnet Generalitetsgården. Norsk Folke-museum har også overtatt en del interiører og møbler fra de gamle statlige bygningene i Kvadraturen. I museumssammenheng er det interi-øret og bygningenes historie på 1600- og 1700-tallet som er i hovedfokus.

Paleet, den tidligere kongeboligen, brant i 1942. En interessant bok av Thor B. Kielland fra 1939 dokumen-terte ikke bare Paleets historie og interiør. Den antydte også et fremtidig liv for Paleet, på bakgrunn av den historiske betydningen av bygget. Kielland foreslo å bruke Paleet som representasjonslokale for utenriks-ministeren. Forslaget må nok leses i lys av en mulig saneringstrussel. Brannen i Paleet noen få år senere beseglet uansett byggets skjebne. Bygningen ble ikke mer skadet enn at den trolig kunne vært satt i stand igjen. Men restene av bygget ble like-vel revet. I tillegg til at det var krig, og tilnærmet full stopp i sivil byggevir-komhet, var det nok heller ingen interesse i NS-regimet for å gjenopp-bygge en tidligere norsk kongebolig.

**Paleet i brann
15. mai 1942.**

Foto: Oslo Museum
OB.NW2448

Tyskerne satte opp noen brakker på tomta. Etter krigen ble plassen liggende åpen, og brukt som parkeringsplass, inntil et parkeringshus ble oppført der i 1986. Parkeringshuset heter fortsatt Paléet.

Det finnes ikke mange fysiske spor etter den tidlige hovedstaden Christiania. Bygningene hvor den unge norske staten Norge ble formet, forsvant etter hvert som statsmaktene flyttet ut og Kvadraturen ble modernisert på slutten av 1800-tallet og fremover. Den tidlige hovedstaden havnet dermed i skyggen av hovedstaden vi kjenner i dag. ●

Kilder

Riksarkivet: Arkiv etter Finansdepartementet RA/S-1061/E/Ed/L0196, RA/S-1063/E/Ea/L0228, RA/S-1063/E/Ea/L0102

Riksarkivet: Arkiv etter Kristiania magistrat SAO/A-10711/M/Md/L0001-L0004

Litteratur og trykte kilder

Alnæs, Jan Jørgen (1954): *Christian Frederiks dagbok fra 1814*. Gyldendal

Aslaksby, Truls (2015): «En bygning for Norges Høyesterett – Linstows urealiserte prosjekter i 1820-, 30- og -40-årene» i *Kunst og kultur 3/2015*. Universitetsforlaget

Grøndahl, Chr. (1827): *Beskrivelse over Statens Eiendomme, forfattet deels i Aaret 1825 og deels i 1826*. Chr. Grøndahl

Hallager, Guttorm (1915): *Norges høiesteret 1815–1915. B. 1: 1815–1863*, H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)

Hamran, Ulf (1963): «De første stortingslokaler» i *By og bygd – Norsk Folkemuseums årbok 1963/64 Vol. 17*. Johan Grundt Tanum

Hvattum, Mari (red.) (2016): *Debatten om stortingsbygningen 1836–1866*, Pax

Juhász, Lajos (1972): «Da Karl Johans gate ble til» i *By og bygd 1972*

Kaartvedt, Alf (1964): *Det Norske Storting gjennom 150 år. Bind 1. Fra Riksforsamlingen til 1869*. Gyldendal

Langeland, Nils Rune (2005): *Siste ord. Høgsterett i norsk historie 1814–1905*. Cappelen

Maurseth, Per (1979): *Sentraladministrasjonens historie. Bind 1. 1814–1844*. Universitetsforlaget

Moe, Bernt (1838): *Beskrivelse over Christiania, i Omrids*. Guldberg og Dzwonkowskis Forlag

Myhre, Jan Eivind (2006): «Den eksplosive byutviklingen 1830–1920» i *Norsk byhistorie. Urbanisering gjennom 1300 år*. Knut Helle (red.). Pax

Myhre, Jan Eivind (1990): *Oslo byes historie, bind 3. Hovedstaden Christiania: fra 1814 til 1900*, Cappelen

Roede, Lars (2014): «Christiania i 1814 – Provensbyen blir hovedstad» i *Tobias 2014*. Oslo byarkiv

Rødsten, Sigurd (1986). «Heroldene» i *Byminner 3/1986*. Anne Wickstrøm (red.). Oslo bymuseum

Sprauten, Knut (2014): «Hvorfor ble Christiania hovedstad?» i *Tobias 2014*, Oslo byarkiv

Steffens, Haagen Krog (1914): *Den norske Centraladministrations Historie 1814–1914*, Stenersen

Stortinget. Stortingets historie: <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/>, lest 8.3.2024

Stortinget. Digitaliserte stortingsforhandlinger <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger>, Stortingets forhandlinger 2. nov. 1815.

Vogt, Johanne (1925): *Statsraad Colletts hus og hans samtid: og andre erindringer fra første halvdel af forrige aarhundrede*. Aschehoug

Byen i kart

Eldre kart er en rik historisk kilde. Det eldste originalkartet i Byarkivet er fra 1794 og derfra strekker kartbestanden seg mer eller mindre til godt ut på 1990-tallet. Dessverre finnes det nesten ikke et eneste kart fra Aker før helt på slutten av 1800-tallet. Unntakene er områdene i Aker som lå nærmest bygrensa, ofte omtalt som byggebeltet. Kartene som finnes i Byarkivet gir likevel et unikt innblikk i hele Oslos historie og utvikling på flere områder. De innehar informasjon om gater, bygninger, bruer, parker og hele områder som har fått nye navn, eller som for lengst er borte og som snart hadde vært glemt hvis det ikke hadde vært for dem.

Tekst: Andrea Dietrichson, kulturhistoriker ved Oslo byarkiv

Siden førhistorisk tid har mennesker nedtegnet sine omgivelser sett fra fugleperspektiv. Årsakene er tolket til å ha vært mange. Det kan ha vært snakk om oversikter over eiendommer, jaktområder og grenser, eller forsøk på å forstå hvor man befinner seg.

De fleste kart kan sies å være en todimensjonal fremstilling av et tredimensjonalt område. Derfor vil et eldre kart aldri kunne avbilde verden slik den faktisk opplevdes for menneskene som bodde eller befant seg på stedet, men det vil likevel kunne fortelle oss mye om fortiden.

Kart kan røpe hva man visste eller ikke visste om ulike områder på et gitt tidspunkt. De forteller hva man syntes var viktig å informere om, samt hvilke behov myndighetene hadde for kart som hjelpemiddel for å løse oppgaver rundt økonomi, infrastruktur og forsvar.

Christiania i kart

Det første kjente prospektet over byen Christiania og Akershus festning, ble tegnet av den nederlandske ingeniøren og festningsplanleggeren Isaac van Geelkerck i 1648. Han arbeidet som kartograf og festningsplanlegger både i Bergen og Christiania mellom 1644 og 1656.

Dette kartet bekrefter at noen av dagens gatenavn i Kvadraturen kan spores nesten helt tilbake til etableringen av Christiania i 1624. Imidlertid tilhørte flere av dagens gatenavn andre gater enn de gjør nå. I 1648 het dagens Prinsens gate Ouffer strede, mens det som i dag heter Kirkegata er tegnet med navnet Prinzen gate.

Skal vi tro Geelkercks kart, er det kun to gater som har hatt samme plassering og samme navn i hele perioden, og det er Akersgata – Aggers gade – og Kongens gate – Konings gate. Dessuten het dagens Rådhusgata den gang Raethuus Stræde, mens nåværende Øvre Slottsgate het Raethuus Gade.

◀ **Geelkerck utarbeidet kartet Grundtegning av Christiania og Aggershuus i 1648.**

Ifølge Lars Roede er torget inntegnet i feil gatekryss. Kilde: «Grundtegning av Christiania og Aggershuus», 1648, Nasjonalbiblioteket, kartsamlingen

Kanskje bokstavene og tallene på kartet sier noe om hva som var viktigst å utheve.

Altså karttegnerens, oppdragsgiverens eller samtidens syn på hva som var de viktigste bestanddelene av byen – festningen, kongens mølle, byens kirke, kirkegårder, tukthus, sjø- og tollboder, samt brygger. Kilde: «Geometrische umritz de Festung Aggershuus, stadt Christianina, samt die omliggende outhver van Piperweyck, Waterland und Grönland», 1648, Nasjonalbiblioteket, kartsamlingen ▶

I 1648 forsøkte Geelkerck seg på enda en representasjon av byen, et såkalt *Geometrische Umritz der Festung Aggershuus, Stadt Christiania, samt die omliggende outhen van Piperweyck, Waterland und Grönland*. Her ses Kvadraturen (Kvartalene) på høyre side av kartet, samt Storgata (Storgade), Møllergata (Møller gade) og fortsettelsen av Akersgata (Aggers gade) til venstre. I tillegg er flere områder i kartet merket med bokstavene A til z, samt tallene 1 og 2, og det har en boks nederst til venstre med forklaring på hva de ulike tallene og bokstavene representerer.

Detaljkart fra byen

I tillegg til navn på gater og plasser, kan gamle kart vise bygrenseutviklinger, branndistriktsgrenser, bygningslovgrenser eller menighets- og rodeinndelinger. Den første større byutvidelsen av Christiania kom ved en lov vedtatt i 1857, med virkning fra 1859. Da ble en del forsteder, som fra før hadde ligget like utenfor bygrensen, overført til Christiania. Det gjaldt forstedene Sagene, Grünerløkka, Grønland og Oslo, sistnevnte er det vi i dag kjenner som Gamlebyen.

Neste store utvidelse skjedde i 1878. Utvidelsen innlemmet særlig områdene vest for byen, og blant annet Frogner og Majorstuen ble med dette en del av byen. I forbindelse med denne utvidelsen ble det satt opp 81 nummererte steiner langs hele grensen.

Kartet er tegnet av Fredrik Peter Leganger Næser, rittmester fra 1861.

Kartet viser den nye grensen mellom Christiania og Aker, vedtatt av lov av 5. august 1857 og gjeldende fra 1. januar 1859. Kilde: Oslo byarkiv, Plan- og bygningsetaten

Stein nummer 1 sto ved Kongshavn og stein nummer 81 var plassert ved Frognerkilen.

I tillegg ble det satt opp 81 byggebeltesteiner langs det såkalte byggebeltet, omtrent 1,4 km utenfor byggen. Det finnes fremdeles noen igjen av disse, blant annet står det en i krysset der Carl Kjeldsens vei treffer Maridalsveien, én står syd for Nedre Smestad dam, nordvest for høyblokken i Gullkroken 9, og én står i krysset mellom Strømsborgveien og Holsts vei, nær gjerdet til Bygdøy kongsgård.

Et kart fra 1900 viser godt hvor byggen gikk etter utvidelsen i 1878. Sett bort fra noen små justeringer, forble denne grensen til Aker ganske uforandret fram til sammenslåingen av de to kommunene i 1948.

Kartet som denne kartplaten er fra består av 6 kartplater. Det ble utarbeidet ved Oppmålingsvesenet og inneholder svært mye informasjon. Blant annet kan man se hvilken brannklasse de ulike bygningene tilhørte, altså om bygningen var lagd av mur, bindingsverk eller tre. I tillegg viser kartet regulerte gater, de fleste ble opparbeidet, men det finnes også en del gate-reguleringer som aldri ble gjennomført.

Byen har blitt rammet av flere større og mindre branner helt siden gamle Oslo brant ned og byen i 1624 ble flyttet til området vi i dag kjenner som Kvadraturen. Å planlegge for slukningsarbeider og å lage beredskapsplaner, har vært og er en stor del av oppgavene til byens brannvesen.

Kartplaten viser grensen mot Aker i vest slik den ble tegnet inn i 1878.

Kilde: Oslo byarkiv, Kristiania Oppmålingsvesen, A-20135/T/Tb/0001/0003

Det første innspillet om at også Aker burde ha et eget brannvesen ble reist i 1854, i forbindelse med at det ble snakk om murtvang også der. Murtvang er en av flere typer reguleringsbestemmelser som brukes i større byer for å redusere brannfare. Reguleringsbestemmelsen har vært aktuell her til lands fordi trevirke som byggemateriale har vært svært utbredt. Christiania fikk, som Norges første by, innført murtvang allerede ved anleggelsen av byen i 1624.

Kart over Briskeby, Hegdehaugen og Kunstnerlund fra 1879. I 1877 bortfalt kravet om at blant annet disse områdene skulle underlegges byens brannvesen, fordi de gjennom byutvidelsen samme år ble innlemmet i Christiania. Kilde: Oslo byarkiv, Byantikvaren, A-70024/T/Ta/L0047

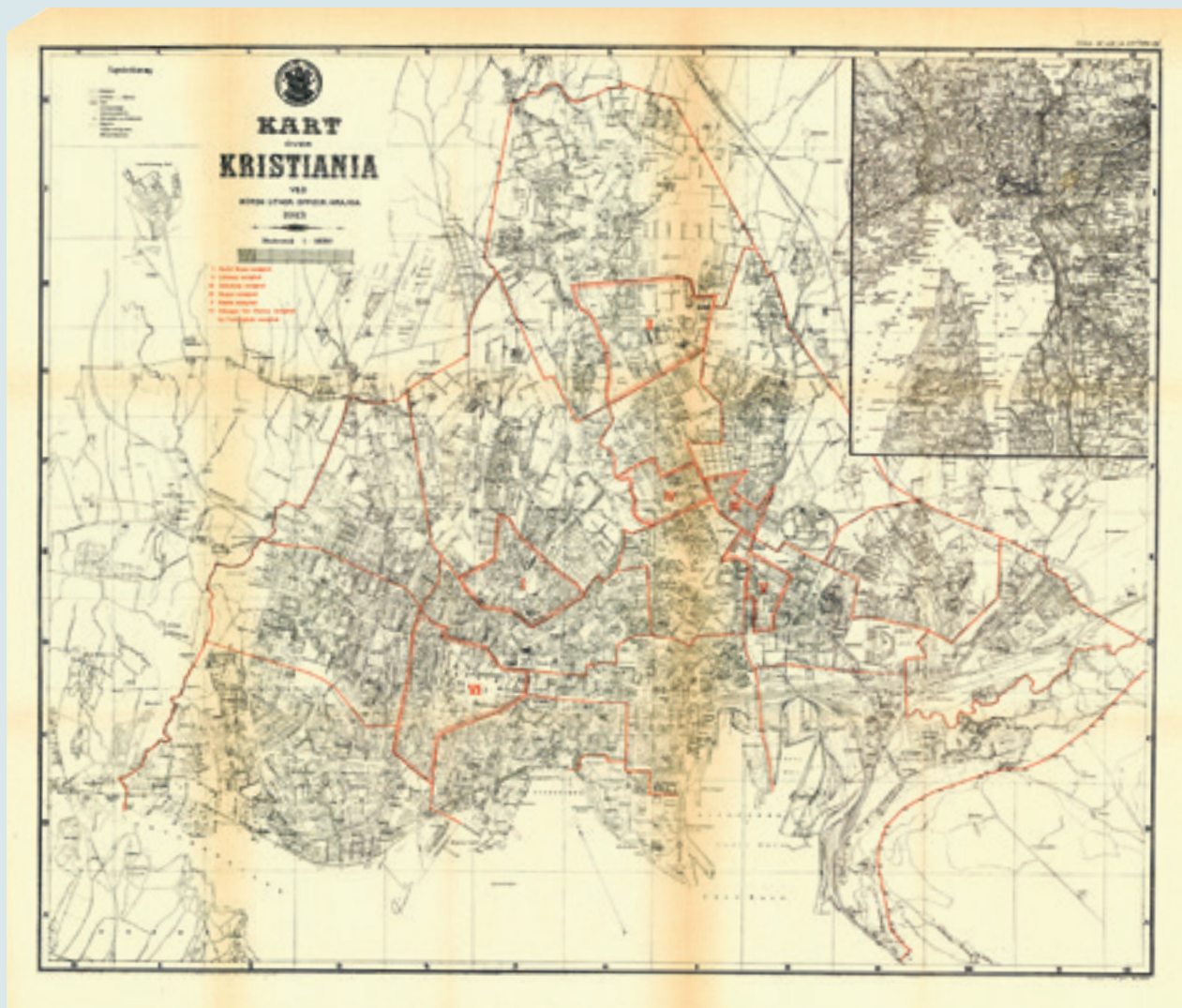
I 1861 oppnevnte Christiania formannskap en komité som skulle undersøke om ikke bare bygningsloven av 1845, men også brannloven av 1854 skulle gjelde for visse tettbebygde områder i den ellers landlige kommunen. Kommisjonen anbefalte at brannloven skulle gjelde for et område opptil rundt 600 meter utenfor hele bygrensen. Dette vakte sterk motstand hos huseiere i området Hegdehaugen, Kunstnerlund (Balkeby) og Briskeby, som i så fall ville måtte betale omtrent halvparten av de årlige beløpet byen forlangte for å overta brannansvaret i området.

I hvilken sammenheng akkurat dette kartet med branddistriktene er tegnet vites ikke, men 13. juni samme år brant det i området Balkeby på Hegdehaugen hvor 42 bygninger ble totalskadd, tre betydelig ødelagt og fem «mindre beskadigede». For dette ble det av Statens almindelige Brandforsikringsindretning utbetalt 373 345 kroner.

Det har også blitt utarbeidet kart som viser både skole- og menighetsinndelinger. Disse grensene har selv sagt forandret seg etter hvert som byen har vokst. Fra gammel tid var det snakk om tre menigheter. Vor Frelses menighet favnet «den egentlige By med de nærmest Voldende liggende Forstæder». I tillegg var det Aker Sogn menighet og Akershus Slot menighet. Etter hvert som byen vokste kom flere menigheter til, og som dette kartet viser besto byen av tolv menigheter per 1886 og 15 menigheter per 1911.

Det tegnes også gjerne kart i forbindelse med spesifikke hendelser eller planer. Det kan være et lite utsnitt av et kart i forbindelse med planlagte endringer og byggearbeider, eller det kan være tegnet planer og endringer inn på allerede eksisterende kart.

I første halvdel av 1900-tallet var det planer om å legge en banetrasé mellom Grefsen og Bestum. På dette kartutsnittet fra 1941 ser vi denne alternative linjen for Grefsen-Bestumbanen. Planen ble aldri realisert, men områdene der ringbanen var tenkt å gå – blant annet Voldsløkka – var båndlagt i mange år. Av denne grunn forble Voldsløkka et åpent område, i dag fritt tilgjengelig for rekreasjon, løping og organisert idrett.

Kartet viser menighetsinndelingen i byen anno 1911. Inndelingen av de ulike valgkretsene var identiske med menighetsinndelingen. Kilde: Beretning om Kristiania kommune 1887-1911, 1914

▲ Her kan en se hvor den planlagte banetraseen ville ha krysset Voldsløkka. Bildet viser et utsnitt av oversiktskart over alternativ linje for Grefsen-Bestumbanen, 1941, revidert 1946. Kilde: Oslo byarkiv, Reguleringsjefen

◀ Kart fra brannvesenets arkiv som viser skadebilde etter tenkt bombenedslag med episenter satt til nærheten av Stortorget. Kilde: Oslo byarkiv, Oslo brannvesen, A-10006/T/Tb/L0001/0002

Kart kan også vise antatte eller faktiske endringer i bybildet etter ekstreme hendelser. Kartet under er fra arkivet til Oslo brannvesen og viser trolig et tenkt skadeomfang ved en atom- eller annen form for massiv bombeeksplosjon. Kartgrunnet er et utgitt kart fra 1943, men det er uvisst når bombenedslaget er tegnet inn. I arkivboksen dette kartet er hentet fra finnes det også kart over sanitærstasjoner og aksjonsgrupperinger ved et tilsvarende scenario.

Økonomiske kart

Det er vanskelig å fastslå hvor stor Byarkivets kartbestand faktisk er. Det finnes økonomiske kart og grunnkart i større eller mindre målestokk, samt en rekke regulerings- og eiendoms-kart som bilag til bystyresaker. Det finnes i tillegg en mengde tematiske kart av forskjellig art i forbindelse med ulike kommuneplanarbeider. Det ligger også kart i mange av sakene i ulike etaters og virksomheters sakarkiver.

Økonomisk kartverk er en norsk kartserie som ble vedtatt av Stortinget gjennom *Landsplan for økonomisk kartverk* i 1964. Ifølge planen skulle alt produktivt areal innenfor skoggrensen dekkes i målestokk 1:5000, mens resten skulle tegnes i henholdsvis 1:10.000 og 1:20.000. Økonomiske kart er svært detaljerte, og viser blant annet terreng, topografi, gater, bygninger, eiendomsgrenser og stedsnavn. Gjennom tidene har kartene blitt brukt som grunnlag for både offentlig forvaltning og privat planlegging.

På kartet er det tegnet inn eiendomsgrenser og det er påført grunnnummer. Dette gjør kartet ekstra viktig som dokumentasjon. Grunnummersystemet var i bruk fra 1736 og i 1844 overtok gatenavn- og nummer som matrikkelsystem. Kilde: Oslo byarkiv, Plan- og bygningsetaten

Til tross for at den nasjonale loven om økonomisk kartverk ble vedtatt i 1964, begynte man å lage en kartserie tilsvarende denne i Oslo og Aker allerede på 1940-tallet. Denne var i målestokk 1:5000 og med ulike naturressurser og andre detaljer inntegnet. Byens stads-konduktør, Christian Heinrich Grosch, tegnet det som utgjør vår første kjente økonomiske kartserie, eller grunnkartserie, som dekker hele byen allerede på 1830-tallet. På de gamle kartseriene i Byarkivet kan man derfor lese byens utvikling fra 1800-tallet og fram til i dag på en mer detaljert måte enn på de eldre kartene fra andre deler av landet og verden.

Grosch-kartet ble tegnet på bakgrunn av den første bygningsloven for Christiania som kom i 1827. Alle byens tomter skulle nå måles opp, og det innen utgangen av 1833. I tillegg skulle det utarbeides et kart over byen innen tre år etter dette igjen, og de skulle gjøres på bakgrunn av nevnte oppmåling. Videre bestemte loven at byens stads-konduktør skulle ha ansvar for oppmåling og kartutarbeidelse. Det var i dette henseendet at Grosch ble ansatt.

Grosch' kartserie fra 1833 ble blant annet brukt i forbindelse med byplanlegging og -arbeider. Det ser vi fordi det finnes to eksemplarer av noen av kartplatene. På den ene er planlagte anlegg – eksempelvis Slottet – tegnet inn på den ene kartplaten, men ikke på den andre. Her ser vi en versjon av hver kartplate, som for anledningen er satt sammen til ett stort bilde.

◀ **Hirsch' originalkart som står innrammet i Byarkivets magasin.**
Kartet ble konserverv i 2006. Kilde: Oslo byarkiv, Oppmålingsvesenet, A-20135/T/Tb/0003/0001. Foto: Trond A. Isaksen

Kopi af 2 Karter over Chra By og dens Marker.
Reproduksjonen av de to kartene er hentet fra fra 50-årsberetning om Christiania kommune for årene 1837–1886, utgitt 1892.

De eldste kartene i Byarkivet

Ett av de eldste kartene vi vet ble tegnet på oppdrag fra det kommunale, er stadskonduktør Petroclus von Hirsch' kart over Christiania fra 1794. Kartet er utarbeidet på bakgrunn av en oppmålingsforretning for alle byens eiendommer og forstedene. Hirsch ledet selv oppmålingen, og både de protokollførte tomteoppmålingene og det originale kartet finnes i Byarkivet.

Året etter ble bymarka oppmålt av elevene ved Den Mathematiske skole, også dette under ledelse av Hirsch som var lærer ved skolen. Det originale kartet over byens marker regnes som tapt, men det finnes reproduksjoner av både dette kartet og bykartet fra 1794 i Byarkivet.

Det finnes også eksempler på at de to kartene har blitt satt sammen til ett. I 50-årsberetning for Christiania kommune for årene 1837–86 finnes en kopi av en sammensetting av de to kartene. I denne versjonen er bykartet

svært forenklet, men kartet som helhet gir en god forståelse av byens og forstedenes utstrekning og av bymarkas største løkker. Ikke minst utstrekningen av disse sett i forhold til hverandre.

Kartplate 27 fra Næsers detaljkart over byen fra 1860. I motsetning til en del andre kopier er disse delvis kolorerte. Bygninger er farget rosa og vannlinjer er blå. Kilde: Oslo byarkiv, Plan- og bygningsetaten

I 1859 målte Rittmester J. W. G. Næser opp det som da var byen, samt de delene som ble innlemmet samme år. Han ble ferdig i 1869 og resultatet var et detaljkart på 50 kartplater i målestokk 1:1000 og et oversiktskart i målestokk 1:5000. Oversiktskartet ble trykket og utgitt, mens de originale målebordsplatene finnes i Byarkivet.

I dag finnes det en serie med grunnkart over hele byen i målestokk

1:1000 i Byarkivet. Kartserien består av nesten 9000 kart bestående av 5-600 kartplater hver, som dekker Oslos nåværende territorium i perioden 1920-1995. Kartets koordinatssystem har Observatoriet på Solli som nullpunkt. Observatoriet fungerte som Norges nullmeridian for den geografiske oppmålingen fra 1847 og var det i 150 år, helt til satellittmålinger overtok den jobben.

Bruk av kart

Historiske kart har altså blitt brukt til og kan fremdeles brukes til så mangt. Selv om funksjonen har endret seg, er de fremdeles svært nyttige for mange i dag.

I nabokrangler eller uenigheter med utbygger på tilstøtende tomt, kan gamle kart hjelpe med å vise hvor eiendomsgrense faktisk gikk og kanskje fremdeles går. For slektsforskere kan kart som viser by- og menighetsgrenser eller skolekretser gjøre det enklere å vite om man skal lete etter oldefar i Kristianias eller Akers arkiver, eller hvilke kirkebøker man skal bla i for å finne dåpsbarn, bryllup og begravelser.

Branndistriktsoversikter og kart som viser hvor bygnings- eller brannloven gjaldt er kanskje ikke mest brukt av slektsforskere, men kan likevel fortelle

◀ Kartplate som viser Skøyenåsen i 1973. Kartet er fra en serie med oversiktskart over hele byen, og de som er skannet finnes på Byarkivets nettsider under navnet «Grunnkart over hele byen». Serien ble utarbeidet av Oslo oppmålingsvesen og Aker oppmålingsvesen mellom 1942 og 1982. Kilde: Oslo byarkiv, Plan- og bygningsetaten, A-10002/T/Ta/Tab/Skøyenåsen.

mye om hvordan byen så ut og hvordan forvaltningen jobbet på det gitte tidspunktet.

Kart sier noe om hva man så på som viktigst i en by eller i en gitt sammenheng. Det forteller oss noe om hvordan fortidens mennesker tenkte og hvordan de forsto og eventuelt ønsket å endre og forbedre (og noen ganger i våre øyne forverre) bybildet. Og som nevnt gir de en unik innsikt i hvordan byen har forandret seg i årenes løp. Hvis vi setter to eller flere kart, som representerer samme område, men som er fra ulike tider, ved siden av hverandre, vil vi kunne se byens og gatenes utvikling. Når ble den bekken lukket? Når skiftet den gata navn? Når ble den eiendommen delt i to og hvordan så det ut før den eiendommen ble regulert til boligområde?

Gamle kart kan med andre ord besvare mange spørsmål. Men selv om kartene er nyttige kilder i flere sammenhenger, er det viktig å være oppmerksom på at de ikke alltid viser en historisk korrekt situasjon. De kan vise konkurranseutkast, tenkte endringer og urealiserte planer for større eller mindre områder. Og det er ikke alltid selvsagt eller enkelt å finne ut om et kart er et forslag eller om det viser hvordan området faktisk så ut. Avhengig av hva slags informasjon man er ute etter, burde man kjenne til årsaken bak at kartet ble laget. Da vil man forstå hvorfor kartet inneholder de opplysningene det har, samt kunne se bort fra det man vet at ikke gjenspeiler virkeligheten. ●

SE DIGITALISERTE
KART FRA BYARKIVET!

Litteratur og trykte kilder

Berg, Thomas Reinertsen (2017): *Verdensteater. Kartenes historie*. Forlaget Press.

Christensen, Henrik M (2021): *Grensegang i fortidens Oslo. Et historisk atlas over byen*. Mot Forlag

Eike, Øystein (2017): *Aker eller Oslo? I: Byarkivets blogg*

Eike, Øystein (2017): *Ett kart og to historier. I: Byarkivets blogg*

Grønvold, Line Monica (2004): «Kart som historisk kilde.» I: *Tobias 3/2004*, Oslo byarkiv

Grønvold, Line Monica (2004): «Oslos økonomiske kartverk.» I: *Tobias 3/2004*, Oslo byarkiv

Institutt for kriminologi og retts sosiologi/ *Hva er kriminologi?*

Kristiania kommune (1892): *Femtiars-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837–1886*. Christiania kommune.

Kristiania kommune (1914): *Beretning om Kristiania kommune 1887–1911*

Tvedt, Knut Are, red. (nettversjon): *Oslo byleksikon*.

Pettersen, Bjørn Ragnvald; Meridiansirkelen i Observatoriet: Nullmeridian og stjernehimmels koordinatmåler I: Museum for universitets- og vitenskapshistorie ved Universitetet i Oslo

Roede, Lars (2021): *Myten om murbyen. Christiania 1624–1814*. Pax forlag.

Wikipedia/Kart

Kartverket/Karttypar

Lokalhistoriewiki/Kvadraturen (Oslo)

Lokalhistoriewiki/1878-byggebeltsteinene i Aker herred

Oslo kommune, *Næsers kart over Christiania fra 1860 – Generalkart i målestokk 1:5000 I: Byarkivets kartsider*

Kongen på pdestallen

I en periode preget av kampen for demokrati og sosiale rettigheter, vedtok kommunestyret i Kristiania å sette opp en bronsestatue av danske kong Christian IV for skattebetalernes regning. Monumentsaken var kontroversiell. Mellom linjene lå verdistrid og storpolitikk.

 Tekst: Maria Storhaug-Meyer, kulturhistoriker ved Oslo byarkiv

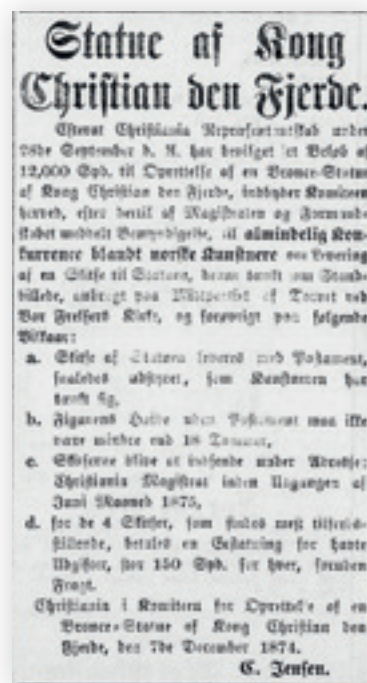
1874 VAR JUBILEUMSÅR FOR KRISTIANIA.

Det var da 250 år siden den store bybrannen, som førte til at byen ble flyttet fra Bjørvika til slettene rundt Akershus festning og gitt nytt navn. 16. september holdt formannskapet i Kristiania møte for å diskutere kommunens bidrag til feiringen. Fra avisene hadde de allerede fått mange forslag. I Morgenbladet 9. september hadde «En indfødt Christianiamand» foreslått at dagen burde feires med taler og sang, gratis teater- og konsertforestillinger, festmiddag og fyrverkeri. Flere ønsket å starte innsamlingen av penger til en lenge påtenkt statue av Kristianias grunnlegger.

I referatet fra Formannskapets forhandlingsprotokoll ligger argumentasjonen tett opptil innleggene i Morgenbladet. De siste femti årene hadde byen gått fra å være en småby med 15 000 innbyggere, til en by av europeisk betydning – en velsignelse

som det sømmet seg å vise takknemlighet for. Når byens grunnlegger dessuten hadde vist Norge «større Hengivenhed og Omhu end nogen anden dansk-norsk Konge», så var det ingen mer verdig måte å markere dagen på enn å reise et minne om ham. I tillit til at forslaget ville møte bred oppslutning i kommunen, anbefalte de en bevilgning på 12 000 spesidaler til en bronsestatue av Christian IV.

Fra den øvrige befolkningen var ikke reaksjonene utelukkende positive. 1870-tallets Norge var preget av en maktkamp mellom Stortinget og regjeringen. Stortingsflertallet ville pålegge statsrådene å møte i Stortinget for å redegjøre for handlingene sine. Dette nektet regjeringen og kong Oscar II, som ville holde fast på sin uavhengighet. Mens Norge på nasjonalt nivå hadde en innflytelsesrik liberal fløy på grunn av et stort antall selveiende bønder, var Kristiania styrt

▲ Utlysning av konkurransen for Christian 4.-statuen.

Kilde: Morgenbladet 10. desember 1874.

av en svært liten, konservativ elite. I denne situasjonen ble statuen av en maktglad 1600-tallskonge tung symbolpolitikk. Den offentlige diskusjonen de følgende ukene og årene, fram til avdukingen av statuen på Stortorget 28. september 1880, viste avstanden mellom hovedstadens elite og folket de var satt til å styre.

Skjønnmaling eller transsynt etterpåkløkskap

Diskusjonen rundt statuen kan grovt sett deles i to deler; om Christian IV fortjente et minnesmerke, og hvorvidt kommunestyret hadde juridisk og moralsk rett til å finansiere det med skatteytternes penger. Det førstnevnte spørsmålet var avhengig av historie-

◀ **Skisse av Carl Ludvig Jacobsens statue.** Ordfører Løvenskiold uttalte i representantmøtet at den påtenkte statuen skulle bli «et ædelt og varigt Kunstens Værk, som kan paa en Gang bevare Mindet om dens hedenfarne Stifters Fortjenester og forskjønne Byen». Foto: Rune Aakvik, Oslo Museum. OB.03076

Bilde over:

Ingen av utkastene til statue levert sommeren 1875 innfridde forventningene til komiteen, og påfølgende vinter ble det omkamp mellom Brynjulf Bergslien og Carl Ludvig Jacobsen. Her foto av Jacobsens andreutkast, som ble valgt til vinner av konkurransen. Foto: Oslo Museum Z03963

syn, og forståelsen av hvilken betydning fortiden hadde i samtiden.

I Dagbladet ga en innsender uttrykk for sitt historiesyn allerede 11. september. Under overskriften «Oslo – Kristiania» argumenterte vedkommende mot at Christian IV kunne regnes som byens grunnlegger. Levedyktige byer ble nemlig ikke grunnlagt – de skapte seg selv. Skulle man likevel gi en enkeltperson æren for å ha grunnlagt byen, måtte det bli Harald Hardråde, som fikk bygget kongsgården og Maria-kirken, og flyttet St. Halvards lik til Oslo. Innsenderen støttet opp argumentene sine

med henvisning til historikeren Peter Andreas Munch, som hadde funnet belegg for at Oslo i tidlig middelalder var navnet på et større herred. Om byen så var plassert på den ene eller den andre siden av Bjørvika, lå den uansett i Oslo.

Fra 21. til 26. september fulgte fire artikler under samme overskrift, med en framstilling av byens historie fra middelalderen til slutten av dansketida. Et viktig poeng var hvordan Norge som selvstendig stat hadde hatt makt til å beskytte egne borgeres økonomiske interesser. I union med nabolandene satt osloborgerne til slutt

Fra avdukingen

28. september 1880.

Sokkelen til statuen ble utstyrt med en bronseplate med inskripsjonen «Christian IV – Byens grundlægger – 1624 – 1874». Etter at byen byttet navn i 1924 passet dette dårlig, og i 1935 ble plata erstattet med en hvor det kun sto «Christian IV». I 1954 ble det så festet en til plate under, med inskripsjonen «Christianias grundlægger» – et slags kompromiss. Foto: Olaf Martin Peder Væring, Oslo Museum OB. F01134

igjen med ansvaret for skattebetaling, mens utenlandske handelsmenn kontrollerte det meste av markedet. Regjeringstiden til Christian IV måtte regnes som bunnpunktet i byens historie. I motsetning til sine forgjengere, lot ikke han seg begrense av riksråds-mennenes anbefalinger, og med «sin rundhaandede Andvendelse af Paabud om at «devastere» og «ruinere» besat [han] kraftige Midler til at faa sin Villie sat gjennom». Etter brannen i 1624 ble borgerstanden som kjent pålagt å flytte, men i Bjørvika fortsatte handelen å florere, der prester, fogd og skrivere ble til mellommenn som presset opp prisene.

Morgenbladet svart med en artikkel av Andreas Munch 27. september. At «Maalstræverne» insisterte på å bruke navnet Oslo framfor Kristiania tok han ikke seriøst. Mer alvorlig var det «naar en Bladredaktion har forsøgt tendensiøst at forvrænge Christian den fjerdes Historie, et Forsøg, der er ligesaa borneret i sin Grund, som mildest talt usømmelig i sin Form». Christian IV hadde på ingen måte bare positive sider, og fra 1800-tallets synsvinkel var utenrikspolitikken hans slett ikke bra. Dette var riktignok ikke bare hans egen feil. For det første var Danmark-Norge et valgrrike, og selv om tronfølgen var relativt stabil, var det forståelig at dette svekket kongens tilhørighet til Danmark. Dessuten ble han stadig motarbeidet av adelen, som på den tiden var sunket lavere enn noen gang: Deres «Tapperhed,

Offervillie og Fædrelandssind [var blitt sjeldnere, og] Hovmodet og Standsegoismen voxede alt efter som Indsigten og Dygtigheden tog af.» Bondestanden i Norge var heller ikke til hjelp. De var blitt avvendt med våpenbruk og lite villige til å stille opp i krig: «I Kalmar-krigen gik det over alle Grænser: hele Skarer rømte fra Leiren hjem til sine Bygder.» Men Christian IV visste råd, og opprettet snart en fast hær i Norge. Videre forbedret han presteutdanningen, opprettet bergverksdrift og fikk fart på trelasthandelen.

Mens uenigheten om dansketiden først og fremst sto mellom de konservative på den ene siden og den voksende venstresiden på den andre, møtte kommunestyrets forslag om offentlig finansiering motstand fra flere hold. Tradisjonelt hadde statuer og monumenter blitt finansiert gjennom frivillige bidrag og flere som gjerne ville ha en statue av 1600-talls-kongen, mente at det var den beste løsningen også nå. Kommunen hadde allerede nok av utgifter, og strevde med etterslep på flere områder.

Utgifter stemmende med kommunens tarv

Forslaget om bevillingen ble diskutert i representantmøtet 28. september, til et usedvanlig godt oppmøte. Kun to representanter var fraværene, og lokallet var fylt til randen av tilhørere. Møtereferatet viser at ordfører Otto Løvenskiold innledet med en detaljert oppsummering av Kristianias utvikling

de siste femti årene. Med henvisning til Munchs artikkel dagen i forveien beskrev han Christian IV som en hardtarbeidende, forutsigbar og strengt rettfærdig konge – «agtværdige Egenskaber, der ville hædre enhver Regent».

Fredrik Brandt og Carl Johan Michelet hadde mange av de samme motforestillingene som hadde kommet til uttrykk i Dagbladet. De så ingen grunn til å sette opp et monument til ære for «Norges Fornedrelsestid». Ordføreren hadde selv sagt at Kristianias oppblomstring skjedde etter 1814. Da ga det mer mening å få laget en statue av Oscar I.

De fleste motstanderne i representantskapet hadde riktignok ikke noe mot Christian IV, men mente det var galt å finansiere statuen gjennom en tvungen skatt. Én av dem var Peter Wessel Kildal. Han mente at å tvinge økonomisk vanskeligstilte til å betale for en luksusgjenstand som det var så mye motstand mot, var urettmessig bruk av makt. Utsagnet provoserte ordføreren og flere til, som mente tankegangen var forkastelig og smålig. Å kalle en statue en luksusgjenstand var å fornekte kunstens betydning, og den oppdragende effekten den hadde på folket. Christian Homann Schweigaard mente det var nettopp av hensyn til de fattige at forslaget måtte innvilges. De i salen kunne nok alle nyte godt av goder i hjemmene sine, men slik var det ikke for alle, og ved å sette opp et monument for bykassens

«Kristian den IV: hvad behager! Jeg er ferdig. Schweigaard: ikke jeg! Men jeg klede mig nu paa.» Monumentskomiteen ønsket seg statuen ferdig støpt innen våren 1878, men den ble ikke levert fra figurstøperen i København før sensommeren 1879, og først da inngikk komiteen kontrakt med Akershus Arbeidsanstalt om bestilling av sokkelen. Kanskje er det disse forsinkelsene karikaturen til Wilhelm von Hanno viser til. Foto: Oslo Museum OB.03765

regning ville alle med stolthet kunne si at de hadde bidratt til kunstverket. Thomas Amlie var enig i at en statue ikke var noen luksugjenstand, men mente likevel det var dårlig pengebruk fra kommunens side. Monumentet skulle tross alt være «et Tegn på Nationens Kulturtilstand», men man hadde ikke engang et egnet verksted hvor den kunne lages. Ville det ikke være bedre å dele ut stipend til folk som ønsket å skape noe? Da ville man kanskje ha et passende verksted om tretti år.

Motstanderne var riktignok i mindretall, og formannskapetets forslag ble vedtatt mot ni stemmer. Fler-tallet ønsket seg Christian IV i bronse. Hvordan skal man så forstå dette, seksti år etter Norge hadde gått ut av unionen med Danmark? Den politiske eliten i Kristiania var på ingen måte motstandere av unionen med Sverige. En viktig ledetråd er nok faktumet som ble påpekt av Michael Birkeland: Kristiania var blitt en hovedstad, og i andre land var hovedsteder prydet av minnesmerker. Kristiania, derimot, hadde få. Fra 1786 hadde man monumentet over Peter B. Prydz, fra 1833 støtten til minne om Christian Krogh, og fra 1845 bysten av grev Herman Wedel Jarlsberg på Bygdøy. Brynjulf Bergsliens rytterstatue av Karl Johan var snart ferdig, men ble ikke avduket før året etter. Skulle man etablere Norge som en legitim europeisk stat, trengte man de samme symbolene som andre europeiske stater brukte for å demonstrere sin makt og sette sin

økonomi på utstilling. Når Brandt og Michelet foretrakk en statue av Oscar I var nok ikke det fordi de mislikte Danmarks styresett i og for seg, men heller det norske borgerskapets posisjon som annenrangs. Med Grunnloven og anerkjennelsen av Kristiania som hovedstad kunne de strekke seg opp mot nabolandenes elite. En statue av en såpass nylig avdød konge kunne nok likevel ikke gi samme historiske tyngde som en av en 1600-tallskonge.

Dagbladet trykket sin reaksjon 1. oktober: «Jeg alene forstaar, hvad der tjener til mine Undersaatters Tarv», skulle Christian IV ha sagt. Kommune-styret mente den hadde rett til å bevilge penger til stort sett hva som helst som den anså for å være i kommunens tarv. Dette hadde også Brandt sagt seg enig i, selv om han mente det var brutalt mot skatteyderne. Dagbladets konklusjon var derfor at kommunen utviste en despotisme som ikke nevneverdig skilte seg fra den til «hin berømmelige Oldenburger».

Aktverdige egenskaper i passe omfang

Utpå høsten ble det opprettet en monumentskomité, som under ledelse av borgermester Christian Jensen utlyste oppdraget som en konkurranse blant norske kunstnere. 1. til 14. august 1875 sto fem figurer utstilt på Ruseløkka skole. Bidragene var levert av Olaf Glosimodt, Brynjulf Bergslien, Stephan Sinding og to av Carl Ludvig Jacobsen.

Fra avdukingen 28. september 1880. Foto: L. Szacinski, Oslo Museum OB.F10428

▲ Fremst i bildet sees Kong Oscar II sittende i midten, tvers overfor statuen, med spesielt inviterte menn på hver side bak seg. Ektefeller og andre kvinnelige slektninger til mennene i front, sitter på hver side. Bak talerstolen midt på venstre side står koret, mens Det borgerlige infanterikorps innhegner resten av firkanten. Mellom koret og statuen står monumentskomiteen og Carl Ludvig Jacobsen. Foto: Severin Worm-Petersen, Oslo Museum OB.F01133

Utstillingen ble omtalt i flere av hovedstadens aviser de påfølgende ukene. Anmeldelsene i Aftenposten og Morgenbladet 2. og 4. august kom til ganske lignende konklusjoner. Alle figurene ble her godt mottatt rent kunstnerisk, men skissene til Sinding og Glosimodt ble likevel avskrevet fordi de framsto som rene portrettfigurer, og ikke på noen måte framstilte kongen som grunnlegger av Kristiania. Det samme gjaldt den ene av skissene til Jacobsen. Dermed sto valget mellom Jacobsen og Bergslien, men heller ikke disse var optimale.

Jacobsens figur holdt den ene hånden opp, i det Morgenbladet beskrev som en «overtalende, oratorisk bevægelse». Sannsynligvis hadde kunstneren tenkt seg kongen i grunnleggingsøyeblikket, men både Morgenbladet og Aftenposten mente at gesten var for utydelig og uttrykket for tamt. Den mandige og handlekraftige kongen som Munch og Løvenskiold hadde beskrevet året før, hadde mistet noen av sine «agtværdige Egenskaber». Bergsliens figur viste derimot helt tydelig til grunnleggelsen, med stokkene pekende mot bakken og stedet

byen skulle bygges. Kroppsholdningen og gesten samlet gjorde likevel anmelderne ukomfortable. De egenskapene som var aktverdige i passe omfang, hadde her vokst ut av proporsjoner. Kongen framsto mer som despoten beskrevet i «Oslo – Kristiania»-artiklene, og kunne kanskje også minne om Oscar II. For en allerede omstridt statue, i et politisk anspent klima, var det uheldig.

Det samme dilemmaet ble framhevet i Dagbladet, som omtalte utkastene første gang 14. august. Etter deres mening hadde kunstnerne hatt

Brynjulv Bergsliens utkast til Christian 4.-statuen så etter manges oppfatning for herskevillig ut, og kunstneren ble bedt om å moderere uttrykket i omkonkurransen. Gipsavstøpningen ble gitt i gave fra Foreningen til Nationalgalleriets Forøgelse i 1891, men ble ødelagt ved støping i bronse 1897. Foto: Nasjonalmuseet

to valg: Framstille kongen som han som hadde tvunget gjennom sin vilje, uten tanke for Oslos innbyggere, eller dikte opp en mer spiselig skikkelse. Bergsliens skisse framstilte kongen som han hadde vært, og at «denne karakter ikke er ædel og at denne Sandhed ikke er skjøn, er ikke Kunstnerens skyld».

Anmeldelsene viser med tydelighet at et monument ikke er en nøytral framstilling av en historisk figur eller hendelse; det er heller ikke meningen. Meningen er helt konkret å framstille utplukkede elementer av historien på en måte som gjenspeiler verdiene og idealene til den som foretar utvalget. Verdiene blir så til en sannhet som hugges i stein – eller støpes i bronse. I situasjoner der flere parter får mulighet til å gi uttrykk for sin mening kan dette bli utfordrende. For Aftenposten og Morgenbladet gjaldt det å få fram det opphøyde og edle ved monarken, som eliten beundret, men også å nedtone det autoritære som provoserte motstanderne, uten at resultatet ble historisk feil.

Monumentskomiteen må ha vurdert skissene omtrent som de to første anmeldelsene. Jacobsen og Bergslien ble bedt om å levere nye utkast i større målestokk innen utgangen av januar 1876, mot et honorar på 400 spesidaler hver. Begge kunstnerne rettet seg etter kritikken de hadde fått. Jacobsens nye utkast framstilte en tydeligere og mer selvsikker konge, og talergesten var erstattet av en hånd

som viste tilskuerne hvor byen skulle ligge – lignende Bergsliens førteutkast, men uten stokken. I Bergsliens nye utkast var det lite autoritært igjen, og kanskje var han gått over i motsatt felle. Den selvsikre kroppsholdningen var blitt mer beskjedent, og mens kongen holder byplanen i én hånd, peker den andre nedover i en uklar gest. Med kunsthistoriker Arne Brennans ord: «Kongen med den maktfulle befaling er avløst av en fetladen herre, som hverken er sikker på seg selv eller det forslag han kommer med.» Komiteen var splittet i vurderingen av figurene, men vedtok å gå for flertallets ønske om kontraktsinngåelse med Jacobsen.

Minst mulig «Afsløringshøitidelighed»

I 1880 var det klart for planlegging av avdukingen. Striden mellom de politiske fløyene i Norge var nå hardere enn noen gang. For tredje gang hadde Stortinget vedtatt grunnlovsendringen som påla regjeringen å møte i Stortinget, og for tredje gang la Oscar II ned veto. Fordi flertallet på Stortinget mente kongen kun hadde utsettende veto, holdt de fast på vedtaket. Kongen svarte med å nekte å kunngjøre grunnlovsendringen. I denne situasjonen minnet Oscar II mer og mer om Christian IV, og både komiteen, borgermesteren og ordføreren ønsket seg minst mulig oppstyr rundt avdukingen. De ble derfor lite fornøyd da kongen framskyndet et allerede planlagt norgesbesøk for å få med seg begivenheten.

Statsminister Fredrik Stang skrev til den svenske statsministeren, Richard Kierulf, i et forsøk på å avverge kongens tilstedeværelse. Han forklarte, sitert i Brenna, at «Monumentsagen er det ganske Modsatte af populair» og at de norske myndighetene ville unngå så mye «afsløringshøitidelighed» som det lot seg gjøre. Men kongen hadde bestemt seg, og det var ikke annet å gjøre enn å sende en formell innbydelse.

Avdukingen den 28. september 1880 ble dermed så høytidelig som den kunne få blitt. Det ble bestilt dikt og festmarsj, Borgerkorpset paraderte og på torget var det satt opp plattformer med sitteplass til rundt 500 spesielt inviterte. Utenfor innhegningen var torget fylt av folkemasser som tok det hele mer avslappet. Lattermilde tilskuere kom med ironiske hurrarop, og det «haglede [...] med Vittigheder og Spydigheder over Oldenburgeren og Kommunebestyrelsen og deres Beundrere», kunne Verdens Gang rapportere. Trygt borte fra folkemengdens tilrop ble begivenheten avsluttet med en ti-retters festmiddag med taler og taffelmusikk for noe over 200 menn. Damene fikk overvære det hele fra galleriet. Jacobsen ble slått til ridder av St. Olavs orden, Andreas Munch fikk kommandørkorset for litterær fortjeneste, og de øvrige festdeltakerne kunne kjøpe seg en medalje selv. ●

Kilder

Oslo byarkiv, *Formannskapet*, E L0006

Litteratur og trykte kilder

Aftenposten, 19.09.1874, 22.09.1874, 02.08.1875

Auen, Jan Erik og Inga Berntsen Rudi: «Hamskiftet og politisk aktive bønder» på Norsk digital læringsarena, sist oppdatert 01.10.2021.

Brenna, Arne (1980): Christian 4., Selskabet for Oslo Byes Vel

Dagbladet, 11.09.1874, 18.09.1874, 21.09.1874, 23.09.1874, 24.09.1874, 26.09.1874, 01.10.1874, 14.08.1874

Morgenbladet, 21.07.1874 A, 09.09.1874 A, 22.09.1874 A, 27.09.1874 A, 10.12.1874 A, 31.07.1875, 04.08.1875 A, 29.09.1880 A

Munch, Peter Andreas (1855): *Det norske Folks Historie, Anden Deel*, Chr. Tønsbergs Forlag

Oslo kommune, Aktstykker, Bystyresak 44/1874

Oslo kommune, Aktstykker, Møtereferat 28.09.1874

Verdens Gang, 23.09.1874, 26.09.1874, 30.09.1880

Den store byfesten som ikke ble noe av

FEIRINGEN AV 300-ÅRSJUBILEET FOR CHRISTIANIA I 1924

På begynnelsen av 1920-tallet ble det planlagt en storstilt feiring av Kristianias 300-årsjubileum i 1924. Denne artikkelen ser nærmere på planene for denne feiringen, og hvordan vi kan forstå slike historiske jubileer i en bredere kulturell og samfunnsmessig kontekst.

Tekst: Lars Emil Hansen, kulturhistoriker og avdelingsleder for by- og teaterhistorie ved Oslo Museum

Byjubileer og andre historiske feiringer får ofte stor oppmerksomhet både hos politikere, i media og blant «folk flest». Men er det historien i seg selv som fanger interessen, eller mulighetene for fest og feiring? Eller helt andre ting? Historikeren Ola Svein Stugu skriver at et historisk jubileum ikke nødvendigvis handler om fortiden i seg selv, men om å bruke elementer fra fortiden for å påvirke samtid og framtid. Sosiologen Olaf Aagedal er inne på noe av det samme og argumenterer for at historiske jubileer kan betraktes som

samfunnsspeil og som politiske handlinger: De historiene og begivenhetene vi velger å løfte fram, og måtene vi gjør det på, sier noe om vår egen samtid og hvilke verdier vi ønsker å formidle og identifisere oss med.

Jubileumsfeiringer kan slik forstås som «minnepolitikk», skriver Aagedal, der ulike aktører bruker historien bevisst og/eller ubevisst for å nå ulike mål i samtiden. Grunnlovsjubileene i 1914 og i 2014 illustrer dette: I 1914 var myndighetene opptatt av å vise fram den nokså nye staten og hvilket nivå den hadde nådd økonomisk,

teknisk og kulturelt. I 2014 vektla den offisielle feiringen derimot verdier som demokrati, mangfold og inkludering, verdier som har stått høyt på samfunnets dagsorden på 1990- og 2000-tallet.

Med bakgrunn i at både kommunen og en rekke kulturarvsaktører i år igjen retter søkelyset mot bybrannen og Christian 4.s bygrunnleggelse i 1624, er det interessant å se på hvordan byen for hundre år siden ønsket å markere disse historiske begivenhetene: Hvilke planer hadde kommunen for feiringen, hvordan ble de gjennomført, og hvem var aktørene? Og finnes

Jubileumsutstillingen i Frognerparken i 1914 skulle vise hvor langt den unge staten hadde kommet teknologisk, økonomisk og kulturelt.

Hele parken ble fylt med utstillingspaviljonger og serveringstilbud. Utstillingen hadde over 1.5 millioner besøkende og er en av tidenes best besøkte arrangementer. Utstillingens suksess kan ha inspirert kommunens ledelse til å ønske en ny stor feiring i byen i 1924. Maleri av Otto Emil Johansen. Foto: Rune Aakvik, Oslo Museum JWC.029

det noen likheter eller forskjeller mellom markeringen av Kristiania-jubileet i 1924 og årets jubileumsplaner?

Jubileumskomiteen

Kristiania kommune ønsket sannsynligvis en storslått feiring av Kristianias 300-årige historie i 1924, for allerede i 1921 nedsatte formannskapet, etter initiativ fra ordføreren, en komité som skulle komme med forslag til hva kommunen burde gjøre for å «høitidelig holde byens 300-aarsjubelæum».

Den spektakulære utstillingen i Frognerparken i 1914 i forbindelse med Grunnlovsjubileet hadde vært

svært vellykket og kan ha inspirert kommunen til å ønske å lage en ny byfest, bare noen år senere. Over 1,5 million besøkende hadde vært innom utstillingen, som trakk folk til byen og skapte begeistring og positiv oppmerksomhet om hovedstaden.

Jubileumskomiteens medlemmer ble dels oppnevnt blant landets historiske og kulturminnefaglige elite og dels fra bystyret og det politiske miljøet. Den besto av seks menn og én kvinne: advokat Henrik Bergh (komiteens leder, Høyre), bestyrer av arbeidskontoret Sverre Iversen (Arbeiderpartiet), forfatter Ragna

Hørbye (Frisinnede venstre), gullsmed Anton Frisch, professor i historie Edvard Bull (Arbeiderpartiet), byarkitekt Harald Aars og kunsthistoriker og riksantikvar, Harry Fett. Kunsthistoriker og konservator ved Kunstindustrimuseet, Thor B. Kielland, var komiteens sekretær.

Med både en historieprofessor, byarkitekten og selveste riksantikvaren blant medlemmene, og en kunsthistoriker og konservator som sekretær, hadde komiteen en tung historie- og kulturminnefaglig kompetanse. Dette tyder på at kommunen ønsket en tydelig faglig for-

Riksantikvar Harry Fett (1875–1962) var et sentral medlem av jubileumskomiteen, og den som utviklet visjonsnotatet komiteens arbeid hvilte på. Fett var utdannet kunsthistoriker, hadde arbeidet på Folkemuseet og vært leder i Fortidsminneforeningen før han i 1913 ble riksantikvar. Parallelt ledet han familiebedriften Høyenhall Fabrikker på Bryn og skrev en rekke artikler og bøker. I Store norske leksikon beskrives Fett som et «renessansemenneske» og et «ytterst sosialt vesen, med stor sans for selskapelighet». Denne kombinasjonen av historisk interesse og festglede speiles i planene for byjubileet i 1924. Foto: Oslo Museum OB.F05862b

ankring av jubileet. Byarkitektetens kontor bisto med kart over områder der den planlagte aktiviteten skulle foregå og skisser til utsmykning av bygninger og hele byrom. Verken Bymuseet, kommunearkivet eller Christiania Byes Vel var med i komiteen. Dette fremstår i ettertid som litt underlig, med tanke på disse institusjonenes sentrale rolle i å dokumentere og formidle byens historie og utvikling.

Byjubileets samlede og samfunnsbyggende potensial

Etter to års arbeid presenterte komiteen i april 1923 sine foreløpige ideer for formannskapet og finansutvalget. De argumenterte da for at byen burde arrangere en historiserende «fest-procession» og en omfattende «byfest» som skulle engasjere alle deler av befolkningen. Målet med denne første presentasjonen var å avstemme aktivitet og ambisjonsnivå med oppdragsgiverne, som grunnlag for videre arbeid i komiteen.

Idéskissen var tuftet på et notat fra riksantikvar Harry Fett fra samme år. Fett understreket her viktigheten av å lage en samlede jubileumsfeiring. Ifølge Fett kunne en stor byfest bidra til «mer glede i byen» og økt fellesskap på tvers av klasser og kulturelle forskjeller. Folkefester i form av opptog, prosesjoner og ulike sosiale møteplasser var kulturelle fenomener med en lang historie, skriver han, som burde «restaureres» og tas opp igjen i fornyet

drakt. Forbildene mente Fett å finne i religiøse prosesjoner i katolske land, og ikke minst i den antikke romerske kulturen:

«De gamle romere som forstod sig paa at bygge samfund og herske over mennesker, har formet sætningen: «panem et circenses» – brød og fornøielse – som en av regjeringskunstens hovedoppgaver. Et samfund hadde etter deres mening pligt at skaffe sine borgere mat og adspredelse». [...]. Gleden er en stimulans, en nødvendig faktor i samlivet mennesker i mellom, og den maa samfundet ogsaa socialt søke aa utnytte.»

Fett og resten av komiteen var opptatt av feiringens og festlighetenes samlede og samfunnsbyggende kraft. Dette kan forstås på bakgrunn av samtiden komiteemedlemmene levde i. Mange opplevde 1920-årene som en turbulent tid med store sosiale forskjeller og politiske spenninger knyttet til arbeidsledighet, bolignød og vanskelige økonomiske kår. Byhistorikeren S.C. Hammer skrev i 1928, at tiden var preget av en «gjæring inden de brede lag» og en «kampstemning over byen.»

Fett argumenterte videre for at jubileet ikke måtte begrenses til et 300-årsjubileum for Kristiania. Både byens historie, samtid og framtid skulle inkluderes: «den gamle by, moderanlægget, dernæst Christian IVs by, hvor Akershus binder Oslo og

Christiania-markedet var en av inspirasjonskildene til den folkefesten jubileumskomiteen ønsket å lage.

Markedet gikk tilbake til middelalderen. Fra 1700-tallet ble det arrangert på Stortorvet, senere ble også Youngstorget tatt i bruk, før tradisjonen ble avvirket i 1899. Christianiamarkedet foregikk vinterstid, i februar, og var en møteplass for byfolk, og mellom byfolk og bønder. Det var et sted for handel, men også servering og festligheter av mange slag.

Ludvig Bratz: Marked på Stortorvet, 1843. Foto: Rune Aakvik, Oslo Museum OB.01017

Kristiania sammen, tilslut vor egen og vores barns by. Alt dette må mindes». Denne forståelsen av jubileet og byens historie dannet grunnlaget for den feiringen Fett ønsket seg, der en storlagen prosesjon gjennom byen og byhistorien skulle være en av hovedattraksjonene.

For å speile hele byens historie, skulle prosesjonen begynne i det

gamle Oslo (Gamlebyen). Her skulle den forankres i middelalderhistorien og kirkehistorien. Fra Gamlebyen skulle prosesjonen fortsette via Grønland, Youngstorget og Stortorvet til middelalderborgen Akershus, som et bindeledd mellom det gamle Oslo og det nye Kristiania. Siste stopp skulle være Pipervika, der grunnsteinen for

det nye rådhuset skulle legges ned som et symbol på framtiden.

Samtidig var Fett opptatt av at festlighetene ikke måtte bli for alvorlige og høytidelige: «... hvis man ikke kan faa en munter og glædelig avslutning paa den høytidelige formiddagsfest, vil det hele være mislykket». Det var derfor viktig å balansere prosesjonens «alvor» med en mer folkelig fest

om kvelden. Her skulle byens offentlige møteplasser, torgene, spille en viktig rolle. Det måtte være mat og drikke, musikk, sang, andre typer underholdning og dans! Ja, til og med gratis øl til alle, foreslo Fett. Og også her var det historiske tradisjoner å se til, mente han, ikke minst det gamle Christiania-markedet, som fram til det ble avviklet i 1899, hadde vært en årlig folkefest og møteplass med handel og markedsloyer.

Både formannskapet og finansutvalget ga sin tilslutning til utkastet som ble presentert, slik at komiteen kunne arbeide videre med disse ideene. Finansutvalget ønsket i tillegg at programmet skulle suppleres med en «kommunal utstilling» om kommunes oppgaver, vekst og utvikling.

Programmet

Omtrent et halvt år senere, 29. september 1923, overleverte komiteen sitt forslag til festprogram. Kostnadsanslaget var én million 1923-kroner, som utgjør ca. 32 millioner kroner i dagens kroneverdi. Det ble lagt opp til en storstilt feiring, der tankene om prosisjon, folkefest og utstilling var videreutviklet.

Feiringen skulle strekke seg over tre dager, og ble lagt til helgen 26. til 28. september 1924. Lørdag 27. september – selve grunnleggelsesdagen – skulle ha det mest spektakulære programmet. Fredagen var avsatt til å ta imot «byens gjester» fra inn- og utland. Blant disse var ordførere og

ulike andre representanter fra byer og fylker, nabolandenes hovedsteder og ambassadene. Ikke minst fremhevet komiteen den moderne tanken at det var viktig å invitere både lokal og internasjonal presse, da noe av det viktige med å arrangere en slik jubileumsfest var «at gjøre byen og landet mere kjendt». Fredagens program skulle avsluttes med en festforestilling i Nationaltheatret.

Lørdagen skulle starte høytidelig med klokking fra byens kirker. På formiddagen skulle den allerede omtalte prosisjonen gå gjennom byen. Denne skulle – slik Fett hadde skissert – starte ved Logens gamle festsal ved Grev Wedels plass, gå i båt over Bjørvika til det gamle Oslo og ende i Pipervika. Underveis skulle representanter fra ulike yrkesgrupper, foreninger og miljøer slutte seg til, slik at prosisjonen ville ha ca. 2500–3000 deltagere når den nådde tomten for det nye rådhuset. Målet var at også kongen og representanter fra de statlige myndighetene skulle delta i siste del av opptoget. Under avslutningen i Pipervika skulle et barnetog slutte seg til forsamlingen som et symbol på byens framtid.

Om kvelden var det planlagt en stor folkefest for «alle borgere». Festen skulle ta alle byens torg og andre offentlige plasser i bruk. På Stortorget skulle det anlegges dansegulv, og på Youngstorget reises et midlertidig amfiteater med sirkusforestillinger og andre underholdningstilbud. På

PROGRAM

Fredag 26. september

Kl. 1. Mottagelse av byens gjester med adresseoverlevering i Logen, hvorefter lunch (i det gamle ridehus).

Om eftermiddagen besøk i forskjellige kommunale bygninger og institutioner

Kl. 8. Festforestilling i Nationaltheatret

Lørdag 27. september

Kl. 8-9. Klokkingning og koralmusikk fra byens kirker

Kl. 10. Borgerprossisjon fra Oslo gjennom det gamle Kristiania om Akershus og byens gamle torv til tomten for det nye raadhus hvor grundstensnedleggelsen foretas.

Kl. ½ 7. Folkefest paa Fæstningspladsen, Stortorvet, Youngstorvet og Lilletorvet med aapning av eb kommunalutstilling m. v

Kl. 12. Fyrverkeri fra Akershus

Søndag 28. september

Kl. 11. Sangertog fra Tullinløkken ned Karl Johan til Youngstorvet, hvor koncert

Kl. ½ 1. Mottagelse på Akershus slot

Kl. 2 Besøk paa kommunalutstillingen med foredrag

Kl. 4. Kortege med fremvisning av gamle og nye kjøretøier m. v fra de forskjellige kommunale væsner

Kl. ½ 7 Folkefest

Kl. 7. Festbankett

Kl. 12. Klokkingning og koralmusikk fra kirkenes taarn

Kilde: *Byfest. Programmer og beretning utgit av komiteen for den byhistoriske utstilling paa Akershus 1924.*

Plan over festrutene.
Den røde streken viser
prosesjonen som skulle gå fra
Gamlebyen via Grønland, sentrum
og Akershus festning til Pipervika.
Den mørke linjen viser folkefestens
kvelde rute fra torg til torg, der det
var ulike underholdningstilbud.
Kilde: Oslo byarkiv,
Byarkitekten

festningen skulle det være utendørs- kino, flere forestillinger og et stort åpningsarrangement for byutstillingen, som var tenkt å vises i Gymnastiksalen. På Akerselva og i Bjørvika skulle det seile lyssatte lektere med levende musikk. I gatene mellom arenaene skulle musikere og artister binde det hele sammen. Dagen skulle avsluttes med et festfyrverkeri fra Akershus festning.

Søndagen skulle starte med sanger- tog i sentrum, deretter skulle det avholdes flere mottakelser, utstillings- besøk og foredrag, og en kortesje der de kommunale etatene kunne vise fram sine gamle og nye «kjøretøier». Søndag kveld skulle det igjen være både folkefest og festbankett, før jubileumsfeiringen ble avsluttet med «klokkeringning og koralmusikk fra kirkenes tårn».

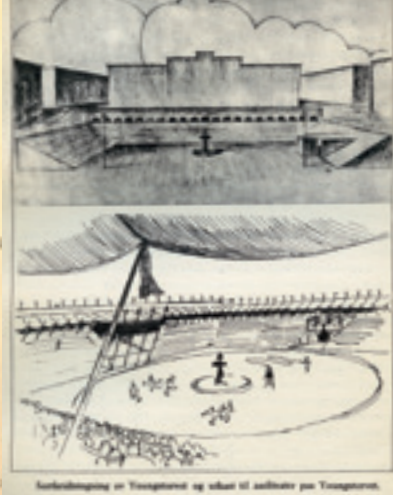
Den visuelle iscenesettelsen av jubileet

Jubileumskomiteen la opp til utstrakt bruk av estetiske og visuelle virkemidler for å appellere til publikum. Virkemidlene var dels av tradisjonell karakter som musikk, faner, flagg, uniformer, byvåpen, portaler, triumfbuer, obelisker, baldakiner og andre symboluttrykk knyttet til historiske opptog og prosesjoner. Samtidig ønsket komiteen å utnytte tidens nye teknologi, elektrisiteten, som ga helt nye muligheter for scenografi og stemningsskaping.

Såkalte illuminasjoner – lyssetting av bygninger eller bygningsdetaljer – var blitt vanlig fra slutten av 1800-tallet, og var blant annet brukt ved kong Haakon 7.s ankomst i 1905 og den store nasjonale jubileumsfeiringen i Frognerparken i 1914. Flere deler av byen og Akershus festning var

nå tenkt dekorert med lys i mange farger fra lyspærer og lyskastere.

Dekorasjonene skulle stilmessig være «helt moderne», som Kielland skriver i rapporten. Med det mente han at de skulle være i samsvar med tidens smak, mer enn å kopiere fortiden, slik han og mange arkitekter nå mente at forrige generasjons formgivere ukritisk hadde gjort. Skissene som er gjengitt i rapporten viser dekorasjonselementer i klassiserende stil, som var på moten i arkitektur og kunstindustri i første halvdel av 1920-tallet. Klassisismen fremsto moderne i samtiden, men hadde også referanser til antikkens kunst og kultur. Slik passet stilen svært godt til de estetiske forbildene Fett og andre i komiteen refererte til. For å produsere uniformer, flagg, vimpler, baldakiner og andre dekorasjoner som komiteen

Over: Skisse som viser første del av den planlagte prosesjonen. Den eldste kjente statuen av St. Hallvard skulle bæres gjennom byen under en baldakin. Historiske drakter, uniformer, flagg, faner og andre symboler skulle bidra til å gjøre prosesjonen til et fargerikt opptog som ga assosiasjoner til historiske fester. Kilde: Byfest.

I midten: Kveldsfesten skulle være lystig og appellere til alle deler av bybefolkningen. Alle byens sentrale torg og plasser skulle tas i bruk med ulike underholdningstilbud. På Youngstorget var det, som skissen viser, tenkt anlagt et amfiteater for anledningen, med gratis sirkus og andre typer underholdning. Sort-krittegning fra Byfest.

Til høyre: Flere av byens sentrale torg var tenkt dekorert med riksvåpen, byvåpen, girlandere, flagg og vimpler i ulike farger. Her skisse til dekorasjon av Christiania torv. Kilde: Oslo byarkiv, Byarkitekten

la opp til, skulle det opprettes et eget skredderverksted. Dette var tenkt å sysselsette fire personer i seks måneder.

Festen som ble avlyst

Kommunens finansutvalg og formannskap kom etter hvert til at det foreslåtte programmet var for omfattende og for kostbart i «vanskelige tider». De ønsket derfor å begrense jubileumsaktivitetene til en utstilling og et større festfyrværkeri. Flertallet i bystyret sluttet seg til denne anbefalingen. Den store feiringen som var planlagt – og sin tid initiert av ordføreren og formannskapet – ble dermed avlyst. Det var heller ikke full enighet i bystyret om å gjennomføre utstillingen. Flere bystyreprerestanter fryktet at den ville bli «meget kjedelig» og at det var bedre måter å bruke de 200 000 kronene på, som var utstillingens budsjett.

Avlysningen hadde, i tillegg til de økonomiske forholdene, også sammen-

heng med de sterke følelsene som var satt i sving i forbindelse med at debatten om byens navn hadde dukket opp igjen. Skulle Kristiania-navnet utgå, til fordel for Oslo, var det jo ikke lenger noe 300-årsjubileum for Kristiania å feire? Og heller ingen grunn til å feire? Som bystyremedlemmet Vogt formulerte det, «saa tør jeg forsikre, at vi ikke vil komme til at føle den mindste glæde; hvis byen har forandret navn, eller at vi vet at det vil ske, blir det for os en meget vemodig dag, som ikke indbyr til fest i nogensomhelst form».

Navnestrid

Parallelt med komiteens arbeid hadde debatten om endring av byens navn fra Kristiania til Oslo blusset opp igjen. Ideene om å ta Oslo-navnet tilbake går ifølge språkforskeren Åse Wetås tilbake til midten av 1800-tallet, da historikeren P. A. Munch mente det hadde vært «urimelig» av Christian 4. å gi byen nytt navn. Språkforskeren Ivar Aasen og flere andre fagfolk hadde sluttet seg

til denne kritikken, og Aasen skal, ifølge Wetås, være den første som «direkte anbefalte» et navneskifte. Debatten kan slik forstås i en nasjonsbyggings- og språkdebatt-kontekst: Oslo var byens navn før «dansketiden» og ble oppfattet som et mer norsk navn enn Kristiania, som var knyttet til Christian 4, den dansk-norske unionskongen.

Navnesaken ble behandlet av formannskapet og kommunestyret blant annet i 1919, 1923 og 1924 og skapte stor debatt. Flertallet konkluderte hver gang med at det ikke var ønskelig å endre navnet. Siste gang var riktignok flertallet så knapt at ordførerens stemme ble avgjørende. Navneendring krever imidlertid lovforslag og stortingsvedtak for å gjennomføres, og navnesaken ble endelig avgjort av Stortinget sommeren 1924. I vedtaket stadfestet 11. juli het det: «Namnet paa den byen som som no heiter Kristiania (Christiania) skal fraa 1ste januar 1925 vera Oslo».

Debatten om byens navn og vedtaket om navneskiftet påvirket naturlig nok komiteens arbeid. Blant annet ble den bedt om å uttale seg i navnesaken, og den delte seg da i spørsmålet. Flertallet gikk inn for at byen ikke burde

skifte navn, og et enda større flertall mente at saken burde utsettes til etter jubileumsfeiringen. Et av medlemmene, Ragna Hørbye, trakk seg fra komiteen, da det ble vedtatt at byen skulle hete Oslo. Dette opprørte henne sterkt, og i den siste debatten om saken i bystyret uttalte hun blant annet:

«Jeg er likesaa norsk som nogen her i salen, men maalsmand er jeg ikke, derfor kan jeg ikke gaa med paa denne gjendaapen. Det er vel noget vi alle forstaar at dette er led i maalsaken. Det er jo navnebytter landet rundt de har holdt paa at pirke med nu gjennem lægre tid. Jeg vil virkelig spørre: Hvad vondt har byen vor gjort, at den ikke skal faa lov til at bære det ærlige navn den nu har hatt gjennem 300 aar?»

Selv om endringen av byens navn skapte stor debatt og satte mange følelser i sving, tok det ikke lang tid før de fleste aksepterte byens nye navn. Det ble også raskt kjent internasjonalt, skriver historikeren Knut Kjeldstadli.

Forenklet jubileumsfeiring

Med avlysingen av den store festen fikk jubileumskomiteen en ny hovedoppgave: Å lage en utstilling om byens samlede historie på Akershus festning. Dette speiles i endringen i komiteens navn fra «Jubileumskomiteen» til «Komiteen for Den byhistoriske Utstilling paa Akershus». I tillegg til utstillingen ble planene om en mottagelse i

tilknytning til åpningen og et festfyrverkeri beholdt. Det samme gjaldt tanken om å lage fest på byens barnehjem og sykehjem på jubileumsdagen, og å servere et måltid mat til byens syke og fattige. Kommunens ambisjon om å utgi et bokverk om byens historie i forbindelse med jubileet, som var vedtatt allerede i 1917, ble også videreført med historieprofessor Edvard Bull (de tre første bindene) og filolog og journalist Simon Christian Hammer (de to siste bindene) som forfattere.

Byhistorisk utstilling på Akershus slott

Det var kommunens finansutvalg som ønsket seg en «kommunalutstilling». Komiteen frarådet imidlertid en utstilling med fokus på kommunens historie og virke, da den ville bli for «stiv og officiel» for et bredt publikum, uansett hvor «vakkert den end blev ordnet». I stedet argumenterte den for en kronologisk presentasjon av byens historie, organisert i seks avdelinger: Middeldalderen, 1600-tallet, 1700-tallet, 1800-tallet, samtidens Kristiania og fremtidens by. Utstillingen var opprinnelig planlagt i gymnastikksalen på festningsområdet, men var nå ønsket flyttet inn i selve slottet.

Utstillingen skulle særlig handle om byhistorien forstått som arkitekturhistorie og fysisk byutvikling, vist gjennom kart, modeller av historiske bygninger, statistikk og planer for fremtidige reguleringer. Slik skulle byens innbyggere bli kjent med byens

1) De store festlighetene som var planlagt i 1924, ble ikke noe av på grunn av høye kostander og sterke følelser i tilknytning til det forestående navneskiftet. Men en omfattende byhistorisk utstilling på Akershus slott ble gjennomført. Her kunne publikum oppleve 72 modeller, 78 statistiske figurer, åtte større kart og sju plansjer som fremstilte skipsfartens utvikling. Foto: Væring Foto, Oslo Museum OB.F09986

historie, men også reflektere over dens samtid og framtid. I tillegg mente komiteen at det å komme inn i de historiske salene på Akershus slott ville være en attraksjon i seg selv, i det anlegget ikke tidligere hadde vært åpent for publikum. Den gamle kongeborgen var dessuten et viktig symbol i byen, og bandt sammen historien fra middelalderen til samtiden.

Komiteen nådde fram med sitt syn, og arkitektur og byutviklingshistorie ble hovedkonseptet for utstillingen som åpnet på Akershus slott i september 1924. Egne modellverksteder ble opprettet for å produsere bygningsmodeller til utstillingen. Til sammen kunne publikum oppleve 72 modeller, 78 statistiske figurer, åtte større kart og syv plansjer med fremstillinger av «skipsfartens utvikling» i utstillingen. Flere av modellene inngår i dag i Oslo Museums samling. I tillegg ble anlegget lyssatt og «smykket» med «kjærlighetens kaape – med gobeliner og farverige tepper», som komiteens leder Henrik Berg så elegant formulerte det i forordet til katalogen. Dette for å skjule «saar og pletter» – forårsaket av manglede vedlikehold gjennom flere tiår.

2) Utstillingen ble høytidelig åpnet med blant annet ordføreren, Stortingets presidenter, representanter for regjeringen, ambassadene og en rekke embetsmenn til stede, og ikke minst kongen og dronningen. Foto: Oslo byarkiv A-20031/Ua/0007/017

3) Nordfløyen, hovedinngangen til slottet og utstillingen, dekorert med riksvåpenet og byvåpenet, som er plassert under en baldakin. Portalen var «flombelyst» med lyskastere på bakken. Elektrisiteten var på denne tiden relativt ny teknologi, og ulike former for illuminasjoner skapte helt nye visuelle opplevelser i kveldsmørket. Foto: Oslo byarkiv A-20031/Ua/0007/031

Utstillingen ble høytidelig åpnet med alle byens prominente personer til stede, «alle med damer», som det står i rapporten fra åpningen. I tillegg deltok Stortingets presidenter, regjeringen, representanter for ambassadene og en rekke embetsmenn – og ikke minst kongen og dronningen, som ankom i «automobil». Byhistoriker Hammer beskriver både åpningen og utstillingen som svært vellykket og mente at komiteen hadde løst oppgaven på en så «fortjenestefuld» måte, at publikum strømmet til utstillingen. Utstillingen var faktisk så populær at visningstiden ble forlenget i flere uker, og utstillingskatalogen ble trykt i sju opplag. Totalt besøkte 46 000 personer utstillingen i de få månedene den ble vist.

Byjubileene i 1924 og 2024

Oslo kommunes jubileumsmarkering i 2024 legger opp til å bruke de historiske hendelsene i 1624 som utgangspunkt for å feire byens historie i et helhetlig perspektiv og å løfte fram byen som fellesskap.

Som det heter på Oslo kommunes hjemmesider: «Byjubileet gir Oslo en anledning til å feire byen, dens historie og menneskene som til enhver tid

utvikler den og fyller den med liv». Kommunen ønsker bred deltagelse fra institusjoner, organisasjoner, lag og foreninger, og målet med jubileet skal være «å øke Oslofolks forståelse for byens historie, utvikling og mulige framtid, å øke Oslofolks kunnskap og engasjement for, og stolthet over byen, og å bidra til at barn, unge og eldre bruker byen mer.»

Minnepolitisk ser vi at jubileet skal oppfylle et bredt sett av mål, som kanskje kan sammenfattes i ordet «identitetsbygging», knyttet til verdier som fellesskap, tilhørighet og eierskap til byen. Slik er ikke intensjonene for jubileet så ulike de som Fett og jubileumskomiteen hadde for feiringen i 1924. Og også den gang var det ønsker om å knytte sammen fortid, samtid og framtid og å skape aktiviteter som appellerte til «alle». Den største forskjellen består kanskje i at kommunen denne gangen ikke har nedsatt en komité som skal programmere jubileet fra a til å. Programmeringen skal heller skje gjennom involvering og deltagelse fra byens innbyggere, organisasjoner og institusjoner. Kommunens rolle er begrenset til å ha en «koordinerende funksjon», gi økonomisk støtte og å bidra til markedsføring av de mange aktivitetene som er meldt inn. Byjubileet 2024 skal med andre ord skapes nedenfra, ikke ovenfra, slik det ble lagt opp til i 1924. Slik speiler årets jubileumsfeiring sentrale verdier i vår tid knyttet til demokrati, mangfold og medvirkning. ●

Kilder

Oslo byarkiv, *Komiteer og utvalg*, Fs, «Jubileet for byen 300-års fest, forhandlingsprot. 1917–1824»

Oslo byarkiv, *Byarkitekten*, Fr, Byjubileet 1924

Oslo Museum, *Klipparkiv*

Litteratur og trykte kilder

Agedal, Olaf, Botvar, Pål Kjetil, Brottveit Ånund red. (2017): *Kunsten å jubilere. Grunnlovsfeiring og minnepolitikk*. Pax. Oslo

Agedal, Olaf (2017): «Innleiing: Å feire fortida.» I: Agedal, Olaf, Botvar, Pål Kjetil, Brottveit Ånund (Red.): *Kunsten å jubilere. Grunnlovsfeiring og minnepolitikk*. Pax. Oslo

Bull, Edvard, Fischer Gerhard, Berg Arno red. (1924): 1047–1624–1924. Oslo Kristiania. Byhistorisk utstilling paa Akerhus Slot avholdt av Kristiania kommune. Katalog. Kristiania

Hammer, S.C. (1928): *Kristianas historie 1878-1925. Bind V*. J.W.Cappelen. Oslo

Kielland, Thor red. (1925): *Byfest. Programmer og beretning utgit av komiteen for den byhistoriske utstilling på Akershus 1924*. Stenske Forlag. Oslo

Kjølstadli, Knut (1990): *Den delte byen. Oslo bys historie, bd. 4*. Cappelen. Oslo

Kristiania kommune, Aktstykker, sak 154/1923–1924 «Forandring av byens navn» og sak 215/1923–1924 «Bevilgning til en ny byhistorisk utstilling på Akershus i 1924»

Myklebust, Dag 2022: «Harry Fett», I: *Store norske leksikon på nett*

Norseng, Per 2023: «Harald Hardråde». I: *Store norske leksikon på nett*

Oslo byleksikon på nett/ «Navnet Oslo»

Oslo kommunes nettsider/ Søkord: «byjubileet 2024»

Stugu, Ola Svein (2017): «Kapittel 1: Jubileum som minnepolitikk». I: Agedal, Olaf, Botvar, Pål Kjetil, Brottveit Ånund red. *Kunsten å jubilere. Grunnlovsfeiring og minnepolitikk*. Pax. Oslo

Thingsrud, Leif (2000): «Oslos byjubiléer: utstilling, restaurering, rådhusinnvielse og folkefest». *Tobias 1/2000*, Oslo byarkiv

Ytreberg, Espen (2014): *En forsvunnet by. Jubileumsutstillingen på Frogner 1914*. Press forlag

Wetås, Åse (2000): *Namneskiftet Kristiania -Oslo*. Novus Forlag. Oslo

Et tidsbilde av Kristiania 1924

Tekst: Knut Are Tvedt, historiker og tidligere redaktør av Oslo byleksikon

Kristiania-statistikk fra 1924

Fra Oscar Pedersens bok «Vore dages Kristiania» der han søker «at gi et billede av Norges hovedstad slik den er i jubileumsaaret 1924 – i godt og vondt»:

«Nogen faa tal gir straks et indblik i byens forhold.

Kristiania bys omraade utgjør ca. 1660 hektar. Hertil kommer Akershus fæstnings grund som utgjør vel 20.

Efter en beregning pr. 1. januar 1924 var 593 ha. av byomraadet bebygget; gater, plasser og brygger utgjorde 314 hektar, jernbanerne optok 109 hektar, parker og offentlige haveanlæg 110 ha., private haver 100 ha., kirkegaardene 25 ha., 19 ha. var *vand* og 18 hektar *skog*.

Folkemængden utgjorde ved tællingen 1. decbr. 1922 258 962, hvorav 117 399 mænd og 141 563 kvinder. Det foreløbige resultat av folketællingen 1. decbr. 1923 viser en folkemængde paa 256 594.

De *skattepliktige eiendommers taktsværdi* utgjorde for 1923–1924

616.6 millioner kroner for bebygget og 21.5 millioner for ubebygget grund.

Den samlede antagne *formue* utgjorde for 1923–24 1,778.6 millioner kr og den antagne *indtækt* 658.4 millioner kr. Den skatbare indtækt var 471.2 millioner kr.

Pr. 1. decbr. 1922 fandtes 57 740 *bebodde leiligheter*, derav de fleste (over 18 000) paa 1 rum og 2 rum (17 738). Av leiligheter paa 10 og flere rum fandtes 378.

Paa samme tidspunkt fandtes 4430 *butikker*, 3711 *kontorer*, 2608 *verksteder og fabrikker*, 324 *restauranter og kaféer* (spiseforretninger) og av *andre forretningslokaler* 1088, saaledes at det samlede antal forretningslokaler utgjorde 12 161.

Byens befolkning var i 1920 fordelt paa 56 689 *husholdninger*.

Den gjennomsnittlige *husleie*, bortset fra kjelder- og kvistleiligheter, utgjorde pr. 1 dec. 1922 for 1 rum uten kjøkken 168, for 1 rum med halvt kjøkken 158, med eget kjøkken 257, 2 rum med kjøkken 416, 3 rum 633,

4 rum 933 og 5 rum 1153 kroner pr. aar. Gjennemsnittsprisen for 1 rum *uten kjøkken* er altsaa *høiere* end leien for 1 rum med *halvt* (fælles) kjøkken.

I 1921 fødtes ialt 5105 og i 1922 4716 barn i byen mot 5700 i 1920 og 5986 i 1910.

Byen har (1921) 339 læger, 166 tandlæger, 82 jordmødre, 29 dyrlæger og 27 apotekere.

Der fandtes i byen efter siste opgave 35 937 *telefonapparater* og 116 offentlige talestationer. *Telefonlinjenes længde* utgjorde 145 670 km., d. v. s. en strækning som godt og vel utgjør *jordklodens omkreds ved ækvator* 3 ½ gang.

Der sendtes i 1920–21 1.3 millioner telegrammer fra Kristiania og der ankom 1.1 million. Der førtes ca. 3 millioner rikstelefon samtaler.

Byen har 26 holdeplasser for *automobildroscher* med ca. 430 taksamertovogner. Av hestedroscher har vi 46, fordelt paa 5 holdeplasser.

Byen hadde i budgetaaret 1922–23 3929 faste *kommunale funktionærer*

Jacob Tullin Thams

fra Ready var verdens beste hopper i midten av 1920-årene. Han vant hopprennet i Holmenkollen (Damenes pokal) fire år på rad og OL-gull i 1924. Her fra Holmenkollen 1923. Foto: Henriksen & Steen, Nasjonalbiblioteket

som lønneses etter regulativ, og desuten 1152 funktionærer utenfor regulativet, samt 241 personer i bipo-ster. I alt blir det 5286 funktionærer.

Kommunens gjæld utgjorde i 1921–22 597 kr pr. individ.

Kommunens status er pr. 30. juni 1922 oppgjort saaledes at aktiva overstiger passiva med 159.5 millioner kroner.»

Idrettsheltene

De største idrettsbegivenhetene i Kristiania i 1924 var Europamesterskapet på skøyter på Frogner stadion og Holmenkollrennene, der heltene fra det første vinter-OL dominerte. Det ble noen minnerike februar dager i hovedstaden.

Jacob Tullin Thams

Holmenkollbakken hadde fått fartsstillas av tre i 1913, og nå hadde utgravingen av Besserudtjernet begynt. Byens – og verdens – beste hopper i 1920-årene var Jacob Tullin Thams fra Ready, som bodde i Oscars gate. Han satte bakkerekord i Holmenkollbakken i 1922 med 46 m. Thams satte også i 1924 bakkerekord i den berymtete Skådalsbakken med 51,5 m.

Thams hadde nettopp kommet hjem fra vinter-OL i Chamonix med gullmedalje i hopp. I 1924 var ikke spesielt hopprenn egen øvelse i Holmenkollen, men han vant det kombinerte hopprennet og ble tildelt Damenens pokal. Det var over 300 deltakere og 35 000 tilskuere under hopprennet, deriblant

kong Haakon og dronning Maud, som fikk se sin sønn Olav som prøvehopper.

Men publikum kom ikke bare for å feire hopperen Thams. Den store ski-helten var Thorleif Haug, som hadde kommet hjem fra vinter-OL med tre gullmedaljer: 50 km, 18 km og kombinert. Drammenseren Haug vant også det kombinerte langrennet i Holmenkollen, fire sekunder foran Johan Grøttumsbråten fra Sørkedalen. Den tredje store kombinertløperen var Harald Økern fra Bærum. Det var kompliserte utregninger for å finne sammenlagtvinneren, og resultatet ble først klart etter et par dager. Da hadde avisene utropt både Haug, Grøttumsbråten og Økern til vinnere av den gjeve kongepokalen, som ble til-

Thorleif Haug var vår største langrennsløper i 1924. Han vant tre gullmedaljer i det første vinter-OL, og han vant den legendariske 50 km i Holmenkollen for sjette gang med seks minutters margin til neste løper. Foto: Narve Skarpmoen, Nasjonalbiblioteket

delt seierherren i kombinert. Først under premieutdelingen i Circus Verdensteater tirsdag kveld ble Harald Økern utropt til vinner.

50 kilometer slit

Men da som nå var 50 km den store kraftprøven i Holmenkollen. Den gikk av stabelen 21. februar og ble delvis ødelagt av et forrykende uvær.

Løypa gikk i én sammenhengende sløyfe med start på Skimuseet ved Frognerseteren. Derfra gikk løypa til Ullevålseter, ned til Skjærsvågen, over Liggeren og nordover til Trehørningen, så vestover til Hakkloa (32 km) og deretter sørover over Kikut, Fyllingen, Blankvannsbråten, Tryvann og tilbake til Frognerseteren. Det var, som man skjønner, en beinhard løype, og den ble ekstra hard ved de rådende værforholdene.

«Dagen oprandt med de beste forhåpninger for et glimrende renn», sto det i Aftenposten, men klokka 12 slo sønnvinden plutselig over til «den mest forrykende nordstorm med sne, som man mindes under et skirend. (...) Desto lenger skiløperne kom nordover, desto mildere blev det, og ved middagstider røk det op til snestorm som endte i regn.»

Dagbladet kunne fortelle: «Fra Hakola og til maal hadde løperne en kolloidal tørn og smørekunsten krevet her sine ofre». En av løperne brukte åtte minutter på å smøre om, og de fleste smurte om flere ganger. Det var til og med vanskelig for journalistene å følge med på hvem som kom i mål – pga. snøstormen ved innkomsten var tavlene nesten uleselige og måtte stadig skrapes for is.

Men dette stoppet selvsagt ikke Thorleif Haug. Han vant femmila for sjette gang og var over seks minutter (!) foran overraskelsesmannen Ole Hegge fra Bardu. Haug fikk tiden 4.19,30 og Hegge 4.26,05. Deretter fulgte Jon Maardalen (4.27.10), Johan Grøttumsbråten (4.27,40) og Th. Strømstad (4.30,40). Og på tross av møkkaværet var løpet en stor publikumssuksess, og det ble kjørt vogner på Holmenkollbanen hvert 8. minutt. Og som et apropos til våre dager skrev Aftenposten: «Der var ro og orden overalt, kun noen faa berusede, uten at man behøvde at foretaa nogen arrestation».

OL-heltene vender hjem

Bare noen dager før Holmenkollrennene kom OL-deltakerne hjem fra Frankrike. Der hadde nordmennene

«vist verden vinterveien» og tatt alle gullmedaljene i nordiske grener. På 50 km vant Thorleif Haug to minutter foran Thoralf Strømstad, etterfulgt av Johan Grøttumsbråten og Jon Maardalen.

På grunn av sterk storm var båten «Paris» ett døgn forsinket fra Antwerpen. Tusenvis av mennesker var møtt fram på Tollbodbyggen, mange med fakler.

Dagbladet formidlet stemningen: «Overalt kastet faklene sitt røde, festlige skinn, og ved halv 10-tiden var byggen et eneste brusende hav av forventningsfulle mennesker. Ridende politi hadde sin fulle hyre med aa holde en liten plass aapen, og byggen var et høist malerisk syn, omkranset av gnitrende, flammende fakler som lyste festlig op i det tette snedrev. (...)»

Vi kan ikke beskrive det begeistringsbrøl som reiste sig i det øieblikk! Det skyllet op mot vaare skiløpere som en vedvarende torden, der de sto på øverste dekk, smilende og vinkende og sikkert overveldet. For maken til motagelse har aldri en skitropp faatt her til lands. (...)

Ved landstigningen blev Haug grepet og løftet i været. Det nyttet ikke at han sprellet imot! Høit løftet over hodene på menneskehavet blev skikongen *baaret* fra skibet og inn gjennom gatene, mens faklene luert omkring ham og jubelen ingen ende vilde ta.»

Det ble arrangert velkomstfest på Hotel Bristol for deltakerne. Dette var i

perioden da Arbeidernes Idrettsforbund ble stiftet og splittelsen i idrettsbevegelsen var et faktum. Velkomstfesten var 'åpen for alle', men prisen var så høy at den ekskluderte de fleste. Arbeiderbladet skrev 9. februar: «Kristiania distriktslag for idrett lar den almindelige glede over de norske idrettsmenns prestasjoner komme til uttrykk i en fest for Chamonix-farene i hotell Bristol. Festen vil bli eksklusiv borgerlig. Man har satt prisen på adgangskort til 15 – femten – kroner. Det er mer enn halve ukelønnen for de streikende arbeiderne. (...) Her kommer borgerskapets og arbeiderklassens motsatte syn på idretten tydelig frem.

Borgerklassen vil odra idrettsstjerner, «spisser», – disse skal hyldes av borgerskapets spisser – for hvem 15 kroner til en souper ingen rolle spiller.» Det kom rundt 1000 mennesker til festen på Bristol for å hylle skiheltene. Skiløperne var der, men skøyteløperne var ikke med på festen på grunn av det forestående EM på Frogner.

Roald Larsen

Det kom mye kritikk mot ledelsen for skøyteløperne, for dårlige forberedelser til OL. De kom for sent ned og fikk ikke akklimatisert seg til høyden. USA tok gullmedaljen på 500 m, mens finnene Thunberg og Skutnabb vant de øvrige distansene. Det ble også delt ut medaljer sammenlagt.

Roald Larsen fra Kristiania Skøyteklub tok medalje på alle distanser

Roald Larsen var en av våre store skøytehelter i 1920-årene. Hans største sesong var i 1924, da han vant NM, EM (på Frogner stadion) og VM samt fem medaljer i det første vinter-OL i Chamonix. Foto: Henriksen & Steen, Nasjonalbiblioteket

og ble også nr. 2 sammenlagt bak Thunberg. Larsen er dermed den eneste norske skøyteløperen med fem medaljer i samme OL. Larsen tok sølv på 1500 m med 2.22,0, bak Thunberg på 2.20,8, og han tok bronsemedalje både på 500 m bak klubbkameraten Oskar Olsen, på 5000 m og 10 000 m.

Roald Larsen hadde sin store sesong i 1924. I tillegg til fem OL-medaljer vant han både NM, EM og VM. Larsen vokste opp på Sagene.

«Haug [blev] grepet og løftet i været. Det nyttet ikke at han sprellet imot! Høit løftet over hodene på menneskehavet blev skikongen baaret fra skibet og inn gjennom gatene, mens faglener luet omkring ham og jubelen ingen ende vilde ta.»

Som unggutt var han blant annet turkamerat med den jevnaldrende Einar Gerhardsen. Larsen bodde da i Darres gate på Ila. Han arbeidet som glassmester og var medlem av Kristiania Skøyteklubb, som var landets – og verdens – ledende skøyteklubb med profiler som Oscar Mathisen og Sonja Henie. Oscar Mathisen fra Vika hadde blitt profesjonell og var medeier i Hans Erichsens sportsforretning på Nytorvet (Youngstorget). Sonja Henie vokste opp i Thomas Heftyes gate og brukte Frogner stadion som treningsarena. I dette miljøet utviklet Roald Larsen seg sammen med skøyteprofiler som Bernt Evensen, Oskar Olsen og Ivar Ballangrud.

EM på Frogner

Europamesterskapet på skøyter gikk på Frogner stadion 16. og 17. februar. Clas Thunberg var favoritt som regjerende verdensmester og med tre ferske OL-gull. Men forventningene til Roald Larsen var også store etter hans overlegne seier i NM på Kongsberg.

Interessen for EM var stor, og det var over 6000 tilskuere på Frogner på lørdagen. Dette var jo vanlig arbeids-

dag, og løpene begynte om ettermiddagen. Det var også svært kaldt, noe som gjorde at isen ble veldig hard.

500-meteren ble vunnet av Larsens klubbkamerat Oskar Olsen på 44,7, knepent foran Thunberg, med Roald Larsen på tredje plass. På 5000 m tok Roald Larsen seieren med 8.43,1, med Thunberg på tredje plass med 8.50,1. Den gang ble sammenlagtlisten regnet ut ved plassiffer. Larsen ledet altså med 4, mens Thunberg hadde 5.

Søndag opprant med værøslag, men heldigvis holdt temperaturen seg under null grader, og isen gav noenlunde like forhold. Nå var det hele 12 000 tilskuere som hadde funnet veien til stadion.

På 1500 m gikk Clas Thunberg sitt beste løp og vant med 2.23,0. Men Roald Larsen gikk også et strålende løp og ble nr. 2 med 2.24,8.

Foran den avgjørende 10 000 m var det altså helt likt mellom Thunberg og Larsen. Thunberg gikk først av de to, i par med den unge debutanten Ivar Ballangrud. Halveis sa Ballangrud takk for følget og knuste finnen mot slutten. Thunbergs tid på 18.26,0 skulle bare holde til en 10. plass, og

han ble dermed utfordret om andreplassen sammenlagt av Oskar Olsen, som ble nr. 4 på 10 000 m med 18.12,7. De to fikk samme plassiffer totalt (16), men Thunberg fikk andreplass ved utregning av tidspoeng.

Hva så med Roald Larsen? Han gikk i parett etter, gjorde sitt beste løp i mesterskapet og satte ny personlig rekord med 17.40,3. Europamesterskapet var sikret. Senere på vinteren vant Roald Larsen også VM i Helsinki, der Thunberg skuffet hjemmepublikumet og ikke stilte opp andre dag. VM ble arrangert på sjøisen i den finske hovedstaden.

Sonja Henie

I pausene mellom distansene under EM ble det arrangert VM i kunstløp, der 11 år gamle Sonja Henie deltok. Hun hadde også deltatt i OL i Chamonix, der hun ble nummer åtte og sist. Faren Wilhelm Henie mente hun ble bortdømt, men sannheten var at dommerne protesterte mot at små barn skulle få delta i slike stevner.

Men nå var hun med i VM på hjemmebane. Der gjorde hun et praktfullt spesialløp og ble nummer 5. Nationen skrev: «Fru Planck-Szabo, Wien, blev

Sonja Henie var bare 11 år da hun deltok i sitt første VM på Frogner stadion i 1924, ikke langt fra hennes barndomshjem i Thomas Heftyes gate. Her er hun på Frogner noen år senere, i 1929.

Foto: Henriksen & Steen, Nasjonalbiblioteket

verdensmester i kunstløp. 11-åringen Sonja Henie slo bl.a. den svenske mester og leverte et specialløp paa høide med verdensmesteren». I følge Morgenposten tok hun publikum med storm, og hun hadde senere i sesongen oppvisning på Kristiania Skøiteklubs fest for Roald Larsen da han kom hjem fra Helsinki som verdensmester.

Kino-Palæet

I 1924 åpnet Kino-Palæet på Majorstuen som byens flotteste kino – et klassisk kulturhus med datidens mest moderne tekniske utrustning.

Den første offentlige filmfremvisning i Norge hadde funnet sted allerede i 1896 i Cirkusbygningen. Den første kinoen ble åpnet i 1904 i Stortingsgata 12.

Ved inngangen til 1924 var det i alt 15 kinoer i byen: Bio kino (Stortingsgata 14), Boulevardteatret (Stortingsgata 12), Carl Johan Teater, Cirkus Verdensteater (i Cirkusbygningen), Grønland Verdensteater (Grønland 7), Kosmorama (Stortingsgata 4), Palads-teatret, Parkteatret (Olaf Ryes plass),

Piccadilly, Raadhusbiografen (på Tivoli), Regina-teatret (Nordre gate 18), Rosenborg Teater (Bogstadveien 12), Scala-teatret (Storgata 25), Victoria Teater og Westend Teater (Drammensveien 20). Kinoenes beliggenhet viser at filmen i stor grad var en folkelig forlystelse. «Kinoen er en av tidens avguder», som Aftenposten formulerte det.

Det kommunale kinomonopolet ble opprettet 1918 og trådte i kraft 1926 (og varte til 2013). Men av kinoene i 1924 var bare to under kommunal kontroll: Rosenborg og Westend, samt Frogner kino, som var under bygging. Det kommunale kinomonopolet førte til at det ble anlagt flere private kinoer

▲ Kino-Palæet ble kalt landets vakreste kino da den åpnet i 1924. Den var en privat kino som ble anlagt i Aker, men så nær Kristiania at det nederste trappetrinnet lå omtrent på bygghøyden. Foto: Anders B. Wilse, Nasjonalbiblioteket

«Kinopalæet åpner i dag». Kilde: Tidens Tegn 29. august 1924 ▶

i nabokommunen Aker. Og i 1924 kom Kino-Palæet – rett utenfor bygghøyden mellom Sørkedalsveien og Fridtjof Nansens vei. Ja, det ble skrevet i avisene at det nederste trappetrinnet lå akkurat på bygghøyden. Bygningen hadde kostet 600 000 kr da den sto ferdig.

Gresk tempel med klimaanlegg

Kino-Palæet ble tegnet av arkitektene Lorentz Harboe Ree og Carl Buch. Utvendig fikk det form av et gresk tempel, med et inngangsparti dominert av fire store greske søyler. Også det elegante interiøret var i klassisistisk stil. Det var ikke måte på hvor

fornøyd byens aviser var da palæet åpnet i august 1924. Den ble kalt «landets vakreste kino», «et mønsteranlegg» med en portal båret på fire korintiske søyler.

Tidens Tegn skrev om den tekniske kvaliteten: «Gjennom hoveddøren av massivt kobber kommer man ind i vestibylen, hvorfra trapper fører til garderobe og toiletter i kjelderens og til balcon. Gummiløpere demper skrittene – man synker ned i en av de brede stoppede lenestole og begynner at se. (...) Lyset blir ikke slukket paa vanlig vis. Det svinder langsomt hen saa øine og nerver blir skaanet for de braa overganger. Vægfarverne er graat, terra-

cotta og guld. Stilige tinkandelabre pryder væggene».

Og ikke minst var avisene fascinert av et moderne klimaanlegg: «Tro ikke at man i en moderne kino indaander vanlig luft. Nei, i kjælderens foregaar der mystiske ting med luften. Den renses i et oljefilter og tilsættes dernæst en passende mængde forstøvet vand. Man vil derved skaffe publikum velvære. Om vinteren faar man indaande en behagelig, fuktig, varm, luft – velgjørende for anstrengte lunger,

om sommeren vil man i lokalet bli møtt med den samme herlige kjølig-
het, som en vel ventileret kjælder byr
paa.»

Norges kommunistblad la også
merke til at «Gulvet skraaner, saa selv
ikke noksaa store damehatter vil være
istand til aa genere utsikten over
det hvite lerrets underskjønne land-
skaper.»

Med to maskiner kunne man kjøre
film uten pauser, slik man ellers måtte
når man skulle bytte filmruller. Og det
var nummererte plasser i salen, så
man kunne bestille en bestemt plass.
Billettene var litt dyrere enn på de
øvrige kinoene, i 1924 kostet billetten
2 kr i salen og 3 kr i Logen. Kinoen
hadde i alt 740 plasser.

Størst oppsikt gjorde kanskje et nytt
musikkinstrument. «Fremføringen vil
bli ledsaget av et stort førsteklasses
orkester. Her vil publikum faa anled-
ning til at stifte bekjendtskap med
noget helt nyt – nemlig det nye kino-
orgel, som i den senere tid har været
lige meget omtalt som beundret i de
store verdenssteder.» Orgelet ble kalt
«Oskalyd» og bygd i Ludwigsburg i
Tyskland. Konstruktøren Hans Lüedtke
kom selv til Kristiania og spilte på
orgelet. I tillegg til vanlig musikk kunne
orgelet frembringe «lyder av storm,
vindhyl, cymbalklokkespil, fuglesang,
automobilhorn, sirene og triangel.»

Og alt var gjennomført i den nye
kinoen: inspektører og Freias piccoler
fikk uniformer tegnet av von Hanno og
sydd hos skreddermester J. E. Hedén.

Stor suksess

Til innvielsen 29. august leste skue-
spiller David Knudsen en prolog av
lyrikeren Kristen Gundelach. Den ble
fulgt av visningen av den amerikanske
filmen «The Covered Wagon», som
skildrer nybyggere i det ville vesten.
Den ble omtalt som «Den største film
som nogensinde er blit optat», og «den
flotteste film, som nu var at faa»
(Morgenbladet). Kino-Palæet kom til å
ha et utpreget populært repertoar, og
man annonserte ofte med at filmer
kun ble vist på Kino-Palæet.

I 1929 fikk Oslo kommune en leieav-
tale med Kino-Palæet; da hadde kom-
munen skaffet seg aksjemajoriteten i
Colosseum kino, som ble bygd rett ved
siden av. Leieavtalen varte til sammen-
slåingen av Oslo og Aker i 1948, da
Oslo Kinematografer kjøpte kinoen.

Bygningen Kino-Palæet ble revet i
1964. Tomten ble deretter tatt i bruk
som parkeringsplass og omregulert til
Colosseum torg i 2018.

Mødrehygienekontoret

Det første mødrehygienekontoret
åpnet i Øvre Slottsgate 23 i april 1924.
Initiativtaker og daglig leder var Katti
Anker Møller. I dag står det et blått
skilt på denne bygningen.

I Social-Demokraten 21. juni ble
Katti Anker Møller intervjuet om det
nye tilbudet:

«Som man vil ha sett av annonser
i bladene er der i Øvre Slottsgate 23,
tredje etasje, aapnet et mødrehygiene-
kontor.

*Det første mødrehygiene-
kontoret ble åpnet i Oslo i 1924
av Katti Anker Møller
i samarbeid med kvinner
i arbeiderbevegelsen.*

*Institusjonens viktigste oppgave
var å tilby befolkningen praktisk
veiledning og hjelp i forebygging
av uønsket svangerskap.*

Kilde: Store Norske Leksikon

Vi traff forleden fru Katti Anker
Møller, som er kontorets formann det
første aar, og bad henne fortelle litt om
kontorets virksomhet og hvordan
saken kom op.

– Det er en sak, som vi har arbeidet
med i 20 aar, forteller fru Møller, og
arbeidet begynte i de socialistiske
kvinnekretser i Fredrikstad.

– Hvorfra har dere saa faatt penger
til aa starte kontoret?

– Pengene har vi fra arbeiderpartie-
nes kvinneforeninger, og de er samlet
inn nettop med dette formaal for øie.
Der er dannet et aktieselskap med et

«Gulvet skraaner, saa selv ikke noksaa store damehatter vil være istand til aa genere utsikten over det hvite lerrets underskjønne landskaper.»

styre, som bestaar av representanter for alle de 3 arbeiderpartier.

– Og hvordan driver kontoret sin virksomhet?

– Kontoret er et opplysningskontor, og hensikten med det er aa skaffe mødre kunnskap om alt angaaende moderskap. Vi har all den litteratur og alle bruksgjenstander som er nødvendige for aa faa en hygienisk behandling av svangerskap, fødsel og barselseng, og dernest arbeider vi for aa fremme kunnskapen om et bedre barnestell. Her kan de unge mødre komme aa faa alle de opplysninger som de ønsker. Vi har pakker som inneholder fullt utstyr til en barselseng, vi gir muntlig beskjed om spedbarnets ernæring og stell, vi har enkelt men praktisk og fornuftig spedbarnsutstyr, og vi har utmerkede omstendighetsforklær, som passer for kvinner under svangerskapet. Kontoret besvarer ogsaa skriftlige henvendelser.

Kontoret har selvfølgelig intetsomhelst med svangerskapsavbrytelse aa gjøre, det er vel ogsaa overflødig aa nevne, sier fru Møller videre. Vi arbeider tvert imot for at mødre skal komme til aa elske moderskapet og at de skal legge hele sin livsenergi i aa pleie og stelle sine barn paa beste

maate. Men vi tror, at deres kjærlighet til dette arbeidet vil økes, når barnetallet ikke overstiger deres krefter eller familiens inntekter. Paa denne maaten haaper vi aa fremme et lykkelig og godt familieliv, hvor mødrene er sunde og kjekke og hvert barn kan faa det aller beste stel. Den daglige ekspedisjon paa kontoret foregaar ved en sykepleierske.»

Kronprinsens myndighetsdag

Kronprins Olav fylte 21 år 2. juli 1924, og med det ble han myndig. Dagen ble feiret både offisielt og privat og selv sagt omtalt i hovedstadens aviser.

Kongelig Norsk Automobilklub overrakte kronprinsen en bil. Det var formannen Chr. Schou og sekretær kaptein Mejlænder i KNA som «allerede klokken elleve kjørte en elegant to-sæter Fiat automobil ut paa Bygdø kongsgaard og overrakte ham den fra Automobilklubben», ifølge referatet fra Christiania Nyheds- og Avertissementsblad. Kronprinsen prøvekjørte selv bilen med det samme. Han ble ogsaa tildelt æresmedlemskap i KNA

Fra Stortingets president fikk kronprinsen en sølvbolle med blomster, og fra regjeringen fikk han en tobakks- og

sigarboks i sølv. Og ordfører With gav en hilsen til kronprinsen fra Kristiania by. Han fikk ogsaa en jardinière [skål] i sølv, utført av sølvsmeden J. Tostrup.

Fra Akershus festning var det kongelig salutt kl. 12. Og kronprinsen avla ed til forfatningen i statsrådssalen på Slottet: «Jeg lover og sverger at ville forestaa regjeringen i overensstemmelse med konstitutionen og lovene, saasandt hjelpe mig Gud den almættige og alvidende.»

Etter dette var den myndige kronprinsen i posisjon til å kunne overdras regentskapet under kongens fravær. Kronprinsen var på dette tidspunkt kadett ved Krigsskolen og stasjonert i Fredriksvern, og han fikk permisjon for å delta i mottagelsen. Om kvelden var det middag på Slottet for 140 gjester med taler av stortingspresident Ivar Lykke, statsminister Abraham Berge, kong Haakon og kronprinsen selv.

Christian Sinding flytter inn i Grotten

I 1924 ble Wergelands bolig «Grotten» i Slottsparken gjort til Statens æresbolig for kunstnere. Komponisten Christian Sinding fikk flytte inn, og så bestemte man etterpå at bygningen skulle være æresbolig.

Kronprins Olav fylte 21 år og ble myndig 2. juli 1924. Saken var selvsagt hovedoppslag i hovedstadsavisene. Her er førstsideoppslaget i Tidens Tegn 3. juli 1924

Kronprins Olavs myndighetsdag.

Eden til Konstitusjonen blev underskrevet paa slottet i gaar formiddag. Præsident Lytken laste i morgesagen - Gaavet fra regjeringen, storkongerens presensord og Kristians IX kongebudskab. Vor prinsesse kronprinsessen holdt en tiltalesandstale.

Det ble mottatt med begeistring da det ble klart at komponisten Christian Sinding hadde fått overta Grotten i Slottsparken som æresbolig. Dagbladet slo opp saken. Kilde: Dagbladet 20. desember 1924

Det ble mottatt med begeistring da det ble klart at komponisten Christian Sinding hadde fått overta Grotten i Slottsparken som æresbolig. Dagbladet slo opp saken. Kilde: Dagbladet 20. desember 1924

Christ Glasma
NYTTIS OG JULEG
"MAX" KØPE
300 mm
Kjøper 1924, 1925
1926 og 1927

"Juleboaten" er komme

Et nytt julebilde er kommet ut i verden. Det er et julebilde som er utarbeidet av en av våre mest kjente kunstnere. Billedet er et julebilde som er utarbeidet av en av våre mest kjente kunstnere. Billedet er et julebilde som er utarbeidet av en av våre mest kjente kunstnere.

▲ «**Reisen til julestjernen**», med tyve år gamle Aase Bye som den første Sonja, og med den rollen erobret hun hovedstaden og fikk kontrakt med Nationaltheatret, der hun ble i femti år. Foto: Nationaltheatret

Dagbladet omtalte saken i slutten av oktober: «Komponisten Christian Sinding har i lengere tid forjeves søkt aa skaffe sig hus her i byen. Finansdepartementet har nu imidlertid hjulpet ham ut av hans forlegenhet, idet det har tilbudt ham statens hus ved Wergelandsgrotten som bolig fra nu av og til vaaren. Innen den tid forutsettes nemlig stortinget aa ha truffet bestemmelse om, hvordan «Grotten» definitivt skal disponeres.»

Og 20. desember kunne samme avis bringe den glade nyhet: «Christian Sinding har faat Wergeland-huset til «æresbolig».

Det har ikke vært mangel på folk som gjerne vilde bo i Wergelandsgrotten. Huset ligger jo saa vakkert til, er sagnomsust og fylt av minner om vaar største dikter. Forfatterforeningen har kastet sine øine på den og

Studentersamfundet. Man har foreslaat aa innrette det vordende teatermuseum deroppe, lage et Wergelandmuseum og innrede bygningen til statsministerbolig. (...)

I disse dager er spørsmålet om grottens rette bruk løst paa den smukkeste og rettferdigste maate av verden. I disse dager har nemlig Christian Sinding flyttet ditinn og dermed har Kristiania innviet sin første æresbolig.»

«**Reisen til julestjernen**»

Nationaltheatret satte også for hundre år siden opp barneforestillinger i julen. Nå var det innlevet et stykke som viste seg å være skrevet av teaterets egen økonomidirektør Sverre Brandt. Etter urpremierer i 1924 har det vært satt opp hele 25 ganger ved Nationaltheatret og en rekke ganger ved andre norske

Sommeren 1924

fikk Kristiania besøk av et av sin tids største kjendispar: Ekteparet og filmstjernene Douglas Fairbanks (1883–1939) og Mary Pickford (1892–1979) ble tatt imot av en stor folkemengde på Østbanen. Foto: Narve Skarpmoen, Nasjonalbiblioteket

og internasjonale scener. Stykket har vært filmatisert to ganger, i 1976 og 2012.

Christiania Nyheds- og Avertissementsblad omtalte stykket slik: «Premierernes dag, 2. juledag, kommer også Nationaltheatrets barnekomedie som hvert aar ventes med stor spænding av det unge Kristiania i alderen 5 til 12 aar. Stykket som heter «Reisen til julestjernen» blev indlevet i fjor anonymt og antat. Senere skapte det ikke liten sensation da teatrets populære forretningsfører Brandt traadte frem som dets stolte forfatter.»

▲ **Lilleakerbanen** ble forlenget fra Lilleaker til Haslum i 1924 og ble omdøpt til Bærumsbanen. Her er banen på Furulund holdeplass. Foto: Narve Skarpmoen, Nasjonalbiblioteket

Vinmonopolet ble opprettet i 1922. Et av de første utsalgene var i Toga-gården i Teatergata 2. Foto: Narve Skarpmoen, Nasjonalbiblioteket ►

Aftenposten skrev: «2. juledag er det premiere på Nationaltheatrets nye barneforestilling «Reisen til Julestjernen», den er skrevet av forretningsfører Brandt og baade han og alle andre forsikrer om at det blir en aldeles bedaarende reise Nationaltheatret fører barna med paa.»

Sverre Brandt ble også intervjuet i Aftenposten: «Kapelmester Halvorsen har skrevet egen musik til stykket – en aldeles nydelig musik efter min mening. Dessuten har teatermaler Neerland og garderobeinspektør von der Lippe hjulpet mig med at

treffe den rette eventyrstemning. En række av Nationaltheatrets unge skuespillere optrær, deriblant Aase Bye, Rebecca Lie, Trygve Larsen, Halvard Hoff og Einar Sissener.»

Og Nationen var begeistret: «Undertiden var jubelen i teatret saa stor, at det var vanskelig aa høre hvad der blev sagt på scenen, ret som det var slog et brakende bifald løs og knuste baade repliker og musik.» ●

Kilder

Jorsett, Per, red. (1989): Oslo Skøiteklub 1864 – 18/2 – 1989

Avisene fra 1924 på Nasjonalbiblioteket.no

Oslobyleksikon.no

Pedersen, Oscar (1924): Vore dages Kristiania, Forlagstrykkeriet

Navneskiftet Kristiania-Oslo

«BYFOLK I HEILNORSK BUNAD»?

11. juli 1924 ble det bestemt ved lov at byen Kristiania skulle hete Oslo. Dette markerte slutten på en lang, og til tider opphetet, debatt om hovedstadens navneskifte. Meningene var mange og følelsene sterke. Debatten dreide seg om så forskjellige emner som ideologi, nasjonalisme, sjåvinisme, målsak, estetikk og merkevarebygging.

Tekst: Edgar Bruun, arkivar ved Oslo byarkiv

27. FEBRUAR 1907 sendte kaptein og overrettssakfører Marcus Thorvald Torkildsen et brev til Formannskapet i Kristiania. Han skrev: «*Jeg tilladeter mig at foreslaa at Kristiania Formandskab optager arbeidet for og søker gjennomført, at vort Landshovestad faar tilbake sit gamle norske navn Oslo istedetfor dette stygge, upraktiske, danske Kristiania. Bydelen Oslo maatte samtidig forandres til det populære «Gamlebyen».*» Tonen er i og for seg høflig, brevet tilfredsstillende formkravene tida krevde, men de sterke understrekningene, som er så tydelige på papir, viser et sterkt, nasjonalistisk engasjement. Selv satt Torkildsen i Aker kommunestyre som medlem av Samlingspartiet. Samlingspartiet ble dannet i 1903 og var et valgsamarbeid mellom Høyre,

Moderate Venstre og mer liberale utbrytere fra Venstre.

Fornorsking av norske stedsnavn hadde imidlertid pågått lenge. Gerhard Munthe var en norsk historiker, offiser og kartograf. Etter oppdrag fra staten ga han i 1838 ut en revidert matrikkel, det vil si et offentlig register over grunneiendommer, med korrigerede gårds- og områdenavn i Norge. Med utgangspunkt i denne, skrev han *Norske stedsnavns rette skrivemåde* i 1847. Der luket han ut stumme bokstaver, og skiftet ut såkalt fremmede bokstaver i norsk rettskrivning, som c, ch og w. I 1877 ble Christiania til Kristiania i matrikkel og statskalenderen. Ti år seinere ble Kristiania offisielt tatt i bruk av kommunen.

I 1855 skrev historikeren P.A. Munch om kong Christian IVs navneendring

Markus Thorvald Torkildsen var den første til å løfte forslaget om navneskifte opp på kommunalt nivå. Fra han sendte brevet til Formannskapet i 1907 til navneskifte var et faktum skulle det gå 17 år. Kilde: *Studentene fra 1883: fest- og minneskrift til 50-årsjubileet 1933*, P. M. Bye & Co., 1933

på denne måten: «Desto urimeligere (...) i 1624 at forandre Navnet Oslo, da byen flyttedes over til Akershagen, thi den vedblev lige fullt at være 'Kjøbstaden i Oslo'». Ni år seinere, i 1864 skrev Ivar Aasen i Dølen, riktignok anonymt, artikkelen «Um navnet Oslo»: «me kunne ikkje annat enn kveda med i den utsegn av Munch, at Christiania er eit namn, som fyre oss er «halvbarbarisk». I innstilling fra konstitusjons- og utenrikskomiteen angående lov om navnebytte for byen (Innst. O. XIV-1924) står det også at «Denne tanke om å forandre navnet på Norges hovedstad blev vistnok først bragt paa tale av Ivar Aasen i 1866»

Mållaget skulle også spille en vesentlig rolle i kampen om navnebyttet. Fram mot århundreskiftet var det flere mållag som konsekvent brukte navnet Oslo på Kristiania, som for eksempel Bondeungdomslaget og Studentmållaget. Syn og segn, mållagets eget tidsskrift, benyttet fra 1905 «Oslo» som trykkested, som en måte å løfte fram det særnorske på.

Kaptein Torkildsen igjen

I mars 1908 ga kaptein Torkildsen saken et nytt forsøk. Denne gang stod han ikke aleine. Sammen med åtte andre «borgere av byen og Aker», som det står i sakspapirene til navneskiftet, ba han Formannskapet om å gjenoppta arbeidet med å endre hovedstadsnavnet. Foruten Torkildsen selv var dette kapteinene Kvam og Schnitler, advokatene Nøstdal, Voss og Krog,

kjøpmann Svindal, meierieier Husebye og kasserer Fritsvold. De skrev blant annet: «Det blir mere og mere et Ønske og Krav hos os nu at faa væk dette gamle mørke fra vor Fornedrelsestid»

Foruten Torkildsen, hadde også 330 ungdomslag fra hele landet sendt inn signerte opprop for navneskifte. Der stod det at «Oslo er kort, lettint og fint og hev ein god klang i sofa vaar, so me kann inkje ynskja oss eit betre namn på hovudstaden». Som følge av det økende engasjementet for saken tok da også Formannskapet initiativet mer seriøst denne gangen. Via Magistraten innhentet de en uttalelse fra Kristiania Handelskammer, hvor de ba om en «velvillig uttalelse angaaende de Virkninger, et ombytte af Hovedstadens navn antagis at ville faa for dens Sjøfart- og Handelsvirksomheter». Handelskammeret svarte:

Ivar Aasen var en forkjemper for norske stedsnavn og var også den første til å luften ideen om at hovedstaden burde hete Oslo og ikke Kristiania.
Foto: Carl Christian Wischmann, Oslo Museum
OB.F04744A

«Da Norges hovedstad i snart 300 aar har havt sit nuværende navn, finder man bestemt at maatte fra-raade en forandring, der utvilsomt vilde afstedkomme megen forvirring og mange ulemper i byens handelsforbindelser med udlandet, foruden at en række institutioner af offentlig og privat natur har knyttet sin benævnelse til byens nuværende navn».

Formannskapet sendte alle innkomne saksdokumenter til Riksarkivar Herzberg for en uttalelse. Riksarkivaren mente, kanskje litt uakademisk, at det var både barnslig og rart å endre navnet på hovedstaden. 12. mai 1909 vedtok Formannskapet med fjorten mot fem stemmer å beholde Kristianianavnet.

Hvor kommer Oslo-navnet fra?

Om det hadde vært enighet om Oslo-navnets opphav, dets etymologi, kan det hende at navneskiftet ville blitt gjennomført uten motstand. Åse Wetås skriver i sin doktoravhandling «Namneskiftet Kristiania-Oslo» om forskjellige etymologiske forklaringer på navnet Oslo.

Venstrepolitikeren Jørgen Løvland var en markant skikkelse i norsk politikk i årene etter unionsoppløsningen. Han engasjerte seg sterkt i målsaka og spilte også en hovedrolle i navnestriden. Foto: Anders B. Wilse, Oslo Museum OB.X0263

Det første kjente forsøket på å forklare Oslo etymologisk, var ved Peder Claussøn Friis (1545–1614). Friis var prest og topograf, og i 1613 skrev han i verket *Norrigis Beschriueelse at byen «Hafuer sit navn aff den Aae, som løber igiennem den østre Part i Byen, huilcken kaldis L o e n; oc der som en Aae, elff, Beck eller Strøm utfalder (...) kaldis den på norske; O o s, saa sigis O s l o lige som L o o a r – o o s (Ordet forvendt), ligesom N i d a r o o s, det er N i d s O o s.»*

Både etymologer og språkforskere har avfeid Friis sin tolkning som en kuriositet. Historikeren P. A. Munch mente at navn som sluttet med lo, antydde et terrengskildrende innhold, i dette tilfelle svak slette eller eng. Ivar Aasen mente at lo måtte bety «*ei Engsetta eller Flatmark, som ligg langs med Elv eller Vatn*» og konkluderte med at Oslo betyr en lo som ligger ved et os eller eng ved et elveutløp.

Språkprofessorene Hjalmar Falk og Marius Hægstad fikk i 1918 oppdrag fra regjeringen om å utarbeide et forslag til ny revisjon av bynavn. Av de 66 fikk Oslo mye plass. Etter deres mening var det utvilsomt at ordets første ledd, ås, Os, var oldnorsk for en ass, gud, en av æserne. Etter deres mening betød derfor Oslo en lund innviet av gudene.

Jørgen Løvland

I 1919 kom saken opp for tredje gang. Nå var det kirke- og undervisningsminister Jørgen Løvland fra Venstre som fremmet forslaget. Jørgen Løvland var Norges første selvstendige utenriksminister i årene 1905–1908. Før han ble kirke- og undervisningsminister i 1915, var han leder for det nystiftede Norges Mållag i årene 1909–1912. Han var også den som fikk innført obligatorisk skriftlig eksamen i sidemål. Det var ingen tvil om hvor han

stod i målsaken. Og han var heller ingen hvemsomhelst. Forkjemperne for riksmålet var derfor skeptiske.

Kommunestyret ble bedt om å komme med en uttalelse. Saken ble lagt frem for 1. magistratavdeling i Kristiania. Borgermesteren, Sofus Arctander, sendte utredningen til flere næringsorganisasjoner i hovedstaden. Næringsorganisasjonene var sterkt negative, da de mente det ville medføre store, unødvendige kostnader. Formannskapet stemte også denne gangen mot, seksten mot fire, men saken måtte likevel sendes over til kommunestyret, ettersom regjeringa hadde bedt om en uttalelse fra dette.

Torsdag 20. februar 1919 var det duket for forhandlinger i bystyret. Ordskiftet var følelsesladet. Klassiske politiske ideer og holdninger kom til uttrykk i debatten: De konservative og næringsvennlige var på riksmålssiden og mot navneskiftet. Sosialistene var

mot det danske eneveldet, for en folkelig språkdrakt og derfor for navneskiftet. Prestisjen lå allikevel i konflikten mellom borgerskapet og arbeiderne, og kanskje ikke så mye i navneskiftet selv. Hør bare her:

Christian Holtermann Knudsen fra Arbeiderpartiet uttalte:

«Jeg anser Kristiania-navnet på hovedstaden som et av de lydrikermerker som endnu hænger igjen fra dansketiden, og jeg vil gjøre mit til at vi kan bli kvit ethvert lydrikestempel her i lande saa langt min evne rækker. Jeg vil gjøre det kanskje netop fordi jeg er socialdemokrat, fordi vi socialdemokrater hævder selvstændighedstanken paa alle omraader. Jeg har levet under en tid da det eneste selvstændighetsmerke utadtil var de norske frimerker.»

William Nygaard Frisinnede venstre uttalte:

«jeg vil i al sunds sands`navn, i den historiske rettfærdighets og sandheds navn og i den pietets navn som vi skylder baade vore forfædre og vore forgjængere i denne by, protestere mot at man ofrer det som er levende for det som er dødt, selv om det gjelder en kjær avdød» Slik presenterte han Kristiania som det levende, og Oslo som det døde.

◀ Med åpningen av Kaffistova i 1901 fikk Bondeungdomslaget sitt eget sted. Der kunne de gå med bunad og drikke kaffe. Dette bildet er fra 1910. Foto: Herman Christian Neupert, Oslo Museum OB.Z00400

«Fra Theaterslaget igaar aftes» Kampen om det norske språk handlet ikke bare om ordene. Det handlet også om klassekamp, nasjonalitet og kultur. Av og til gikk det ei kule varmt. Kilde: Aftenposten 14. oktober 1913 ▼

Fra theaterslaget igaar aftes.

Hvad theaterchefen og politiet siger.

Det er forholdsvis længe siden, der har været noget extra spectaculæ under en theaterforestilling her i byen nu. Husker vi ikke feil, hævdede der sig nede fra parken endel spæde proteststemmer ved førsteopførelserne ifjor vaar af Gunnar Heibergs »Jeg vil vægge mit land«. Gabriel Scotts »Babels taarne« opnåede at blive et eklatant modsigelses tegn inden theatrets fire vægge, det var i februar 1911. Og i juni 1910 havde man den sidste regulære pitokonzert nede paa Fahlstrøms theater ved opførelsen af landsmaalskuespillet »Kraakas«. Men alt dette er som intet at regne mod, hvad der foregik nede paa »maaltheatrets« igaar aftes. Der udkjæmpedes et veritabelt »theaterslag« med kløvede pander og bløddrypende næser og andre legemsdele. Det var som en veritabel slagmark oppe paa galeriet efter forestillingens slut igaar. Blodmerker paa vægge og gulve, sonderbrudte vaaben og kasteskyts i mængde. Peberbøsser havde nok været et af de vigtigste kampmidler, endel saadanne blev fundet mellem bænkene, og indholdet laa paa sine steder tykt udover gulv og bænke. En stol var knækket istykker — sandsynligvis for at have vaaben af, og politiet satte sig midt i en hermetikbox, fyldt da man frygtede for uroligheder. Igaar var politiet ikke varslet. Og dette var — efter politiets mening — en feil fra theatrets side. For efter billetsalget kunde theatret have forstaaet, at noget ekstraordinært var igjære. Herimod indvender theaterchef Rasmussen, som vi ogsaa har haft en samtale med, at man igaar slet ikke havde ventet nogen demonstration. Iaften skal »Bjørnefjelle« opføres, og for den forestilling var man forberedt paa lidt af hvert, men til »Jeppes« igaar, — nei.

Theaterchef Rasmussen beklagede forøvrigt i høj grad det indtrufne. Det er særlig to ting, jeg vil pege paa, sagde han. For det første: naar vi landsmaalsmænd og landsmaalskuespillere nu har faaet vort eget hus, saa burde vi dor faa være i fred for demonstrationer fra rigsmaalstilhængerne. Havde vi trængt os ind paa et af de andre theatre her i byen med vore maalstykker, fik rigsmaalsfolkene behandle os, som de syntes var rigtig. Men nu er vi i vort eget hus. Lad dem demonstrere saa meget de vil ved ikke at gaa i theatret, men kommer de der først, skal det ikke være for at demonstrere mod maalet.

Dernæst gjør det mig ondt, at endel af publikum igaar tog sig selv til-

Per Kviberg, Arbeiderpartiet uttalte:

«Jeg kan som socialdemokrat ikke faa tilbakeholde en bemerkning: det forekommer mig at være noget underlig, at ikke én av arbeiderorganisationerne er fundet værdig til at faa uttale sig i denne sak. Der foreligger kun uttalelser fra næringslivets mænd, men fra nogen av arbeiderorganisationerne, som dog utgjør flertallet i denne by, foreligger ingen uttalelser – de er ikke en gang værdig et spørsmål i denne sak (...) For os som har levet vort liv i denne by, gjælder naturligvis den ting, at vi elsker byen, selv om den har dette barbariske eller halvbarbariske navn Kristiania. Vi glemmer navnet i vor kjærlighet til byen. Vi holder av byen med dens gater og pladse og dens haver og løkker og med aaserne rundt og fjorden med øerne. Fra naturen ligger byen der som en «gudernes lund». Jeg skulde ønske den fik navnet Oslo, og at dette ogsaa kunde gjøre, at vi hver for os vilde anstrenge os for, at den bærer sit navn med rette, saa vi kunne faa væk skavankerne i denne by».

I 1924 var Oslos 84 bystyreprerentanter fordelt på følgende måte: Arbeiderpartiet 33, Høyre og Frisinne Venstre 40, Socialdemokratisk Arbeiderret 8, Kristelig Arbeidsgruppe 2 og Venstre 1. Dette bildet er fra 1911. Foto: Anders B. Wilse, Oslo Museum OB.FS0779

Peter Meinich fra Høyre uttalte:

«Naar vi da tar fat paa denne kokurrencekamp, som Norge nu skal ut i, vilde vi ved at forandre hovedstadens navn, bæere os ad som et firma som vilde begynde en konkurrencekamp med at kaste sit gamle gode navn over bord og ta et andet navn, som ingen andre i verden kjendte end vor egen lille kred. Jeg vet ikke anden uttrykksmaate, end at det vilde være forbrydersk uforstand og letsindighet, hvis det gjaldt et privat firma».

Bystyret stemte ned forslaget om navnebytte med 52 mot 29 stemmer.

Ny votering 1924

Selv om Jørgen Løvlands venstreregjering gikk av i 1920, og ble etterfulgt av en Høyre-regjering som var mot navneskifte, var det sterke krefter som fortsatte arbeidet for navneskifte. I 1921 kom en ny kommunelov. §1 i den nye loven sa at ved spørsmål om navneskifte på byer hadde byene kun uttalelsesrett, beslutningsmyndigheten lå i Stortinget.

I 1923, fremmet ti stortingsmenn et nytt forslag om navneskifte for Odelsstinget. Det var blant annet Knut Markus fra Hordaland, leder i Norges høyskolelærerlag og aktiv målmann, Ivar P. Tveiten, lærer og bonde fra Telemark

Det var ikke bare Kristiania som var gjenstand for navneskiftediskusjoner i Norge. Trondheim for eksempel, ble vurdert å skifte navn til Nidaros. Etter den nye kommuneloven av 1921 ble beslutningsmyndigheten om navneskifte gitt til Stortinget. Byene selv fikk bare uttalelsesrett. Foto: Oslo Museum OB. F1193a

og Gjermund Grivi, sakfører, gårdbruker og sorenskriver fra Telemark, alle fra Venstre. I odelstingsmøte 12. november ble det vedtatt å oversende saken til regjeringen. Regjeringen ba så om uttalelse fra kommunestyret i Kristiania via fylkesmannen.

«Den kommunale komite for høitideligholdelsen av Kristianias 300-års jubilæum» fikk ansvar for saksforberedelsene. Komiteen kom med to anbefalinger: flertallet ønsket utsettelse av navnesaken, mindretallet ønsket navneskifte. Saken kom opp i Formannskapet 5. desember 1923, og forslaget om navneskifte ble nedstemt med 12 mot 9 stemmer. Bystyret skulle likevel uttale seg i tråd med odelstingets forslag.

24. januar 1924 var det bystyremøte. Foruten å skulle stemme over et navneskifte, fremmet også Eyvind Getz fra Høyre og Frisinnede Venstre et forslag om folkeavstemning om navneskifte. Dette skulle det også stemmes over. I referatet er det en annen tone

sammenlignet med forrige behandling i bystyret. Uavhengig av hva bystyret kom fram til, skulle saken uansett opp i Stortinget og der var det kjent at flertallet var for navneskifte. Men til tross for resignasjonen, var det politiske engasjementet påfallende.

Nils Vogt fra Høyre uttalte:

«at kommunisterne i byen skulde undergaa en gjendaap som forpligtet dem til ved leilighed at slaa paa de sterkest tonende eller sterkest skurrende nationale strenge. Og her er vi ved det, som ligger bak hele beveægelsen. Er man i tvil derom, kan man læse sig til sandheten i kommunistbladet «Mot dag». En artikkel heri om navnebyttet uttaler bl.a.: «Oslovnets seir vil bli en seir for de radikale partier i by og paa land. Seiren skal symbolisere at arbeider og bonde har opdaget sine fælles interesser og over bymyren rækker hinanden haanden til samarbeide

og kamp mot fælles fiender» Et symbol og et kampmerke for de radikale partier skal Oslovnets være! Jeg skjænker frasen, som desværre har en realitet i sig, til bevægelsens troskyldige hjælpere inden de andre partier»

Emil Stang fra Arbeiderpartiet uttalte:

«Mellom bønder og arbeidere bør der ikke være noget motsætningsforhold. Mellom bønder og arbeidere bør der være en sambrød, de lever ikke av utbytning av andre, men av sit arbeide. Der er det for os kommunister en dyp samhørighet mellem vor internationalisme og nationalisme. (...) Man kan gjerne si at dette med navnet spiller ingen rolle, det er ingen realitet, det kan ikke forandre forholdet mellem by og land. Nei, det er riktig, men det viser sig i mange kampe at symboler kan spille en rolle utover dens objektive verdi»

Karikaturtegnerne hadde nok stoff å ta av under navnestriden. Tegning av Per Palle Storm.
Foto: Rune Aakvik, Oslo Museum JWC.218

Ragna Hørbye fra Frisinnede Venstre uttalte:

«Jeg er likesaa norsk som nogen her i salen; men maalmand er jeg ikke, derfor kan jeg ikke gaa med paa denne gjendaapen. Det er vel noget vi alle forstaar at dette er et led i maalsaken. Det er jo netop navnebytter landet rundt de har holdt paa at pirke paa med nu i længere tid. Jeg vil virkelig spørre: Hvad vondt har byen vor gjort, at den ikke skal faa lov til at bære de ærlige navn den nu har hat

gjennom 300 aar? (...) Synes dere da at Oslonavnet er saa særlig vakkert? Ikke vet vi hvor det stammer fra, ikke vet vi hvad det betyr, og ikke vet vi hvordan det rigtig skal staves. Vi vet bare at det er tung og mørkt og dystert i klangen, og hvis det skal uttales paa rigtig bredt maal her i byen, saa vil det lyde «Oschlo». Kan nogen tænke sig noget saa stygt? Nei, Kristiania. Det er lyst, der er liv, der er fart over det navn!»

Petter Andersen fra Arbeiderpartiet uttalte:

«Det var i 1880-årene at professor Yngvar Nielsen holdt foredrag for unionsflagget, han var altsaa mot det rene flag. Han stod og talte så varmt for unionsflagget og hvad nytte det hadde gjort landet osv. Men hvem var det som først heiste det rene flag? Jo, det var folk fra østkanten, fra arbeiderne, alle de gutta som sa «bein» og «stein» og «kua» og «lua» og ikke de gutta som sa «luen» og «kuen» og «benet». Hr. Bredal sier at dette bytte vil bli saa sørgelig for os som er født i byen. Ja, jeg er født i byen, og hu mor var født i byen; men jeg finder ikke noget sørgelig i at navnet forandres, for hele den tid jeg kan mindes, helt fra for 50 år siden, har kampen alltid været mellom os som har villet ha «Oslo» eller har holdt på «kua» og «beina» og «lua» og de andre. Helt fra skoledagene har det været kamp mellom disse to, alle disse sønnene av borgere og embedsmænd selvfølgelig mot os paa østkanten, eller «gutta» som vi kaldtes. Men nu er det kommet saa vidt at det er rigtig som Hr. Heyerdahl sier, at vi faar Oslo-navnet ved dets egen kraft. Jeg behøver ikke at si noget mere om det her, for det kommer av sig selv, at «gutta» seirer her som de har gjort ellers og i 1905».

Ettersom pakker og brev allerede ble distribuert til utlandet, ble frimerker en effektiv måte å informere verden om at Norges hovedstad hadde skiftet navn.

Kilde: Oslo byarkiv A-20061/E Diverse, 1837–1967

Representantene for Høyre og Frisinnede Venstre hadde fått bundne mandat til å stemme mot navneskifte, mens Venstre og Arbeiderpartiet hadde gitt sine representanter bundne mandat til å stemme for.

Eyvind Getz sitt forslag om folkeavstemning ble stemt ned med 46 mot 38 stemmer. Forslaget for navneskifte endte med 42 for og 42 mot. Ordfører, Borger With, Høyre, stemte mot, og stemmen hans ble dermed avgjørende. Referatet avsluttes med:

«Nogen stemmer fra galleriet: Oslo leve! Ordfører (bruger klubben): Der behøves ikke nogen leverop her». Framlegget om lov om navnebytte for byen Kristiania ble sendt fra Stortinget til kongen, og loven ble sanksjonert 11. juli 1924. Fra og med 1. januar 1925 het Kristiania Oslo. ●

Kilder

Oslo byarkiv, *Formannskapet / Bystyret* A-20061/E Diverse, 1837–1967

Oslo byarkiv, *Aktstykker Kristiania kommune*, Sak 184/1919 og Sak 154/1924

Litteratur og trykte kilder

Aftenposten aften 14.10.1913
«Fra Theaterslaget igaar aftes»

Bull, Edvard (1918): *Akers historie*, Nicolai Olsens boktrykkeri, Kristiania

Bull, Edvard (1919): «Om oprindelsen til Oslo og de andre gamle norske byene», I: *St. Halvard* nr 4/2/1919

Friis, Peder Claussøn (1632): *Norriges Bescriffuelse / Norriges Oc Omliggende Øers sandfærdige Bescriffuelse: Indholdendis huis vært er at vide, baade om Landsens oc Indbyggerns Leilighed oc vilkor, saa vel i fordum tid, som nu i vore Dage*, Paa Jochim Moltken Bogførers Bekostning

Innst. O.XIV – 1924

Lokalhistoriewiki/Normalisering av stedsnavn

Social-Demokraten 14.10.1913

Store norske leksikon/Jørgen Løvland

Wetås, Åse (2000): *Namneskiftet Kristiania-Oslo*. Oslo, Novus Forlag

Wikipedia/Ivar P. Tveiten

Wikipedia/Knut Markhus

Wikipedia/Gjermund Grivi

Wikipedia/Markus Thorvald Torkildsen

Mangfoldige kilder og stemmer til Oslos historie

 Tekst: Michelle A. Tisdal, sosialantropolog ved Nasjonalbiblioteket

«Menneskehetens normaltilstand er mobilitet, og mobilitet fremkaller ofte konflikt og spenninger. Konflikter og spenninger, på den andre siden, er ofte kilde til endring og innovasjon. Begynnelsen av det 21. århundret er i så måte ikke noe unntak».

Sosiolog Grete Brochmann og historiker Knut Kjeldstadli åpner boken *Innvandringen til Norge 900-2010* med dette sitatet fra den tyske dikteren Hans Magnus Enzensbergers bok *Den store vandringen*. Brochmann og Kjeldstadli påpeker at i Norge har utvandring og utvandrere til Nord-Amerika «en nesten poetisk status i store norske fortellinger». Utvandringen fra Norge på 1800-tallet og tidlig 1900-tall har mange likheter og kontraster til moderne innvandring til Norge og Europa i vår tid. Hvordan er internasjonal migrasjon representert i historiske kilder om Oslo før det 20. århundre?

Borgerskap og adel på 1600-tallet

På 1600-tallet strømmet danske, tyske og finske personer til Christiania og andre destinasjoner i Norge av ulike grunner. Norge lå under dansk styre, og unge menn flyttet til Norge fra Danmark, Holstein og Meckleburg. Det å flytte til Norge ble en attraktiv strategi for menn som var på jakt etter status og sosial mobilitet. Yngre adelsøtter og adelsmenn fra de lavere rangklassene, og menn uten adelsstatus, reiste til Norge og jobbet som hjelpere for velstående adelsmenn i en periode. Den gangen var dansk og tysk innflytelse i Norge markant, på grunn av deres økonomiske og kulturelle status. Særlig i Bergen hadde den tyske kulturelle innflytelsen, ifølge Brochmann og Kjeldstadli, «løpt

parallell med de kommersielle kanalene. Nordmenn hadde studert i Rostock. Kirkekunst og kunstnere var blitt innført. Og denne kulturelle påvirkningen var varig».

At danskene og tyskerne var 1600-tallets elite er kanskje ikke overraskende, og et rikt kildemateriale dokumenterer deres aktiviteter. Flere faktorer, som for eksempel verdenshandel og endringer i Europeiske maktforhold, førte til nye immigrasjonsprosesser. Christiania hadde som Bergen, Molde, Kristiansund, Sørlandet, Møre og Romsdal, Ryfylke og Sunnhordland innvandrere på 1600-tallet. Det var vanlig å rekruttere til borgerskapet fra innvandrere og deres etterkommere. Brochmann og Kjeldstadli påpeker at innvandrerne var det norske borgerskapet, og det

Portrett av
Selius Marselis,
Foto: Rune Aakvik
Oslo Museum
OB.00334

økonomiske overskuddet de skapte ble igjen i territoriet.

Skottene og nederlenderne hadde også en sentral posisjon, og 1600-tallet omtales som «hollandertiden» og «skottetiden» i norsk historie. Takket være fiske, tømmer, verdenshandel og behovet for kunnskapsutvikling ble Norge en attraktiv destinasjon for kjøpmenn, kapitalister, industrialis-

ter og arbeidere med spesialkompetanse. To eksempler på internasjonale storkapitalister er de nederlandske brødrene Gabriel og Selius Marselis, som hadde lånt penger til kongen og fikk betalt i eiendommer og økonomiske rettigheter på 1640-tallet.

Marselis-brødrene var aktive i Christiania og andre regioner, og de er representert i flere arkiver som gir

innsikt i internasjonale kapitalisters aktiviteter. Selius Marselis (1600–1663) er omtalt i den danske sentralmyndighetens arkiv i Norge, Danske Kanselli og i arkivet etter Løkken Kobberverk. Danske Kanselli var kongens sekretariat og behandlet derfor de fleste saker innenfor det offentlige virkeområde. Selius Marselis drev med skipsbygging og -rederi, og to av hans forretningsforbindelser, Fredrik Bøyesen og Oluf Halvorsen, stod for lån av tømmer og kapital. Dokumentene har titler som «Forpliktelse fra Selius Marselis om å anskaffe atskillige orlogsskip og fregatter», «Forklaring fra Selius Marselis om skip han skaffet under krigen», «Søknad fra Oluf Halvorsen angående et lån av tømmer for 45 riksdaler til Selius Marselis, som han har fått vederlag for av kongens gods fra Fredrik Bøyesen» og «Forklaring, med bilag, fra Fredrik Bøyesen om lån som undersåttene har gitt Selius Marselis mot sikkerhet i pant i krongods». Disse gir et innblikk i prosesser, forhold og individers handlinger på 1600-tallet.

Spor etter Gabriel Marselis (1609–1673) finnes i arkivet etter Danske Kanselli og Riksarkivets diplomsamling. Mats Svenningsen forklarte om master hogd i Modum prestegjeld og levert til Gabriel Marselis i Holland mellom 1643 og 1648. Dessuten ble Gabriel Marselis tildelt diplom i 1647, og senere i ca. 1657 fikk han tillatelse av Kongen til å utføre master.

I 1656 var Marselis-brødrene blant åtte investorer som etablerte Løkken

Finske Olluf Venner og familie var blant dem som bodde i Oslomarka og ble ført i Finnemantallet i 1686. Kilde: Arkiverket, Danske Kanselli, Skapsaker, Skap 15

Kobberverk i Trøndelag. Dokumentene fra kobberverket beskriver brødrenes forretninger og forbindelser på andre halvdel av 1600-tallet. I arkivet finnes Forklaring, med bilag, fra Fredrik Bøyesen om lån som undersåttene har gitt Selius Marselis mot sikkerhet i pant i krongods. Forretningen var et «participantskap» som besto av en rekke medeiere med ulike andeler: Nicolaus Paulssøn og dr. Peder Alfssøn 4/8, Selius Marselis 1/8, Gabriel Marselis og Johan Krefting 1/8, Peder Vibe 1/8 og Eric Krag 1/8. Paulssøn måtte en kort tid etter avstå en av sine deler til den danskfødte embetsmannen Heinrich Müller, som var innehaver av Kvikne Kobberverk. Den 13. mai 1657 ble Kobberverkets privilegier utstedt. Selius Marselis, som også var overbergamtsråd fra 1657, ble «toneangivende de første årene». Marselis bidro til å få fjernet Paulssøn fra verket.

Fra slutten av 1500-tallet reiste mange fra uår og nød i Finland til Sverige, og videre til Norge på 1600-tallet. Mange slo seg ned i det som skulle bli kjent som Finnskogen langs grensen mot Sverige, men mange slo seg også ned i området rundt Christiania, Aker, Asker og Bærum. I 1686 utførte myndighetene en omfattende telling i det som er kalt Finnemantallet 1686. Tellingen inneholdt mange familier i Aker kommune, med vekt på Nordmarka. De finske innvandrene drev svedjebbruk, som skilte seg fra det norske bondesamfunnets jordbruksmetoder, og drev aktivt med fiske. Finnemantallet belyser flerkulturelle spor i Oslo fra en annen klasse en samfunnets øverste sjikt, slik som Olluf Venner og kona som bodde på en plass i Sørkedalen: «Olluf Venner, boer paa en Rødnings pladz i Sørchedalen, Kaldes Venner,

▲ **Ekteskapskontrakten mellom prinsesse Anne av Danmark og James 4. av Skottland.** Da de giftet seg i Ladegården i Gamlebyen i 1589, døde flere afrikanske gutter etter å ha blitt tvunget til å danse uten klær i snøen. Kilde: Det danske Rigsarkivet

Kommen fra Kiel Sogen i Vermeland, Kom hiid med Een Kiøbmand først, da hand var Atten aar, hafuer finsch Quinde føed i Suerieg hafuer 3 Sønner og 3 døttere, de 5 ere hiemme hos ham dend Eene Søen er i Konges thienste, reserve under oberste Husmands Lif Compagnie, de 2de døttere ere Gifte med norsche folch».

Kilder om de «eksotiske»
Er afrikansk tilstedeværelse i Norge kjent tilbake til 1500-tallet? I oktober 1589 seilte 23 år gammel Kong James 4. av Skottland til Norge for å

Eleonore Hansen, Caspar og Catharine kom til Norge fra den dansk-norske handelsstasjonen Tranquebar i første halvdel av 1700-tallet. Kartet viser utsikt over Tranquebar ca. 1658. Kilde: WikiCommons

hente bruden sin, den fjorten år gamle Anne av Danmark. De giftet seg i borgermester Christen Mules gård, i det som var den gamle Ladegården i Oslo. Ifølge John Allyn Gades biografi om Christian 4. av Danmark, Annes yngre bror, tok James med seg fire afrikanske gutter til Norge som underholdning på deres bryllupsdag den 23. november:

«Wishing to make the best out of the modest surroundings and amuse the populace, as far as lay in his power, he ordered four negro boys, whom he had brought with him, to dance in the snow before the royal chaise on its return from the wedding sermon. As they were ordered to wear no clothes, so that all might enjoy their strange color, three of them died the next few days of pneumonia, but Anna,' says the chronicler, 'found grace in her Scotch Lord's company.'»

Historien om disse uheldige navnløse menneskene har aldri forlatt meg. Det henvises til dem i flere publikasjoner, men den opprinnelige kilden er fortsatt et mysterium. I sterk motsetning til Marselis-brødrene, er afrikanerne eksotifiserte objekter med biroller i historier om kongelige figurer. Hvor mange slike ukjente skjebner kan finnes?

Mange steder i Norge finnes det spor etter individer med opphav fra andre verdensdeler. Eleonore Hansen, Caspar og Catharine var alle tre fra Trankebar, den dansk-norske koloniale handelsstasjonen i India. Catherina oppholdt seg i Kristiansand ifølge kirkeboken herfra fra 1737. Hun var sammen med mannen Caspar, som ble omtalt som en «sort moriander». Dansk-vestindiske Eleonore, som hadde en far fra Danmark og en mor fra Trankebar, skrev i *Opmuntring for*

Sindet paa vor Vei gjennem Livet, eller Morgen- og Aftentankerat fra 1830 at hun selv var født i Trankebar. Som tolv-åring i Danmark ble hun foreldreløs. Senere flyttet den erfarne læreren fra Danmark til Norge og bodde i Kongsberg og Tønsberg. Er personer med makt mer synlige i kildene? Kan makt i samfunnet skape stillhet og hull i samfunnsdokumentasjon? Hansen, hadde utdanning og kunne skrive ned og dokumentere tankene og meningene sine. Hun framstår som en historisk protagonist i motsetning til Caspar og Catherina som er beskrevet som moralske forbrytere og fordømt av lokale myndigheter.

Edvard Sills ble født på den dansk-norske kolonien St. Croix rundt 1780, som sønnen til en dansk-norsk embetsmann og «frie farget» kvinne. Han ble sendt alene til Christiania på 1790-tallet, og snakket hverken dansk

Suiker Planteurs Name & Plantings			
West-Ind Quarter	Provincie Quarter	King's Quarter	Dominion Quarter
1. Manning Ryan	11. King's Landing	1. James O'Connell	1. James O'Connell
2. ...	12. ...	2. ...	2. ...
3. ...	13. ...	3. ...	3. ...
4. ...	14. ...	4. ...	4. ...
5. ...	15. ...	5. ...	5. ...
6. ...	16. ...	6. ...	6. ...
7. ...	17. ...	7. ...	7. ...
8. ...	18. ...	8. ...	8. ...
9. ...	19. ...	9. ...	9. ...
10. ...	20. ...	10. ...	10. ...
11. ...	21. ...	11. ...	11. ...
12. ...	22. ...	12. ...	12. ...
13. ...	23. ...	13. ...	13. ...
14. ...	24. ...	14. ...	14. ...
15. ...	25. ...	15. ...	15. ...
16. ...	26. ...	16. ...	16. ...
17. ...	27. ...	17. ...	17. ...
18. ...	28. ...	18. ...	18. ...
19. ...	29. ...	19. ...	19. ...
20. ...	30. ...	20. ...	20. ...

▲ **Tabell over eierne av sukkerplantasjene på St. Croix i 1757.** Kilde: Utsnitt av Jens Mikkelsen Becks kart 30, Nasjonalbiblioteket kartsamling

Kart over St. Croix i 1754. Kilde: Jens Mikkelsen Becks kart 34, Nasjonalbiblioteket kartsamlingen ▶

eller norsk. I dag ville situasjonene Sills opplevde betraktes som svært traumatiserende for et barn. Når jeg leser om hans historie tenker jeg direkte på mindreårige barn på flukt som reiser alene. Om de reiser fra Sudan, Congo, Gaza eller Ukraina til Norge, de er sårbare barn som har overlevd traumatiske hendelser.

Kunnskapen om Edvard Sills fra St. Croix er ikke hans egen beretning, men er hentet fra en barndomsvenns fortelling om Sills. I 1859 skrev bekjents Christopher Hansteen om Sills i tidsskriftet *Illustreret nyhedsblad*. Historien belyser konkrete

detaljer rundt dansk-norsk kolonisering og slavehandel. Dessuten viser historien hvilke konsekvenser rasetenkning, kolonialisme og slaveri hadde for individer med afrikansk opphav og ulike samfunn. Ifølge Hansteen holdt han og Sills litt kontakt. Sills skal ha dratt tilbake til St. Croix der han skal ha stiftet familie og levd som mestersnekker.

Kola Mangoli Wright Løken fra Liberia er et annet sjelsettende eksempel. Jenta gjemte seg i en kasse på et skip før avreise fra Liberia til Norge, og ble slik brakt ufrivillig til Norge på slutten av 1880-tallet. Hun ble oppdaget

dagen etter skipet hadde seilt, ble tatt hånd om av konsul Just Wright og ble familiens pleiebarn. Magna Sinding-Larsen beskrev i erindringsmanuset sitt, bevart i Riksarkivet, aspekter ved livet til Kola. Sinding-Larsen omtalte Kola som familiens fjerde «pleiebarn», sin snille lekekamerat og én som familien var glad i. «Hun var alltid snild, og vi var meget glad i henne».

Sommeren 1889 forsvant Kola igjen for andre gang siden ankomst, skriver Sinding-Larsen: «Da fant Moster henne oppløst i tårer i et skap, Slik sørget hun over å skilles fra oss».

Folketelling for Kongeriget Norge 1ste Januar 1891.
Kristiania By. Schema 2. Personseddel No. 12.
Tællingskreds No. 78. Husliste No. 15.

1. Født Navn Kola
2. (Kjen): Mandkjøn, Kvindelig
3. Stilling til Familien Hovedperson? Selv Hovedperson, Hustru, Son, Datter, Tjenestefønde, Logerende hørende til Familien enslig Logerende, Besøgende
n. s. v.
4. Agtelseskelig Stilling? (for Personer over 15 Aar): Ugift, Gift, Eke-
mand, Enke, Separeret eller Bevilling, Lovlig fraskilt.
5. For gifte Kvinder: Er Du og Deres Mand indlydne lovet, som
Næste Børnedelev (Trossamfund) eller nærtree? Ja, Nei?
6. Fødestaar 1880. For Børn under 2 Aar: Fødested
7. Fødested: By, Herred eller Sogn Indre af Afrika
For de i Udlandet fødte: Landets eller Byens Navn
8. Hvilken Stats Underaand (for den, der ikke er norske Underaander) Ukjendt
9. Trossamfund (for dem, der ikke tilhøre den norske Statskirke) Hedning
10. For de i selvstændig eller Underordnet Stilling Erhvervende: Erhvervs-
gren (Hovednæring, Bieerhverv) og Stilling i samme
11. For de af Andre ledte eller ledte? Forsørgede:
Forsørgers Livsstilling Forsørgelsesfører
12. Sædsvag, Døvtstum eller Blind? Indværet af Manden
13. Er Sindssygdommen, Døvtstumbheden eller Blindheden medfødt (væremod-
ligstillet, at den er kommen tillyse i de første Barneaar,
eller er den frembragt senere?)
14. For de kun midlertidigt Tilstedeværende:
nedsvalgt Bosted
15. For de midlertidigt Fraværende:
antageligt Opholdssted
- De for hvert Tilfælde passende Ord understryges.

Da Wright-familien bodde i Indus-
trigata 13 fikk Kola mange
«beundrere» blant nabolagets fruer
som ga henne «alltid gode saker».
Hun gjemte sjokoladeplater, kaker og
sukkertøy i kommoden og delte dem
med Sinding-Larsen når hun kom på
besøk.

Kola ble først skrevet inn i norske
kilder i *folketellingen 1891 fra Vor
frelses menighet*. Hennes trossam-

funn er oppgitt som «hedning» og
fødestedet omtales som «Indre af
Afrika». Ifølge Sinding-Larsen var Kola
tretten år da hun kom til Norge. Flere
kilder, i likhet med folketellingen fra
1891, oppgir 1880 som hennes anta-
gelig fødselsår. Dessuten er Kola regis-
trert som «logerende tilhørende fami-
lien» og person over 15 år. Da hun ble
døpt i oktober 1893 i Trefoldighet kirke
ble det notert at hun antagelig var født

◀ *Kola Magoli ble ført
i norske kilder første
gang i folketellingen
fra 1891. Her ble hun
innført som «Hedning»
fra «Indre af Afrika».*
Kilde: Arkivverket,
Folketellingen 1891

▲ *Foto av Kola Mangoli Løken
da hun ble arrestert i 1916.*
Foto: Oslo politikammer,
Kriminalavdelingen,
Forbryteralbum 1915–1917,
Kola Løken portrett

i «Mandinga del i det indre Afrika» og
«Antagelig af Chassa stammen av
Mandiga folket i det indre av Mellom
Afrika».

Kola skal ha studert ved den kvinne-
lige industriskolen og jobbet senere
som vask- og rengjøringsspike. Sann-
synligvis var hun plaget av de trauma-
tiske hendelsene hun opplevde, og
ifølge Sinding-Larsen levde Kola et
ulykkelig liv. Kola fikk flere barn både
før og etter at hun giftet seg med
Jørgen Gregorius Løken i 1907. Hennes
første barn var datteren *Rakel*, født på
Rikshospitalet i 1898, med «Olausen».
I mars 1916 fødte hun en navnløs

jente som ble registrert levede født, men som aldri ble døpt. Arkivverket deler tankevekkende detaljer om henne fra arkivene etter Landsfengslet for kvinner, detaljer som Sinding-Larsen utelot fra sitt erindringsmanus: «I 1916 ble Kola som var alenemor for tre barn, nemlig dømt for å ha etterlatt sin nyfødte datter i et vedskjul, slik at barnet døde. Trass i forbytelsen sin får Kola gode skussmål som mor i fengselsprotokollen: 'Hun har strævet haardt for at holde sit hjem og de 3 børn sammen.'»

Kola døde 14. mars 1920 på kommunens tuberkulosehjem, og ble begravet fem dager senere, den 19. mars. Ministerialboken fra Sagene prestekontor oppgir «Africa» som Kolas opphavssted mens 1878 er notert

som hennes fødselsår. Sinding-Larsen fortalte at Just Wright var ved Kolas side da hun døde. Sinding-Larsens fortelling, et bilde fra forbyrterprotokollen, politiets beskrivelse av Kola, bevis på fødsler og dåp til mer enn ti barn og dokumentasjon av hennes død i 1920, utgjør noen av fragmentene fra hennes liv. Men hva hun selv tenkte og følte må vi nærmest gjette oss til.

Synlighet i nasjonens hukommelse

Når jeg leser om individene og kildene presentert ovenfor, tenker jeg på deres opphav og karakteristikk. Hvem skapte kildene og hvorfor? Hvilke prosesser i samfunnet belyser de? Det leder over til mitt andre spørsmål: Hva slags kilder vil man finne

om Oslos beboere de neste 400 år? Produseres nye typer kildemateriale om Oslos borgere og hvordan blir nye kilder til?

Et rikere kildegrunnlag kan bidra til en rikere historieforståelse. Oslo byarkivs prosjekt «*Oslos multi-kulturelle arkiver*», har henvendt seg til minoritetsorganisasjoner og personer med minoritetsbakgrunn. Det fantastiske materialet etter sanger, forfatter og aktivist Ruth Reese ble deponert til Byarkivet av MiRA-senteret, og gjorde det mulig for meg å fordype meg i hennes historie basert på hennes selvdokumentasjon. Med prosjektet i årene 2004–2007 bidro Byarkivet til å heve kompetanse om mangfoldet i Oslo.

Bilder fra sanger, forfatter og aktivist Ruth Reeses fotoalbum. Bildene viser møtet med borgerrettighetsforkjemper Martin Luther King da han kom til Oslo for å motta Nobels fredspris i 1964. Fra et av Ruth Reeses private fotoalbum. Kilde: Oslo byarkiv, Privatarkiv etter MiRA-senteret

Kilder brukes som råmateriale i historieskriving og fortellinger om mennesker og samfunnet. Hvordan ville Marselis-brødrene selv beskrevet livet i Norge på 1600-tallet? Opplevde Kola Mangoli å bli behandlet som «en museumsgjenstand i et borgerlig Kristiania-hjem», slik som Thomas Hylland Eriksen antyder i *Afrikanere i Norge gjennom 400 år*? Ofte er kilde-spør etter mennesker det nærmeste man kommer deres stemmer og perspektiv. Derfor er det viktig at samfunnsdokumentasjon inkluderer et bredt spekter av kilder, skapt av ulike aktører, prosesser og hendelser og til ulike formål. ●

Litteratur og trykte kilder

- Brochmann, Grete og Kjeldstadli, Knut (2014): *Innvandringen til Norge: 900–2010*, Pax
- Enzensberger, Hans Magnus (1993): *Den store vandringen: treogtredve markeringer*, Cappelen
- Falahat, Ann & Yacob Cissé, (2011): *Afrikanere i Norge gjennom 400 år*, Afrikanere i NORge
- Gade, John Allyne (1927): *Christian IV, King of Denmark and Norway*, Allen & Unwin
- Hansen, Eleonore (1830): *Opmuntring for Sindet paa vor Vei gjennem Livet, eller Morgen- og Aftentanker*, Paa Oversætterindens Forlag, trykt i Capitaine Mariboers Botrykkerie af P. G. Møller
- Hall, Kim F. (1996): *Things of Darkness: Economies of Race and Gender in Early Modern England*, Cornell University Press
- Engevold, Per Ivar Hjelmsbakken (2022): *Nordmenn i slavefart og andre historier fra det danske koloniriket*, Humanist Forlag
- Opsahl, Erik og Harald Winge (1990): *Finnemantallet 1686*, Norsk historisk kjeldeskrift-institutt
- Riksarkivet (2015) «Kola Mangoli», I: *YouTube*
- Røsjø, Ellen, red. (2007): *Spor etter oss. Oslos multikulturelle arkiver*, Oslo byarkiv
- Williams, Ethel Carleton (1979): *Anne of Denmark*, Longman

Kilder

- Arkivverket, Danske Kanselli inntil 1814, Danske Kanselli, Skapsaker
- Arkivverket, *Sinding-Larsen*, Magna, Etterlatte papirer Erindringsmanus 1907–1977
- Arkivverket, *Statistisk sentralbyrå*, Folketellingen 1891 for Kristiania kjøpstad
- Arkivverket, *Jakob prestekontor*, Kirkebøker, Ministerialbok nr. 6, 1895–1908
- Museene i Sør-Trøndelag (MIST), *Løkken Kobberverk*
- Arkivverket, *Oslo politikammer*, *Kriminalavdelingen*, *Forbryteralbum*, 1915–1917
- Arkivverket, *Sagene prestekontor*, *Kirkebøker*, Ministerialbok nr. 7, 1905–1915 og Ministerialbok nr. 12, 1916–1938
- Arkivverket, *Riksarkivets diplomsamling*
- Arkivverket, *Rikshospitalet prestekontor*, Kirkebøker, Ministerialbok nr. 11, 1898–1900
- Arkivverket, *Trefoldighet prestekontor* Kirkebøker, Ministerialbok nr. I 6, 1891–1899
- Historisk befolkningsregister*
- Oslo byarkiv, *Oslos multikulturelle arkiver*

Mitt Oslo

UNGDOMSPOLITIKERE OM OSLO

Hva mener Oslos ungdomspolitikere om hovedstaden?

Hvilken betydning har Oslo i engasjementet deres?

Hva mener de skal til for å gjøre Oslo til en bedre by for unge?

Ungdomspolitikere som svarer på både disse og flere spørsmål er fra ungdomspartiene til alle partiene i Oslo bystyre. Derfor har de naturligvis mange ulike perspektiver og meninger. Men alle har likevel noe til felles: de kjemper alle for en enda bedre framtid for Oslo og alle som bor her.

Tekst: Henriette Botterli Udnæs, praktikant ved Byarkivet

Nikolai Dyvik,
leder av Oslo Unge Høyre

Eget foto

Hva betyr Oslo for deg?

Oslo betyr mye for meg, både personlig og politisk. Jeg har vokst opp i byen som har alt; med både fjorden, marka og et levende bysentrum ser jeg på Oslo som verdens beste by. Å bidra til at Oslo forblir en god by ser jeg på som en plikt, både som politiker og som Oslo-innbygger.

Hva mener du er viktigst for å gjøre Oslo til en bedre by for unge i dag?

En bedre skole! En god skole er den beste måten å løse morgendagens utfordringer. Den kan utjevne sosiale forskjeller, og sørge for at enkeltmennesker kan nå så langt de bare vil. Osloskolen kan bli bedre ved å styrke lærerutdanningen, at elever møtes med forventninger om oppmøte og at elever får mer valgfrihet i egen skolehverdag.

Hva er det beste ved å være ungdomspolitiker i Oslo?

Jeg synes påvirkningsmulighetene er det beste med å være ungdomspolitiker i Oslo. Det er kort vei fra et forslag blir fremmet til det blir vedtatt og gjennomført i byen. Et eksempel er forslaget om Fjordbyen. Store deler av dagens havnepromenade og åpning av byen mot sjøen var opprinnelig et forslag fra engasjerte medlemmer av Oslo Unge Høyre. Målsetningen var å oppnå bedre sjøtilgang, noe Oslo Høyre gjennomførte sist partiet hadde byrådsmakten. Slike suksesshistorier håper jeg det vil dukke opp flere av i tiden som kommer.

Hva er ditt største håp for Oslos framtid?

Mitt største håp for Oslo er at vi klarer å få flere barn ut av barnefattigdom. I 2021 vokste et av seks barn opp i lavinntektshusholdninger. Det er for høye tall. Det skjer samtidig som

Regjeringens ekspertgruppe viser at antallet barn som vokser opp i fattigdom kan halveres om barnetrygden økes kraftig og skattlegges. Jeg håper at vi vil lykkes med å få flere barn ut av fattigdom i fremtiden, enn det vi klarer nå.

Hva liker du best med Oslo?

Jeg mener det beste med Oslo er menneskene som bor her.

Hvilket sted i Oslo er spesielt viktig for deg og hvorfor?

Kikut i Nordmarka. Det er få steder med så gode kanelboller, og fine skiløyper i alle retninger.

Emre Gjul-Jensrud,
leder av Arbeidernes Ungdomsfylking i Oslo

Hva betyr Oslo for deg?

For meg er og har Oslo alltid vært hjemme, og er det eneste stedet jeg har bodd. Det er her jeg har vokst opp, har familien min og nesten alle vennene mine. Derfor betyr Oslo naturligvis mye for meg.

Hvilken betydning har Oslo i engasjementet ditt?

Byen har hatt veldig mye å si for engasjementet mitt. For meg handler politikk i stor grad om folk rundt meg. Jeg har bodd hele livet mitt i Oslo, og opplevd alt det som er fantastisk med Oslo, men også ting som ikke er som de burde. Det har preget meg og er i stor grad grunnen til at jeg ble politisk engasjert og meldte meg inn i AUF.

Hva mener du er viktigst for å gjøre Oslo til en bedre by for unge i dag?

Oslo er fortsatt en delt by. I Oslo bor de som har aller mest, men også de som har aller minst. Jeg tror det viktigste for at Oslo skal bli en enda bedre by for unge er at vi jevner ut forskjellene mellom folk, og sørger for at alle får muligheten til å delta på lik linje. Også mener jeg det er viktig at vi fortsetter å bygge parker, lekeplasser og grønne lunger i byen, så det blir trygt og fint å vokse opp i Oslo.

Hva er det beste ved å være ungdomspolitiker i Oslo?

Det beste med å være ungdomspolitiker i Oslo er at man får møtt masse nye folk, både i egen organisasjon, de andre ungdomspartiene og unge rundt på skoler i byen. Jeg opplever også at ungdomspartiene blir tatt veldig på alvor, og at det er gode muligheter for å få politisk gjennomslag for unge i byen.

Hva liker du best med Oslo?

Jeg synes Oslo er akkurat passe stor og passe liten.

Hva er det viktigste du har lært av å være ungdomspolitiker i Oslo?

Det viktigste jeg har lært som ungdomspolitiker i Oslo er at helt vanlige unge i Oslo har store muligheter til å være med å forandre byen hvis man organiserer seg.

Hvilket sted i Oslo er spesielt viktig for deg og hvorfor?

Alexander Kiellands plass er mitt favorittsted i Oslo. Delvis fordi jeg er oppvokst her og har mange minner herfra. Men det har de siste årene også blitt et veldig kult område med fine grøntområder, spisesteder og utesteder.

*Embla Kristoffersen Sjøvoll,
Oslo Sosialistisk Ungdom*

Eget foto

Hva betyr Oslo for deg?

Oslo betyr veldig mye for meg. Jeg har bodd i Oslo hele livet, noe som gjør at jeg har fått lov til å oppleve Oslo både på sitt peneste og styggeste. Jeg har fått lov til å oppleve rolige sommerkvelder i Oslobukta, aketurer i krittthvit snø i Veitvetparken og lunsjer i Kubaparken. Og det gjør faktisk opp for slapset som ligger igjen i februar, byggeplassene som finnes i det uendelige og tettpakka bygninger.

Hvilken betydning har Oslo i engasjementet ditt?

Det finnes få byer der man ser forskjellene mellom folk så tydelig som man gjør i Oslo. I en by som Oslo blir det så tydelig hvilket ansvar vi har, politikerne på et vis, men aller mest som medmennesker. Det skal ikke være en mulighet å se urettferdigheten folk opplever rett i øynene, uten å ha lyst til å skrike om at vi skal fikse det.

Hva mener du er viktigst for å gjøre Oslo til en bedre by for unge i dag?

Vi må minske forskjellene mellom folk. Vi må passe på at alle barn har mulighet til å gå på AKS, at alle barn og unge som vil, har mulighet til å drive med idrett eller andre fritidsaktiviteter, at vi har gode tilbud som gjør at unge kan få sommerjobber og komme seg ut i arbeidslivet, at vi har en bedre skole som er tilpasset hver enkelt elev.

Hvilket sted i Oslo er spesielt viktig for deg og hvorfor?

Der jeg kommer fra, er veldig viktig for meg. Jeg bor på Veitvet, som ligger helt øverst i Bydel Bjerke. Og når man er fra Groruddalen og går på sentrums-skole, sånn som jeg gjør, da er man en av veldig få fra samme sted. Da har man ikke noe annet valg enn å være sinnssykt stolt av der man kommer fra, og det er nok derfor Veitvet, Bydel Bjerke og Groruddalen har vært og er veldig viktig for meg. Det er de opplevelsene jeg har hatt etter ti år på

Veitvet skole, utallige timer tilbrakt i Linderudhallen, og ettermiddag på ettermiddag tilbrakt på Veitvetklubben, og de menneskene jeg har møtt på veien som har vært viktigst for hvem jeg har blitt i dag. Det er flammen og sjela i mitt engasjement; stedet jeg bor og menneskene som bor der, der er jo de jeg ønsker å kjempe de politiske kampene for og med.

*Christine Vikse Andersen,
Oslo Grønn Ungdom*

Eget foto

Hva betyr Oslo for deg?

Nå har jeg bare bodd i Oslo i litt under to år, men for meg er Oslo byen jeg hører hjemme i. Det er en stor by, i hvert fall for Norge, samtidig som det er trygt og lett å komme seg rundt. Jeg synes også det er veldig fint her, særlig på våren og sommeren. Jeg tror ikke det er noen andre steder jeg heller ville bodd enn Oslo.

Hvilken betydning har Oslo i engasjementet ditt?

Noen av sakene jeg bryr meg mest om er byutvikling og transport i byer, og jeg er veldig opptatt av at vi skal gjøre byen vår enda bedre enn den allerede er. Da må vi åpne enda flere gater og steder for folk og liv, skape flere gratis møteplasser og fortsette å utvikle kollektivtilbudet vårt. Dette er områder vi fikk gjort mye på gjennom åtte år i byråd, derfor er Oslo også et viktig eksempel for meg på hva vi kan få til.

Hva mener du er viktigst for å gjøre Oslo til en bedre by for unge i dag?

Et viktig tiltak for å gjøre Oslo til en bedre by for unge er å styrke kollektivtilbudet, særlig i ytre by. Et godt kollektivtilbud gjør det lettere å delta på aktiviteter rundt i byen og å bli kjent med folk fra flere deler av byen. Det gir også dem som ikke kan kjøpe bil mer frihet i hverdagen.

Hva betyr Oslohistorie for deg?

Mitt forhold til Oslohistorie er nok stort sett at jeg ser det når jeg går rundt i byen, om det er et gammelt industribygg, Valkyrie plass stasjon, eller historien som skapes i dag.

Hva liker du best med Oslo?

Det jeg liker best med Oslo er at det er stort, med mye som skjer og mye man kan gjøre, samtidig som det er lett å komme seg rundt.

Hva er det viktigste du har lært av å være ungdomspolitiker i Oslo?

Jeg har lært mye av å være ungdomspolitiker. En ting jeg har lært av å være engasjert i Oslo er hvor mye man kan få til gjennom politikken, når man først kommer i posisjon.

Hvilket sted i Oslo er spesielt viktig for deg og hvorfor?

Jeg er veldig glad i Akerselva. Det er veldig fint å ha naturområder som det midt i byen og jeg liker å gå langs elva hvis jeg trenger en pause eller trenger å tenke litt.

**Ragna Marie Tunold,
leder av Oslo Unge Venstre**

Foto: Baard Solvesen

Hva betyr Oslo for deg?

Jeg er født og oppvokst i Oslo, så på et litt banalt vis føles Oslo som hele verdenen min. Familien min og mange av vennene mine bor her. Det er her jeg har gått i barnehage, på grunnskole, fullført videregående og her jeg nå studerer.

Hvilken betydning har Oslo i engasjementet ditt?

Oslo har stor betydning i mitt engasjement. Det var her jeg først begynte å engasjere meg, i Nordre Aker Ungdomsråd, hvor jeg fikk muligheten til å være med å påvirke min egen bydel. Oslo er hjemmet mitt og har formet mine erfaringer og perspektiver, noe som driver meg til å jobbe for å gjøre den bedre.

Hva mener du er viktigst for å gjøre Oslo til en bedre by for unge i dag?

Jeg tror først og fremst at noe av det viktigste vi gjør er å lytte til ungdommen som vokser opp i Oslo, og tar inn over oss hva de – eller vi – har å si om byen vår. Videre tror jeg vi må sørge for at de grunnleggende tingene som tilrettelegger for en god oppvekst er på plass. Alle elever skal møte en kvalifisert og motivert lærer når de kommer inn i klasserommet. Barn og unge bør ha muligheten til å delta på fritidsaktiviteter. Og ikke minst må vi gjøre det vi kan for å videreutvikle Oslo som en grønn by, slik at framtidens Oslo-ungdom får det minst like bra som oss.

Hva er det beste ved å være ungdomspolitikker i Oslo?

Jeg tror det er det sosiale. Ungdomspolitikken er så mye mer enn å krangle i skoledebatter, og jeg setter stor pris på hvordan vi, på tvers av partier og uavhengig av ideologiske overbevisninger, kan ha det hyggelig sammen.

Hva er ditt største håp for Oslos framtid?

Det er å se en forbedret Osloskole som gir alle elever en utdanning av god kvalitet, der motivasjonen og læringsgleden er høyest mulig. I tillegg håper jeg vi kan få en renere Oslofjord, full av liv og fri for søppel.

Hvilket sted i Oslo er spesielt viktig for deg og hvorfor?

Bydel Nordre Aker, der jeg har bodd hele livet, er nok spesielt viktig for meg. Jeg er heldig som har vokst opp så sentralt i Oslo, samtidig som jeg har hatt kort vei til marka.

*Jamie Manuel Fuentes,
Oslo Rød Ungdom*

Eget foto

Hva betyr Oslo for deg?

Oslo for meg er ulikhet og forskjeller. Selv om en kunne sagt mye godt om hovedstaden, om de fine folkene som bor her, om kjærligheten som blomstrer i alle årets tider, og om arbeiderne som jobber året rundt for nettopp å gjøre Oslo til det jeg liker å kalle verdens beste by, har årene jeg har bodd her vist meg at det bare er en fasade. Fordi Oslo er en by der hvor noen bor i villa og eier privatfly, mens nesten tusen personer står uten et fast sted å bo. Det er en by der hvor noen får kjørt Tesla overalt for å lette på klimasamvittigheten sin, mens mange må snike på kollektivtransport fordi det er for dyrt og de ikke har noe annet valg. Det er en by der noen får kan betale seg til privat psykisk helsetilbud, mens andre må vente opptil 13 uker for å få hjelpen de trenger.

Hvilken betydning har Oslo i engasjementet ditt?

Det å se disse forskjellene hele tiden, enten det er på skolen, fritidsklubben, biblioteket, i parken, ute i gata, eller alle de små og store møtene i hverdagen, gjør motivasjonen min for å fortsette i politikken bare større.

Hva er det beste ved å være ungdomspolitikker i Oslo?

Jeg vil si at det aller beste med å være engasjert i Oslo er å kunne bli kjent med folk jeg ellers ikke ville ha møtt, både voksne og ungdom, og høre hvorfor en har blitt engasjert.

Hva er ditt største håp for Oslos framtid?

Mitt største håp for Oslos framtid er at vi lykkes med å skape en bevegelse mot krig og våpenopprustning, og for solidaritet med de som blir undertrykt av systemet. En bevegelse som favner alle uansett bakgrunn, legning, tro eller livssyn, og som kjemper for et bedre samfunn.

Hvilket sted i Oslo er spesielt viktig for deg og hvorfor?

Jeg tror det må være Youngstorget. Der samles arbeidere til mange politiske markeringer, både på arbeidernes dag, kvinnedagen og mange andre markeringer. Der har jeg ropt med hele stemmen, vært sint på systemet og ledd med kamerater. På Youngstorget har også mange tusener løftet kampen før meg, så plassen har ikke minst en historisk betydning for arbeiderbevegelsen, både i Oslo og i Norge.

*Angelika Natalie Bjørnerud,
leder av Oslo Fremskrittspartiets Ungdom*

Eget foto

Hva betyr Oslo for deg?

Oslo betyr veldig mye for meg. Dette er en by hvor jeg har tilbrakt store deler av barndommen min, gått på skole, drevet med ulike fritidsaktiviteter og dannet et sosialt miljø i. Spesielt de siste årene har jeg blitt kjent med Oslo på en helt annen måte av å drive med lokalpolitikk. Dette har gitt meg en sterk tilknytning til denne byen og menneskene som bor her.

Hva mener du er viktigst for å gjøre Oslo til en bedre by for unge i dag?

Jeg skulle ønske Oslo var en by som la mer til rette for at unge skal lykkes. Det er veldig mange unge som ønsker å jobbe for å blant annet spare opp penger til egen bolig. Slik det er nå, er det ikke gunstig for arbeidsgivere å ansette unge mennesker. Det bygges for få studentboliger og prisene for å leie eller kjøpe bolig er altfor høye.

Derfor vil en bedre by for unge være der det er lukrativt å ansette de unge og enklere å komme seg inn på boligmarkedet. Den siste tiden har byen også vært preget av mye kriminalitet og en økning i psykiske lidelser. Jeg tenker det er viktig å sette inn tiltak tidlig, allerede på barneskolen, slik at små utfordringer ikke vokser til store samfunnsproblemer som både rammer de unge og byen/landet i sin helhet.

Hva er det beste ved å være ungdomspolitiker i Oslo?

Det beste med å være ungdomspolitiker i Oslo, er å kunne møte unge og høre mange stemmer, både de som engasjerer seg i politikk og de som ønsker å dele sine bekymringer eller forslag. Vi er ekstra heldige som også har muligheten til å være nært politikerne og de politiske beslutningene.

Hvilket sted i Oslo er spesielt viktig for deg og hvorfor?

Jeg er glad i Karl Johan, et sted med mye liv, spisesteder, butikker og viktigst av alt – utsikten jeg har fra partikontoret til Stortinget og Slottet. Ellers er jeg både glad i å bade på Bygdøy, gå på tur i Groruddalen, besøke museer og bli kjent med kulturlivet. Jeg liker generelt å farte rundt og utforske både kjente og ukjente steder for å se hva byen har å by på.

Marcus W. Eriksen,
leder av Oslo Kristelig Folkepartis Ungdom

Hva betyr Oslo for deg?

For meg betyr Oslo mye forskjellig. Jeg er innflytter som student og kommer egentlig fra Nøtterøy. Oslo betyr derfor både hjemlandet til hyttefolket (som besøker hjemstedet mitt om sommeren), men det betyr også en mangfoldig storby, der det skjer noe for alle og enhver.

Hva mener du er viktigst for å gjøre Oslo til en bedre by for unge i dag?

Det viktigste for å gjøre byen bedre for de unge mener jeg er å skape plass til de små fellesskapene. Man ser at mange unge er mer ensomme enn før, og dette kan nok kobles til at vi har færre arenaer å være sosiale på. Derfor må politikere gi spillerom til frivillighet og ildsjeler som kan skape gode rom for å treffe nye og gamle venner.

Hva er ditt største håp for Oslos framtid?

Mitt største håp for Oslos framtid er at vi får utviklet en by som ser enkeltmenneskene i den. At folk ser hverandre og møter hverandre med respekt, og at systemet fanger opp de som trenger hjelp når de trenger det. Alle kunne hatt godt av å bli sett, og å se andre. Det gjør noe med oss mennesker når vi opplever mellommenneskelig kontakt. Det er en så viktig del av det å være menneske, at det ikke kan ignoreres av storsamfunnet.

Hva liker du best med Oslo?

Jeg liker å se på Oslo som verdens største småby, eller verdens minste storby. Jeg liker godt at Oslo er stor nok til at det alltid skjer noe, men samtidig er det nærhet til natur og småbylivet også.

Hva er det viktigste du har lært av å være ungdomspolitiker i Oslo?

Det må nok være å finne frem til kompromisser. En ting i politikken er at man egentlig aldri får det som man vil. Kunsten er at alle blir litt fornøyd, da får man også politikk som er stabil og varer lenger, da ingen ser stor grunn til å endre på fungerende kompromisser.

Hvilket sted i Oslo er spesielt viktig for deg og hvorfor?

Aker brygge har en helt spesiell plass for meg. Jeg har hele barndommen feriert i båt om sommeren, så å gå til Aker brygge, se på båtene i havna og kjenne lukta av sjø gir meg en ro jeg ikke får andre steder i by'n.

**Håvard Røgeberg Magelssen,
leder av Unge Sentrum:**

Eget foto

Hva betyr Oslo for deg?

Oslo betyr et mangfold av meninger og interesser som alle er like viktig at vi tar vare på. Et mangfold av mennesker som alle er en ressurs som samfunnet trenger!

Hvilken betydning har Oslo i engasjementet ditt?

I Oslo er man tett på makta og beslutninger, det gjør det ekstra lett å bli engasjert i saker man enten er enig og uenig i.

Hva mener du er viktigst for å gjøre Oslo til en bedre by for unge i dag?

Vi må løfte unge stemmer og la unges løsninger bli hørt! Vi må bekjempe utenforskap, gjøre mer for minoriteter og gi psykisk helse et løft. Unge i Oslo trenger å bli sett, hørt og lyttet til!

Hva er det beste ved å være ungdomspolitiker i Oslo?

Jeg synes noe av det beste med å være ungdomspolitiker i Oslo er at det alltid er noe politisk som skjer og at det er kort vei til beslutningstakerne. Enten det er oss i Unge Sentrum eller en annen organisasjon som arrangerer, er det alltid noe å delta på. Også har jeg alltid syntes det har vært viktig hvor åpent forhold man har til makten, med det at man bare får gå inn på Stortinget og lytte til avgjørelsene som blir tatt!

Hva er ditt største håp for Oslos framtid?

At Oslo blir en by hvor menneskerettighetene gjelder for alle og at vi som politiker og by står sammen for en mer sosial, miljømessig og økonomisk bærekraftig framtid!

Hva liker du best med Oslo?

Nærheten til marka, alle de ulike kulturene man møter og ikke minst de gode sommerdagene som hadde blitt enda bedre, hadde vi fått rensa Oslofjorden.

Har du noen råd til andre som vil bli aktive i lokalpolitikk?

Hopp ut i det og bare gjør det. Det er et demokratisk problem at færre unge involverer seg i lokal og nasjonal politikk. Så ikke vær redd for å prøve, fordi din mening er like viktig som alle andre sin. Om ikke i et politisk parti så skriv i lokalavisa, hold en appell og stå opp for andre og vær deg selv!

Hvilket sted i Oslo er spesielt viktig for deg og hvorfor?

Akerselva og marka er spesielt viktig for meg fordi det minner meg på at en by trenger mer enn bare veier og hus. En by, akkurat som mennesker, trenger gode og grønne plasser rundt seg.

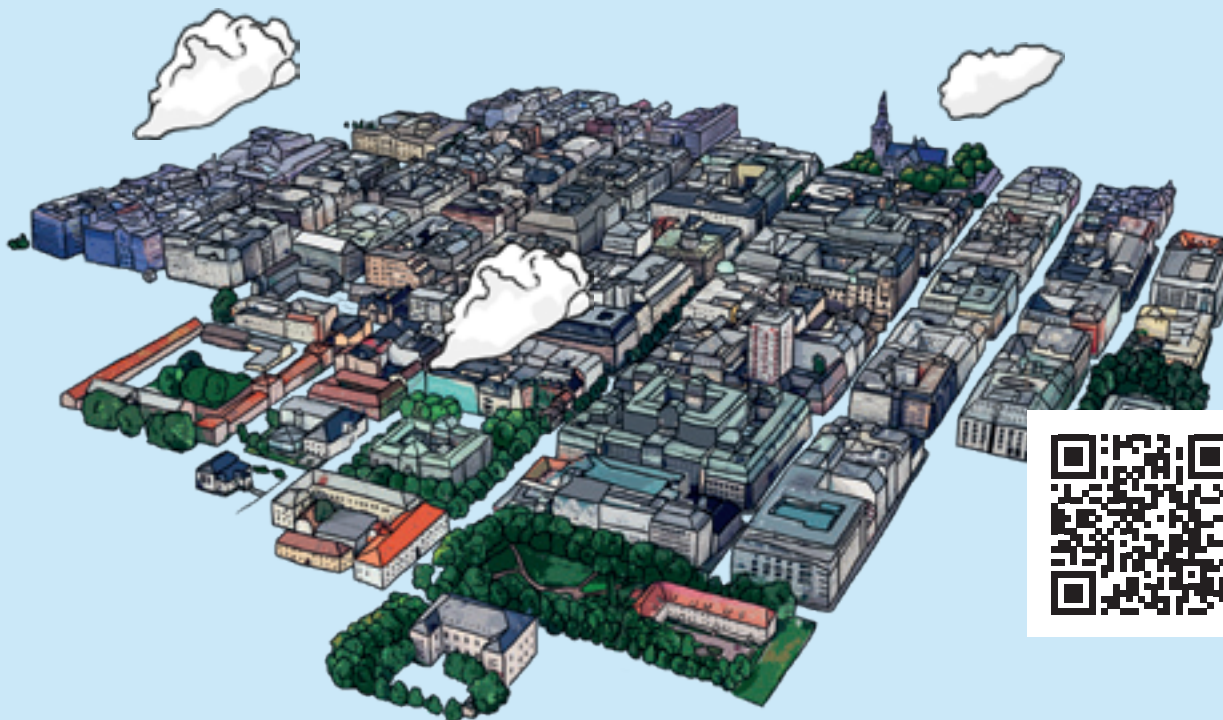
Her skal byen ligge!

Christian IVs hanske av
Wenche Gulbrandsen
på Christiania torv.
Foto: Trond A. Isaksen,
Oslo kommunes
kunstsamling

Opplev 1600-tallsbyen Christiania på byvandring med din egen mobiltelefon.

Bli kjent med Christiania torv og et av byens aller eldste hus.
Gå 1600-tallsbyen på tvers og lær om byutvidelsene og byens grenser.
Opplev ulike sider ved dagliglivet til den nye byens innbyggere gjennom fortellinger om mat, handel, selskapsliv, straff og brann.

Folketellingen for Kristiania og Aker 1923 på nett

Den kommunale folketellingen fra 1923 gir deg informasjon om alle som bodde i byen for hundre år siden. Her finnes alle personene i de to kommunene Kristiania og Aker, som er det Oslo vi kjenner i dag.

Folketellingen er skannet og skrevet av, slik at du lett kan finne fram!

Det er i år hundre år siden Kristiania ble til Oslo, og dette er Slekt og Data Oslo/ Akershus' jubileumsgave til byens befolkning.

Du kan søke på navn, fødselsdato og adresser i byen Kristiania, og i landkommunen rundt, Aker. Kombiner ditt treff med den skanna folketellingen på Digitalarkivet og finn flere opplysninger om personene, om boforholdene, hvem de bodde sammen med og hvor de bodde ved forrige kommunale folketelling.

Bruk nettsiden
<https://kraft1923.slektogdata.no>

Lykke til med søket!

SLEKT OG DATA
Kommunal Folketelling Kristiania og Aker 1923

Søkeskjema

Fornavn
Hansine

Fødselsdato
(ÅÅÅ-cccc-dd)

Gatenavn og evt. -nr
smødegaten 43

Søk Nullstill

NB! Følg reglene på talle side!

Stue at adresser: Stued gale, nr. 43, etage: (fopgang nr. ...)

Personliste over folketallet den 1. desember 1923 i Stued

No.	Fødselsdato	Fødselssted	Befolkning og Drøytning	Bor i hus nr.
1	1887	Pire	Barnesamt	Loketallet 4034
2	1888	Kristiania	Barn	
3	1891			
4	1912			

BRUK LESESALEN!

- De viktigste kildene til Oslos historie finner du i Oslo byarkiv. 24 000 meter med papirarkiv, tegninger og kart, og nærmere én million foto.
- Arkivene dokumenterer enkeltpersoners rettigheter og interesser, sikrer en god offentlig forvaltning og er kilder til forskning og lokalhistorie.
- De fleste arkivene er tilgjengelige for alle. For å få innsyn i klausulerte opplysninger må man være part i saken eller forsker. Arkiv som er fritt tilgjengelige kan du se på lesesalen.
- På lesesalen i Maridalsveien 3 kan du selv gjøre et dypdykk i arkivene. Her vil du få veiledning til å finne kilder som hjelper deg å få svar på det du lurer på. Å besøke Byarkivet har ingen aldersgrense!

For informasjon om
lesesalen og åpningstidene:

www.oslo.kommune.no/byarkivet

NORGE P. P.
Returadresse:
Kulturetaten, Oslo byarkiv,
Pb 1453 Vika, 0116 Oslo

BYENS HUKOMMELSE

Byarkivet

Oslo